

Planera för bostadsgården

- Om planeringens roll i att skapa sociala värden för bostadsgården

Författare: Moa Larsson

Självständigt arbete • 30 hp
Landscape Architecture — Master's Programme
Alnarp 2022

Planera för bostadsgården - Om planeringens roll i att skapa sociala värden för bostadsgården

Planning for the residential yard - About the role of planning in creating social values for the residential yard

Författare:	Moa Larsson
Handledare:	Helena Mellqvist, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator:	Maria Kylin, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Biträdande examinator:	Christopher Klich, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Omfattning:	30 hp
Nivå och fördjupning:	A2E
Kurstitel:	Independent Project in Landscape Architecture
Kurskod:	EX0852
Program:	Landscape Architecture - Master's Programme
Kursansvarig inst.:	Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Utgivningsort:	Alnarp
Utgivningsår:	2022
Omslagsbild:	Moa Larsson
Nyckelord:	Bostadsgård, Planering, Sociala värden, Rymlighet, Kvalitetskrav, Tillhörighet

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

I denna uppsats behandlas bostadsgården utifrån ett planeringsperspektiv. En utgångspunkt för uppsatsen är att bostadsgården har en roll att spela som en del i en socialt hållbar stad. Uppsatsen ämnar besvara hur planeringsskedet kan stödja de sociala värdena på bostadsgården, samt hur olika planeringsideal, både förr och nu påverkat och påverkar bostadsgårdens sociala värden.

Uppsatsen har formats genom tre olika metoder. Litteraturstudierna har varit en bärande del av uppsatsens första halva och behandlar de sociala perspektiven på bostadsgården utifrån olika teman som sätter bostadsgården i relation till social hållbarhet. Stadens privata och offentliga rum, spektret däremellan, samt brukarperspektivet på bostadsgården avhandlas. Avslutningsvis tar litteraturstudierna fasta på de konkreta värden som planeringen kan stödja. Dessa värden är rymlighet, tillhörighet och kvalitet. Utifrån denna senare del av litteraturstudien har en värderos utformats som används som analysverktyg genom uppsatsen.

Den andra metoden som format uppsatsen är en cykeltur genom bostadsgårdens historia. Den genomfördes i uppsatsens tidiga skede för få nya perspektiv på bostadsgårdar i olika typer av bebyggelse med syftet att väcka frågor snarare än att söka svar. Fem bostadsgårdar från cykelturen valdes ut för att representera olika historiska bebyggelse typer i kapitlet som behandlar bostadsgårdens historia. Denna genomgång visar att bostadsgården värde, funktion eller form inte är statisk utan är en konsekvens av olika normer och planeringsideal.

Den tredje metoden som använts är fallstudier. Två fall har valts ut för att undersöka hur bostadsgården hanteras i planeringen idag: Vallastaden i Linköping och Hyllie i Malmö. Resultaten från fallstudierna visar att planeringen förskjuter säkerställandet av de sociala värdena till senare skeden genom att fokusera på kvalitet i stället för rymlighet. Detta är problematiskt då kvalitet på många sätt är svårt att garantera i det långa loppet och då kvalitetsmått innebär att de omätbara kvaliteterna riskerar att falla bort. I båda fallen finns det också i planeringen en ambition att *publikisera* bostadsgården genom publika funktioner eller brist på gränssnitt. De två fallen skiljer sig också åt på flera punkter; till exempel har Vallastaden en tydligare strategi kring bostadsgårdens tillhörighet. Undersökningen visar också att mångfaldsidealet har en stor påverkan på bostadsgårdens rymlighet och gränser.

Abstract

In this essay, the residential yard is treated from a planning perspective. A starting point for the essay is that the residential yard has a role to play in reaching a social sustainable city. The essay aims to answer how the planning stage can support the social values of the residential yard, as well as how different planning ideals, both in the past and present, have influenced and influence the social values of the residential yard.

The essay has been formed through three different methods. The literature studies have been a key part of the essay's first half and deal with the social perspectives of the residential yard based on various themes that put the residential yard in relation to social sustainability. The city's private and public spaces, the spectrum in between, and the user perspective on the residential yard are then discussed. In conclusion, the literature studies also focus on the concrete values that the planning can support. These values are spaciousness, belonging and quality. Based on this latter part of the literature study, a value circle has been designed which is used as an analysis tool throughout the essay.

The second method that has shaped the essay is a bicycle tour through the history of residential yards, which was carried out in the early stages of the essay to gain new perspectives on the residential yard in different types of building patterns with the aim of raising questions rather than seeking answers. Five residential yards, visited during the bicycle tour, were selected to represent different typologies in the chapter dealing with the residential yard through history. The review shows that the values, function or form of the residential yard is not static but is a consequence of different norms and planning ideals.

The third method used is case studies. Two cases have been selected to examine how the residential yard is managed in planning today: Vallastaden in Linköping and Hyllie in Malmö. The results from the case studies show that the planning displace the securing of the social values to later stages by focusing on quality instead of spaciousness. This is problematic since quality can be difficult to guarantee in the long run and since quality measures mean that the immeasurable qualities are risked being forgotten. In both cases, there are also in the planning, an ambition to *publicize* the residential yard through public functions or a lack of interfaces. The two cases also differ on several points, for example Vallastaden has a clearer strategy regarding the residential yard's belonging. The survey also shows that the ideal of diversity has a major impact on the spaciousness and boundaries of the residential yard.

Innehållsförteckning

Kapitel 1. Inledning.....	6
Bakgrund.....	6
Syfte och mål.....	7
Frågeställningar.....	7
Metod.....	7
Metoddiskussion.....	10
Disposition och läshänvisningar.....	10
Avgränsning.....	12
En liten ordlista.....	12
Kapitel 2. Sociala perspektiv på bostadsgården.....	13
Socialt värde - en definition.....	13
Bostadsgården som en del i en socialt hållbar stad.....	13
Stadens privata och offentliga rum.....	15
Tre teoretiska perspektiv på spektrat privat-offentligt.....	16
Bostadsgårdens roller utifrån ett brukarperspektiv.....	19
Bostadsgården från ett planeringsperspektiv.....	22
Kapitel 3. Bostadsgårdens historiska utveckling.....	30
Förindustriella stadens bostadsgårdar (-1850).....	30
Industrialismens bostadsgårdar (ca 1850-1910).....	32
Bostadsgården under moderniteten (ca 1910-1960).....	34
Bostadsgården under rekordåren (ca 1960-1980).....	36
Bostadsgården efter rekordåren till nutida planering (ca 1980-).....	38
Sammanfattning.....	40
Kapitel 4. Dagens bostadsgårdar sett genom två fallstudier.....	41
Introduktion till fall 1: Hyllie, Malmö.....	42
Introduktion till fall 2: Vallastaden, Linköping.....	46
Resultat från fallstudierna.....	50
Kapitel 5. Diskussion.....	56
Tillräcklig friyta?.....	56
Kvalitet ersätter rymlighet.....	56
Förskjutning av ansvar till senare skeden.....	60
Att planera för tillhörighet.....	61
Mångfaldsidealets påverkan på bostadsgården.....	63
Kapitel 6. Slutsatser.....	65
Kapitel 7. Avslutande reflektioner.....	67
Att mäta eller inte mäta.....	67
Vidare forskning.....	67
Källförteckning.....	68
Bilagor	

Kapitel I. Inledning

Bakgrund

För många människor är bostadsgården den utomhusmiljö som geografiskt är den mest lättillgängliga. Den präglas ofta av det vardagliga livet, av praktiska göromål, av korta möten mellan grannar och av barns lek. Det är också en plats som vi delar med våra grannar och blir därför en yta där vi på olika sätt ska kunna samexistera och utföra det vi önskar, sida vid sida eller tillsammans med andra.

Historiskt har bostadsgården varit en del i idén om den goda staden och därför planerades det för generösa ytor med tydliga funktioner, denna rymlighet har försvunnit i den samtida planeringen (Kristensson 2003). Samtidigt finns det bostadsgårdar som inte verkar användas alls, vilket är olyckligt när marken har blivit en bristvara i många städer. Minoura menar att detta hänger ihop med att tillhörigheten till gården inte funnits med i planeringen av bostadsgården (Minoura 2019).

I och med förtätningen av våra städer, som springer ur behovet av att hushålla med mark, uppkommer utmaningar för hur planeringen ska bidra till för att uppfylla alla våra behov av ytor i olika form, både offentliga, gemensamma eller privata. Förtätning och täthetsidealet handlar också om hur man skapar goda miljöer som är trivsamma och hållbara (Boverket 2016a) Eftersom bostadsgården är en stor del av stadens samlade ytor kommer den också med en potential. Hur vi planerar för bostadsgården kan därför påverka större värden som har att göra med sociala hållbarheten i staden, såsom gemenskap, trivsel och ett fungerande stadsliv (jmf. Tunström et al. 2015).

Syfte och mål

Syftet med uppsatsen är att belysa planeringens betydelse för bostadsgårdens sociala värden samt diskutera bostadsgårdarnas roll för en socialt hållbar stadsutveckling.

Målet är att undersöka hur de sociala värdena av bostadsgårdar har hanterats inom två stadsplaneringsprojekt: Hyllie och Vallastaden och att genom dessa fall skapa en förståelse för hur bostadsgården hanteras inom dagens planeringspraktik. Vidare är målet att studera hur stadsplaneringen med dess ideal och normer, både förr och nu, påverkat och påverkar bostadsgårdens sociala värden.

Frågeställningar

- Hur kan planering stödja bostadsgårdens sociala värden?
- Hur har bostadsgården hanterats historiskt i stadsplaneringen och hur har detta påverkat dess sociala värden?
- Hur påverkas de sociala värdena på nutida bostadsgårdar av dagens planering, med utgångspunkt i fallen Hyllie och Vallastaden?

Metod

Litteraturstudie

Litteraturstudien är en viktig stomme i arbetet. Studien har bidragit med ett teoretiskt perspektiv på bostadsgårdens som plats i staden. Detta belyses genom att diskutera bostadsgården utifrån social hållbarhet, som ett gemensamt rum som varken är offentligt eller privat, samt ur ett brukar- och planeringsperspektiv (kapitel 2). Litteratur som studerats har en tonvikt på nutida, svensk arkitekturforskning. Två källor som varit extra viktiga och som förtjänar att särskilt nämnas är Eva Kristensson och Eva Minoura som båda haft bostadsgården som forskningsområde. Eva Kristensson (2003, 2007) har i sin forskning haft rymlighetens betydelse i fokus, medan Eva Minoura (2015, 2019) har haft bostadsgårdens form och hur det korrelerar med känslan av tillhörighet, som sitt forskningsfokus. Litteraturstudien har också varit den bärande del för att förstå bostadsgårdens historiska utveckling (kapitel 3).

Cykeltur i bostadsgårdens historia

Tidigt i arbetet genomfördes en cykeltur där flera bostadsgårdar i Malmö besöktes. Detta gjordes för att få nya perspektiv på bostadsgårdar i olika typer av bebyggelse, med syftet att väcka frågor snarare än att söka svar och därmed bidra till uppsatsens problemformulering. Cykelturen är inspirerad av metoden *travelling transect*. I metoden som utvecklats och beskrivits av Diedrich och Lee (2018) tar man avstamp i resandet som form för att samla empiriska data, med en dynamisk förståelse som innebär ett mer mobilt, relationellt och öppet kunskapsökande (Diedrich och Lee 2018:94). Normalt innehåller metoden de tre faserna resande, en kartografisk dagbok (insamlade av fynd genom valfritt medium) och en så kallad *tableux physic*, det vill säga en konstnärligt och gemensamt utformad sammanställning av materialet. I detta arbete har denna sista del uteslutits och i stället har det insamlade materialet (som i största del består av fotografier och skisser) fördelats ut i uppsatsens andra och tredje kapitel för att illustrera olika teoretiska och praktiska fenomen samt genom att illustrera olika analyser av de historiska bostadsgårdarna under arbetet. Cykelturen har bidragit till att identifiera sociala värden av bostadsgården och har varit till hjälp för att formulera värderosens innehåll.

Cykelturen, vars sträckning redovisas i figur 1, genomfördes under två förmiddagar, torsdagen den 24 och fredagen den 25 februari 2022. Tanken var att den skulle genomföras under samma dag men då det var mycket blåsig fick den avbrytas och färdigställas dagen därpå. Väderleken under båda dagarna var soligt, kallt och blåsig. Efter cykelturen valdes fem gårdar ut för att representera de olika tidsepokerna i kapitel tre. Dessa har återbesökts under perioden februari – juni 2022. Enklare strukturskisser har tagits fram för att illustrera bostadsgårdens fysiska inramning. De har bearbetats med hjälp av Lantmäteriets fastighetskarta. Då vissa gårdsrum var helt stängda och svåra att få fysisk tillgång till har det i vissa fall inneburit att studierna har fått kompletteras med studier av kartor i Google maps, detta gäller främst Gamla Väster. Google Maps har också använts för att mäta bostadsgårdarnas storlek.

Figur 1. Karta över cykeltur

Karta över cykelturen som genomfördes i Malmö. Markerade platser visar de områden som undersökts vidare som exempelområden i kapitel 3.

Värderosen

Utifrån litteraturstudien och med inspiration från cykelturen har en värderos tagits fram för att synliggöra planerarens verktyg och möjligheter att värna bostadsgårdens sociala värden. Värderosen följer med som ett analysverktyg som löpande används på de undersökta gårdarna genom arbetet. Värderingen av bostadsgårdarna gjordes under platsbesöken och den tydliggörs och kommenteras i Bilaga 1.

Fallstudier

Fallstudierna har genomförts för att få syn på fenomen, problem och utmaningar gällande bostadsgårdar i dagens stadsplanering. De två fall som valts ut är Hyllie i Malmö och Vallastaden i Linköping. Fallstudier som vetenskaplig metod har ifrågasatts för dess förmåga att skapa generaliserbara resultat. Flyvbjerg menar dock att detta handlar om vilka fall man väljer och han menar att ifall det görs ett strategiskt val av fall kan resultatet generaliseras (Flyvbjerg 2016:224ff). Men även om fallet inte skulle vara generaliserbart, menar Flyvbjerg att det ändå kan bidra till att generera gemensam kunskap inom ett fält eller i samhället i stort. Dessutom menar han att de formella generaliseringarna är överskattade medan exemplets kraft är underskattad (ibid:228). Flyvbjerg pekar också på att fallstudier är att föredra ur ett lärandeperspektiv, då de genererar en kunskap som är beroende av kontext, vilket är den sortens kunskap som krävs för att komma bort från ett regelstyrt lärande. Dessutom stämmer lärandet också bättre överens med hur verkligheten ser ut (ibid:221ff).

I denna uppsats undersöks två fall och enligt Jensen och Sandström är två fall bättre än ett fall (Jensen och Sandström 2016:11). Fallen som studerats är speciellt utvalda och kan därför räknas till det som Flyvbjerg kallar informationsorienterade val. Då väljs fall ut med syftet att få ut så mycket information som möjligt utifrån få eller enstaka fall. Motsatsen till detta är ett slumpmässigt urval av fall (Flyvbjerg 2006:230). Flyvbjerg delar även in de informationsorienterade valen i fyra kategorier: (1) Extrema fall, (2) maximal variation av fall, (3) kritiska fall och (4) paradigmatiska fall (ibid:230ff) men menar också att kategorierna kan överlappa och vara flera typer samtidigt (ibid:233). De valda fallen har både drag som är typiska och otypiska för stadsplaneringen i Sverige idag och kan därför anses vara både extrema och varierade fall. Båda är stadsdelar som byggs på åkermark i utkanten av staden, detta gör att det finns färre strukturer att förhålla sig till, jämfört med om projekten hade befunnit sig i den centrala staden. Detta är ett medvetet val för att få möjlighet att få syn på hur dagens stadsbyggnadsideal tar sig uttryck i sin *renaste form*, eller i en *extrem form* om man ska relatera till Flyvjergs begrepp (jmf Flyvbjerg 2006:230ff), då möjligheterna är goda att få igenom dessa ideal i avseende på form och struktur. Båda projekten är också präglade av det, för vår tid, typiska täthetsidealet med syfte att hushålla med mark (Linköpings kommun 2010:39ff, Malmö stad 2008:15) vilket gör att den kunskap som genereras blir starkt förknippad med denna utmaning. För båda fallen gäller även att de är i en fas där vissa delar nu är bebyggda men där det fortfarande finns obebyggda delar som nu planeras. Detta skapar en situation där det nu går att fånga in reflektioner och lärdomar kring utfallet av planeringen samt hur detta tas med in i det framtida arbetet. Vallastaden är också ett extremt fall på det viset att det byggdes relativt snabbt och var föremål för det uppmärksammade samhällsexpot, en sorts bomässa år 2017 (Linköpings kommun, u.å.). Syftet med att välja det fallet är att i hög grad på syn på de trender som kan anses vara i framkant för vår tid, då en bomässa ofta är och blir tongivande för den tiden då den byggs.

I fallstudierna ingick granskning av plandokument, platsbesök och intervjuer med tjänstepersoner ansvariga för den framtida utvecklingen av områdena. Intervjuerna genomfördes på ett semi-strukturerat vis där en intervjuguide togs fram för respektive intervju, dessa redovisas i Bilaga 2. En semi-strukturerat intervju innebär att det finns stor frihet för informanterna att utforma svaren på lämpligt sätt, samma frihet finns det för intervjuaren att ställa frågor som avviker från intervjuguiden, för att fånga upp något som informanten sagt (Bryman 2016:468). Intervjuerna transkriberades och de citat som valdes ut har bearbetats något för att därefter godkännas av informanterna. Liksom med de historiska bostadsgårdarna har enklare strukturskisser tagits fram för representativa delar av området för att sätta bostadsgården i ett sammanhang i relation till bebyggelsen, dessa benämns som exempelkvarter. Med hjälp av värderosen görs också en bedömning av den yta som också presenteras i strukturskissen, i bilaga 1 redovisas bedömningen mer på djupet.

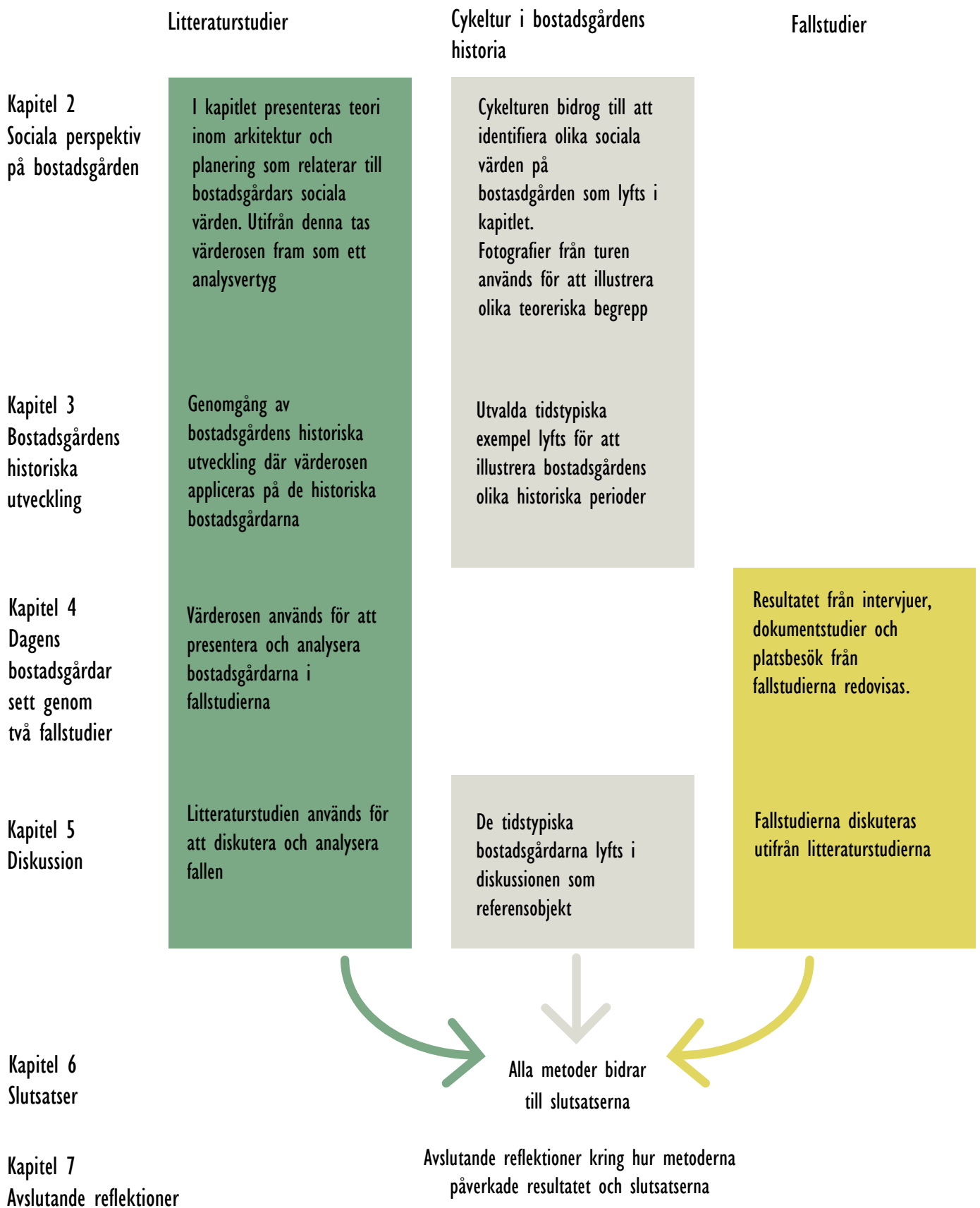
Metoddiskussion

Den stad som växer fram idag är ett resultat av många års planerande. Det innebär att de idéer som är bärande för dagens stadsbyggnad utvecklats under lång tid. Hur resultatet av planeringen faller ut beror på flera olika faktorer där alla inte ryms inom denna uppsats. Att intervju personer som idag är verk samma inom kommunen ger en begränsad bild av de ideal som präglat planeringen av stadsdelarna, då ingen av dem varit med i planeringen av det som redan byggts. Dock har det också inneburit att informanterna kan se områdena och dess bostadsgårdar lite utifrån och har varit villiga att uppmärksamma och diskutera dess brister. Att även intervju några av dem som varit med i själva planeringsarbetet med de undersökta planerna hade fördjupat kunskapen om de faktiska avsikterna med planen. Dock är planeringsdokumenten goda källor till att förstå dessa. Syftet har inte heller varit att fokusera på att utvärdera hur det faktiska sociala livet ter sig på bostadsgårdarna, för att få syn på detta hade lämpligen brukandet av platsen behövt utredas.

När det kommer till cykelturen och de återbesök som gjordes till de utvalda historiska bostadsgårdarna påverkades de av de fysiska möjligheterna att besöka gårdsutrymmet. Det påverkade också i vilken utsträckning jag var bekväm med att beträda olika zoner. Var en gård mycket liten och gränsade till ett privat område var jag heller inte bekväm med att fotografera detta på nära håll. Detta har påverkat vilka miljöer som har besökts och fotograferats och om vissa öppna gårdsmiljöer kan ha blivit överrepresenterade i bildmaterialet.

Disposition och läshänvisningar

I figur 2 redovisas uppsatsens disposition. I de färgade fälten redovisas hur respektive metod bidragit till varje kapitel.

Figur 2: Uppsatsens disposition och metod

Modellen visar på hur dispositionen hänger ihop med metoden. De färgade fälten redovisar vad respektive metod resulterat i inom respektive kapitel.

Avgränsning

Bostadsgården har i dagens planering kommit att få många funktioner och blivit en plats där många problem ska lösas. Bostadsgården har blivit allt viktigare som plats för att hantera frågor som dagvatten, biologisk mångfald och många övriga ekosystemtjänster. Dessa frågor hamnar dock i skymundan i denna uppsats där den sociala värdena i stället är i fokus.

Uppsatsen koncentrerar sig också på just planeringskedets påverkan på bostadsgården. Gestaltungs- och förvaltningsfrågor behandlas endast när detta också överlappar och styrs av planeringen.

En liten ordlista

Bostadsgård

"Den obebyggda marken i anslutning till flerbostadshus som delar samma fastighet eller kvarter, i de fall flera fastigheter tillsammans utgör ett kvarter" (Minoura 2019:21)

Fastighet

"Markområde med byggnad(er) som utgör rättslig enhet" (SAOL 2015a)

Friyta

"Markområde som är avsett för lek och utvistelse i anslutning till en byggnad el. en anläggning" (SO 2021)

Kvartersmark

"Med kvartersmark menas mark som enligt detaljplan inte är allmän plats eller vattenområde utan främst är avsedd för bebyggelse för enskilt ändamål eller allmänna verksamheter. Kommunen ska i detaljplan alltid ange användningen av kvartersmark." (Boverket 2022a)

Samfällighet

"Gemensam äganderätt el. egendom; sammanslutning" (SAOL, 2015b)

Kapitel 2. Sociala perspektiv på bostadsgården

Det här kapitlet börjar med ett lite större grepp på bostadsgården. Syftet är att sätta den i ett sammanhang kring social hållbarhet inom stadsplanering i stort. Här argumenteras för att bostadsgården inte bara är viktig för den enskilde brukaren utan även som en pusselbit i att nå en socialt hållbar stad. Därefter behandlas olika perspektiv på gränserna mellan det privata och offentliga i staden. Vidare belyses bostadsgården ur brukarperspektivet, det vill säga den boendes perspektiv och även här finns en argumentation kring bostadsgårdens värde. Därefter återkommer vi till ett planerarperspektiv där vi går igenom hur bostadsgården påverkas mer konkret av planeringsskedet.

Socialt värde - en definition

I denna uppsats behandlas det sociala värdet av bostadsgården. I den innefattas den direkta användningen av platsen, ur ett socialt eller rekreativt perspektiv. Enligt Ståhle (2005) är det vanligt att till exempel inom grönsstrukturplanering dela upp denna användning upp i just socialt värde, det vill säga då vi interagerar med andra, och den rekreativa användningen, det vill säga utevistelse. Även inom sociologin finns denna uppdelning (Ståhle 2005:70). I denna uppsats handlar det sociala värdet däremot inte enbart om då vi interagerar med andra, utan även hur man som enskild kan ha ett värde av en plats. Användningen eller brukandet av en plats kan också delas in i indirekt eller direkt användning (ibid:70), varav det är den senare, det vill säga den användning som sker genom att vara på plats på gården, som denna definition fokuserar på.

Bostadsgården som en del i en socialt hållbar stad

Det begrepp som främst används i den här uppsatsen är, som just nämnts, det *sociala värdet*. Detta begrepp hänger också ihop med det lite större begreppet *social hållbarhet*.

Social hållbarhet

Idag finns det ingen konsensus kring vilka kriterier eller perspektiv som bör inkluderas i begreppet social hållbarhet (Colantonio och Dixon 2011:21). Tunström et al. (2015) menar dock att det hänger ihop med begrepp som trivsel, gemenskap och ett fungerande stadsliv. Vad som anses vara socialt hållbart kommer också vara föränderligt beroende på rådande normer och ideal (Tunström et al. 2015:40). Centralt för alla begrepp är att de innehåller frågor om demokrati, rättvisa och fördelning (ibid:48). Colantonio och Dixon (2011) menar att det i diskursen om social hållbarhet både förekommer mjuka begrepp, såsom glädje och välmående, tillsammans med mer hårda, traditionella begrepp, såsom basala behov och rättvisa. Denna mix innebär att det finns en inbyggd komplexitet i hur social hållbarhet ska förstås och mätas (Colantonio och Dixon 2011:35).

För att förtydliga vad social hållbarhet kan betyda i detta fall, presenteras tre sociala perspektiv på bostadsgården, som alla pekar på att bostadsgården kan vara en viktig pusselbit i att sträva mot en social hållbarhet i staden i stort.

Rättviseperspektivet

Som tidigare nämnts, är rättviseperspektivet centralt inom socialt hållbar stadsutveckling. Arkitektur- och stadsplaneringsprofessorn Susan Fainstein

argumenterar i sin bok *Just city* för planerarens viktiga roll som utjämnare av resurser. Hon argumenterar för att konkurrens och nyliberala principer har fått allt för stor inverkan på stadsutvecklingen och som en reaktion mot det vill hon uppmärksamma stadsplaneringens och planerarens möjligheter att skapa rättvisa (Fainstein 2010:8). Även Tunström et al. (2015:9) menar att planering (tillsammans med politik) måste vara med och lägga grunden för rättvisa och gemenskap för att hantera förtätningens negativa konsekvenser.

I många städer bor vi allt trängre och trångboddhet är ett reellt problem. En utredning av Boverket pekar på att det är 19,5 % som är trångbodda i lägenhetsbeståndet i storstadsregionerna, men att mörkertalet också kan vara stort (Boverket 2016b). Boverket menar också att just tillgången till olika samhällsfunktioner såsom grönområden, mötesplatser och bostäder har stor inverkan på människors liv och valmöjligheter (Boverket 2020b). Bristande tillgång kompenseras ibland på andra platser och Bradley menar att det täta innerstadslivet ofta kompenseras med resor till sommarstugor och natur (Bradley 2012), denna typ av kompensation är dock inte tillgänglig för alla.

Att applicera rättviseperspektivet på bostadsgården är relevant, inte för att alla resurser behöver fördelas exakt lika, det är enligt Khakee och Johansson varken möjligt eller efterstävandsvärt (Khakee och Johansson 2008:65), utan för att tillgången till en bra bostadsgård kan ses som den typ av utjämnare av resurser som Fainstein (2009) efterfrågar, oavsett hur boendesituation ser ut i övrigt. Boverket (2020b) menar också att genom att bygga robusta strukturer ges det möjligheter för förändringar utan att de grundläggande kvaliteterna försvinner. Här har just planering en möjlighet att etablera dessa robusta strukturer.

Social sammanhållning

Urban (2018) konstaterar att allt sedan städerna började växa fram har det funnits en oro för vad detta ska innebära för den sociala sammanhållningen i samhället (Urban 2018:39). Som svar på detta har bland annat olika idéer om grannskapsideal uppkommit. Dessa idéer har visserligen skiljt sig åt kring hur denna sammanhållning ska se ut och uppnås. I vissa fall har fokus varit på att enas kring gemensamma intressen, i andra fall har fokus mer varit på att hantera olikheter. Urban menar också att stadens utformning och den sociala organiseringen hänger ihop men att den sociala sammanhållningen i perioder har fått stå tillbaka till förmån för andra, mer kortsiktiga samhällsekonomiska intressen. Men bristen på den kostar i det långa loppet, och tar sin mest extrema form i form av vandalisering eller upplopp (Urban 2018:63).

Folkhälsoperspektivet

Folkhälsoperspektivet är ytterligare ett perspektiv att ha med för att argumentera för att bostadsgården är en viktig miljö för en socialt hållbar stad och som hänger ihop med jämlikhet. Dels handlar det om att det är en yta som erbjuder en tillgänglig utevistelse och är viktig plats för rörelse, speciellt för barn (Minoura 2019:15). Om bostadsgården dessutom erbjuder kontakt med grönska är folkhälsovinster stora, då naturkontakt är förenat med både fysisk och psykisk hälsa (Stenfors 2018). Även i folkhälsofrågan är jämlikhet en viktig parameter då utgångspunkten är att alla ska ha möjlighet till god och jämlik hälsa (Folkhälsomyndigheten 2022). Boverket menar att genom att i hela samhället främja rörelse skapas också förutsättningar för en mer jämlik hälsa (Boverket 2022b). Stenfors menar också att tillgången till natur blir en jämlikhetsfråga, då denna tillgång tenderar att vara ojämnt fördelad, bland annat på grund av att tillexempel bostadspriser blir högre där också tillgänglig natur finns (Stenfors 2018:148).

Bostadsgårdens potential

Det finns en potential i bostadsgården att hantera frågor som rör just social hållbarhet. Kristensson menar att bostadsgården har en strategisk betydelse för god stadsutveckling, då de är viktiga för att skapa attraktiva boendemiljöer (Kristensson 2007:3) Minoura (2019:10) är inne på samma spår och menar att det är viktigt att erbjuda bostadsgårdar som också konkurrerar med villalivet då förtätningen kommer innebära att vi bor tätare. Även Delshammar och Fors (2010:45) är inne på samma linje och menar att bostadsmarken är viktig för ett bostadsområdes attraktivitet och eftersom bostadsmarken är en så stor del av den totala ytan i staden menar de på att det finns en stor potential i att utveckla denna för en hållbar stadsutveckling i stort.

Stadens privata och offentliga rum

Madanipour menar att gränserna mellan det privata och det offentliga är ett ämne som alltid har varit politiskt sprängstoff. Beroende på politisk tillhörighet och ideologisk övertygelse har gränserna antingen velat avskaffas eller stärkas (Madanipour 2003:232). Han menar vidare att den privata sfären historiskt har varit tätt sammankopplad med det borgerliga hemmet och kärnfamiljens avskärmande från den övriga världen. Den privata sfären är därför också beroende av att det finns en offentlighet att ta spjörn mot. Gränsen mellan det privata och det offentliga är inte sällan både omtvistade och tvetydiga (ibid:232).

Madanipour har i boken *Public and Private Spaces of the city* gjort ett försök att reda ut varför det sociala rummet är uppdelat i det privata och det offentliga och vilka funktioner det fyller. En definition av skillnaden mellan den privata och den offentliga sfären är att den privata sfären kontrolleras av den enskilde medan den offentliga är något som tillhandahålls av det allmänna (te.x stat eller kommun) och som nyttjas av allmänheten (Madanipour 2003:134, 232). Med denna definition är kontroll och nyttjande viktiga nycklar för att förstå var på skalan mellan det privata och det offentliga bostadsgård ska förstås. Grannskapstanken är enligt Madanipour ett sätt att överbrygga dikotomin mellan det privata och det offentliga. Men idén om grannskap är enligt Madanipour också ett sätt att förlänga den privata sfären så att den tar sig ut i det offentliga. Samtidigt så minskar möjligheten till integritet i denna sfär, eftersom de enskilde också blir betraktad av gruppen (Madanipour 2003:162).

En typ av kritik som lyfts mot de skarpa gränserna mellan det privata och offentliga är hur det också innebär att tryggheten privatiseras. Dels kan grindar och lås signalera otrygghet, dels innebär det att vissa inte har tillgång till tryggheten (Listerborn 2002:220). Ett annat perspektiv på frågan har Tunström et al. (2015:92) som menar att man måste skapa rumslig rättvisa. Öppna och offentliga torg kan visserligen användas av *alla* men alla kommer av olika anledningar inte använda dem. Tunström et al. menar att det också ibland behöver skapas rum för *vissa*, det vill säga vissa grupper för att rättvisa ska uppnås (ibid).

En viktig fråga inom stadsplaneringen är hur vi ska organisera staden så att vi kan mötas. Ett fokus i urbanforskningen under de senaste decennierna har varit *rätten till staden*. Det innebär rätt till att vistas i en gemensam publik miljö utan kommersiella och politiska intressen, där ingen är exkluderad (Castell 2010a:9). Denna rörelse har också kritiserat grannskapstanken för att den uppfattats som exkluderande. I stället argumenteras det för de offentliga platsernas betydelse och hur de ytliga mötena är viktiga för trygghet och demokrati (Urban 2018:49). Ett klassiskt verk som hanterat frågan om det of-

fentliga rummet som mötesplats är *The death and life of great American cities* som skrevs av Jane Jacobs och utkom första gången 1961. Trots att den har ett antal decennier på nacken är den enligt Moa Tunström alltså tongivande i den svenska stadsbyggnadsdebatten (Tunström 2009:116). I boken delar hon fyra konkreta idéer på hur stadsliv kan uppnås: Små kvarter, hög täthet, funktionsblandning och blandade ålder på bebyggelsen (Jacobs 2005, Tunström 2009:116).

Tre teoretiska perspektiv på spektret mellan privat-offentligt

I detta avsnitt kommer tre olika perspektiv på hur arkitekturforskare och praktiker ser på hur de offentliga och privata rummen, och framför allt skalan där emellan, kan organiseras och förstås.

Grader av offentlighet

Ibland används termen semi-offentligt, för de platser som har kvaliteter som varken kan anses vara typiskt offentliga eller privata (Castell 2010a:8ff). Gehl (2003) är en av dem som förespråkar denna glidande skala och som även nyanserar den ytterligare till att innebära en hierarkisk ordning med en skala från privat, semi-privat, semi-offentligt och offentligt. Tanken är att en tydlig skala ger en större överblick över vilka som *hör till* ett område och att det även ska göra bostadsområdet bättre rustat att lösa gemensamma problem (Gehl 2003:55). Det finns en del kritik mot denna glidande skala då den riskerar att skapa förvirring. Ståhle (2005) kritiserar idén för att inte ta hänsyn till faktiska fastighetsgränser och exemplifierar med att det finns risker för förvirring och konflikt kring en bostadsgård som är fysiskt och visuellt öppen för allmänheten men som i stället omgärdas av privata symboler och övervakas av en grupp boende (Ståhle 2005:81). På det forskningsdriva företaget Space scape (2006:65ff) vill man komma runt begreppen om semi-privat och semi-offentligt och i stället har man valt att använda begreppen offentligt, enskilt, gemensamt och diffust. Enligt denna kategorisering är offentliga platser sådana som är öppna för alla och enskilda platser de som hör till ett enda hushåll. Vidare beskrivs gemensamma platser vara de som hör till en given grupp, såsom kvarteret eller skolgården. Diffusa platser är däremot platser som varken är offentliga eller privata och som t.ex. uppkommer när hus placeras i grönområden. Dessa bör enligt Space scape undvikas om marken är en bristvara (Space scape 2006:68).

Allmänningar

Ett annat sätt att överbrygga dikotomi mellan det privata och offentliga är att prata om urbana allmänningar (*urban commons*) för att betona det faktum att omsorg, förvaltning och glädje inte nödvändigtvis behöver hänga ihop med det privata ägandet (Minoura 2015:101). Diskussionen om urbana allmänningar springer ur ett behov av att rikta blicken mot nya sätt att organisera och fördela resurser i en värld med ökade orättvisor och kommer ur rörelsen för rätten till staden. Idén om urbana allmänningar är också tätt förknippade med att skydda demokratiska värden och tillgångar (Vogel 2017:8).

Minoura (2019:72f) har använt teorierna om allmänningar som bygger på att strukturera olika nyttigheter. Nyttigheter i detta sammanhang är något som människan kan ha glädje av. Inom ekonomisk teori delas nyttigheterna in i exkluderande och icke-exkluderande nyttigheter samt rivaliserande och icke-rivaliserande nyttigheter. Minoura har tolkat denna teori för att applicera på bostadsgårdar för att skapa ett ramverk för hur olika bostadsgårdar kan uppfattas utifrån kontroll och kapacitet. Där kontroll har med exkluderbarhet att göra, medan rivalitet har med kapacitet att göra. Ur matrisen i tabell 1 framträ-

Tabell 1: Bostadsgårdar utifrån kontroll och kapacitet
 Tabellen är utvecklad av Eva Minoura men bearbetad genom att också införa de exempel som hon tar upp utifrån hennes resonemang. Källa: Minoura 2019:72f

	Rivalitet (vid låg kapacitet)	Icke-rivalitet (vid hög kapacitet)
Exkluderbart (hög kontroll)	<i>ENSKILD NYTTIGHET</i> Tex. En liten gård som upplevs tillhöra dem som använder den mest. Privat uteplats och balkong hör också till kategorin.	<i>GEMENSAM NYTTIGHET</i> Tex. En stor bostadsgård där de boende styr vem som har tillträde.
Icke- exkluderbart (låg kontroll)	<i>OKLAR NYTTIGHET</i> Tex: Otydliga och små ytor som det är oklart vem de tillhör. Förgårdar och otydliga mellanrum hör till kategorin.	<i>ALLMÄN/OFFENTLIG NYTTIGHET</i> T.e.x. Stor gård med oklara gränser som befinner sig i ett parkliknande sammanhang och upplevs tillgänglig för allmänheten.

der olika typer av bostadsgårdar som relaterar till nyttigheter på olika sätt.

Territorialitet

Ett tredje sätt att förstå gränserna mellan de privata och offentliga rummen och hur de kan överlappa är att i stället tala om territorialitet. När Kärrholm genom sin avhandling introducerar begreppet territorialitet inom arkitekturen gör han det just för att komma bort från dualistiska begrepp som privat och offentligt. Men han gör det också för att utöka begreppsapparaten för relationen mellan arkitektur och användningen av den (2004:10). Tidigare har arkitekturforskning relaterat till territorier fokuserat på hur arkitekturen exkluderar olika grupper men Kärrholm menar att exkludering endast är en av många dimensioner som visar på att arkitekturen och territorier hör ihop (Kärrholm 2004:284). Genom territorialitetsbegreppet visar han i stället på att det finns flera olika typer av territoriella produktionsformer (se även tabell 2): strategi, taktik, association och appropriation. Kortfattat innebär de olika territoriella produktionsformerna följande (hämtat från Kärrholm 2004:81ff):

Territoriell strategi: Innebär en indirekt kontroll av en plats genom regler eller ting, planerade för att kontrollera ett territorium. Denna är planerad på distans.

Territoriell taktik: Även detta är målmedvetna handlingar eller kontroll, men som i stället sker på plats med en personlig kontakt mellan den utövande och territoriet. Se exempel i figur 3.

Territoriell association: Är produktion som i stället är kopplade till ett brukande av platsen, som inte sker på samma målinriktade sätt. Det är kopplat till en viss typ av brukande av platsen som inte behöver utföras av samma grupp av människor.

Territoriell appropriation: Liksom association är det kopplat till upprepat brukande av platsen, men här kopplat till en specifik grupp, snarare än ett typ av bruk.

Mest avgörande för arkitekturen är dock den territoriella strategin (Kärrholm 2004:207). Samtidigt vill också Kärrholm betona arkitekturens roll som möjliggörare för andra sorters territoriella produktionsformer på en plats och

menar att staden och platsen är medskapare av varandra (ibid:272). Territoriell komplexitet är ett begrepp som Kärrholm använder för att beskriva hur olika produktionsformer samexisterar på en plats. Med en territoriell komplexitet skapas också en neutralitet på platsen, i den meningen att platsen kan upplevas vara användbar för allt möjligt (ibid:279).

Kärrholm (2004) menar att genom de territoriella produktionsformerna öppnar man också upp samtalet för att inte bara diskutera en privatisering av det offentliga rummet (se exempel i figur 4), utan även en *publikisering* av rummet kan upptäckas genom att studera hur olika produktionsformer etableras på en plats. En *publikisering* av en plats skulle innebära att rummet öppnades för en territoriell samverkan, där flera produktionsformer kan agera samtidigt (ibid:285). Han menar att det är först när vi förstår de olika territoriella produktionsformerna som vi kan diskutera och elaborera kring frågorna om en plats är offentlig eller privat (ibid:285). Exempel på olika typer av publikisering finns på figurerna 5-7.

Figur 3: Territoriell taktik

Att lämna dörren till gården öppen är ett exempel på territoriell taktik.

Figur 4: Privatisering av offentligt rum?

Ett gångstråk mellan bostadsgård och den mer offentliga lekplatsen kan tolkas som en privatisering av de mer publika rummet.

Figur 5-7: Publikisering

Tre exempel på publikisering av gårdar, i figur 5 har en publik postbox placerats på bostadsgården, i figur 6 har ett gångstråk dragits igenom bostadsgården. I figur 7 anordnas loppis på bostadsgården, publikiseringen är då begränsat till en viss tidpunkt.

Figur 6

Figur 7

Tabell 2: Territoriella produktionsformer

Tabellen visar de mest dominerande karaktärsdragen för de respektive produktionsformerna. Källa: Kärrholm 2004:82

	Opersonlig kontroll	Personlig kontroll
Riktad produktion	Territoriell strategi	Territoriell taktik
Produktion genom bruk	Territoriell association	Territoriell appropriation

Eftersom Kärrholm väljer att fokusera på det offentliga rummet behandlas inte bostadsgårdar inom ramen för hans forskning. Dock kan förståelsen för territoriell produktion vara ett verktyg för att förstå hur bostadsgårdar planeras och används. Ett exempel är Kristensson (2003:445ff) som har använt Kärrholms territoriella produktionsformer för att förstå hur de bostadsgårdar som studerats i hennes forskning använts och uppfattats. Hon drar slutsatsen att genom att få en inblick in hur territorier produceras så skapas också en förståelse för att olika territorier tar upp plats på bostadsgården och hur specifika platser kan upplevas uppbundna till specifika aktiviteter. Detta leder till att delar av bostadsgårdarna kan vara mindre tillgängliga än de verkar och den tillgängliga ytan blev ännu mindre än vad den ser ut att vara vid första anblicken. Detta stärker Kristenssons tes om att rymligheten av bostadsgårdar spelar roll (Kristensson 2003), vilket vi ska återkomma till.

Bostadsgårdens roller utifrån ett brukarperspektiv

Enligt Eva Minoura är bostadsgårdens främsta uppgift att tillhandahålla tillgänglig utevistelse (Minoura 2019:15). Eva Kristensson har delat in användningen av bostadsgården i fyra olika kategorier: gården som ett bostadsnära uterum, gården som lekmiljö, gården som social arena och gården som utsikt. Det är en analytisk indelning för att förstå gårdslivet, i själva verket kan användningen från olika kategorier pågå samtidigt (Kristensson 2003:9). Dessa roller kommer genomsyra denna genomgång där jag vill belysa frågor som kretsar kring brukarens, det vill säga den boendes, behov och nytta av bostadsgården. En av Kristenssons kategorier kommer jag dock utelämnat, nämligen gården som utsikt, då jag i stället vill fokusera på möjligheterna för den direkta användningen av platsen snarare än den indirekta användningen (jmf. Ståhle 2005:70).

En plats för olika kategorier av sociala aktiviteter

Ett annat sätt att definiera bostadsgårdens roller går att göra genom Jan Gehls klassiska verk *Livet mellan husen* där han menar att uteaktiviteter i det offentliga rummet kan delas upp i tre olika kategorier: Nödvändiga aktiviteter, valfria aktiviteter och sociala aktiviteter (Gehl 2003:7). Detta perspektiv kopplar till Kristenssons användning av gården som social arena (Kristensson 2007:9). Dessa typer av aktiviteter går även att applicera på bostadsgården och kan därför också fungera som en ram för vilka typer av roller en bostadsgård kan ha. De nödvändiga aktiviteterna hör i hög grad ihop med vardagssysslorna och pågår året runt och dessa påverkas i väldigt liten utsträckning av de fysiska förutsättningarna och utformningen (Gehl 2003:7), det är helt enkelt saker som måste göras ändå. På bostadsgården kan dessa aktiviteter vara transportsträckan till det gemensamma miljörummet eller tvättstugan, eller för att ställa cykeln eller bilen på parkeringen.

Valfria aktiviteter innebär i stället de aktiviteter vi utför när de yttre omständigheterna är goda, det kan handla om att det är fint väder eller att den fysiska miljön inbjuder till det. I vilken utsträckning vi väljer att genomföra

dessa typer av aktiviteter kan enligt Gehl, i mycket hög grad påverkas av kvaliteten på den fysiska omgivningen vilket innebär dessa aktiviteter i princip inte förekommer på oattraktiva platser (Gehl 2003:9). På bostadsgården kan sådana aktiviteter vara att inta ett mål mat eller ta en kopp kaffe i solen eller för den delen att söka skugga och frisk luft under ett träd under en varm sommardag. Dessa aktiviteter är starkt förknippade med det som Kristensson kallar ett *bostadsnära uterum* och *gården som lekmiljö* (Kristensson 2007:9).

I den sista kategorin, de sociala aktiviteterna, och som överlappar med Kristenssons kategorier *gården som social arena* och *gården som lekmiljö* (Kristensson 2007:9) samlas alla de aktiviteter som innebär en kontakt med andra människor, både direkt och indirekt, det vill säga både när man interagerar med någon annan eller tar del av andra genom att höra och se andra människor. Här menar Gehl att den fysiska miljön inte har möjlighet att påverka intensiteten eller kvaliteten på de sociala mötena, men kan däremot fungera som en möjliggörare att mötas överhuvudtaget. Ju mer människor som är ute, desto större chans är det att också för möten och här spelar ju kvaliteten en roll för huruvida människor befinner sig ute. Men den sociala aktiviteten i sig tillför också en kvalitet till platsen, då närvaron av människor är en kvalitet (Gehl 2003:10f, 49). På en bostadsgård kan detta vara aktiviteter som inbegriper barns lek tillsammans med andra, samt planerade eller spontana möten på gården. Det kan också innefatta ett passivt deltagande i grannskapet.

Kristensson menar att användningen av gården beror på ett samspel mellan de sociala och fysiska förutsättningarna. Vill man träffa sina grannar krävs det att det finns en attraktiv plats där folk vill slå sig ner. Men många av de intervjuade i hennes avhandling menade också att det krävs privata platser. Kristensson drar slutsatsen att det är just denna dubbla funktion, med både privata och sociala platser som är avgörande för användningen av gården (Kristensson 2003:449).

En plats för gemensam omsorg

Arkitekturforskaren Trogal (2017) vill uppmärksamma att arkitektur, plats och omsorg hänger tätt samman. Hon menar också att våra samhällen organiseras kring olika former av gemensam omsorg och menar även att omsorgspraktik är något som går att diskutera som en sorts allmänning (Se Vogel 2017) och den gemensamhetspraktik som hör till idén om allmänningen. Detta då det förekommer liknande praktiker av ansvar, delande, ömsesidighet och demokratisk organisation (Trogal 2017:162f). Trogal menar också att den gemensamma uppgiften och ömsesidigheten är viktigare än platsen den utförs på men att fysisk närhet traditionellt sett utgjort en avgörande faktor för med vilka denna ömsesidiga omsorg utförs (Trogal 2017:166f).

Då bostadsgården redan är en plats som behöver tas om hand finns en potential i att uppmärksamma och utveckla den för gemensamt omsorgsarbete. Gemensamma städdagar, odling, men även gemensam omsorg om lekande barn är fenomen som är förekommande på bostadsgården och som hänger ihop med grannskapsidéen som betonar de gemensamma intressen (jmf Urban 2018). Omsorgsarbetet leder också till att människor vistas på platsen vilket enligt Gehl är en kvalitet i sig (Gehl 2003:10f). På bostadsgården kan andras behov av hjälp synliggöras och uppmärksammas och därför också mötas. Att använda bostadsgården för omsorgsarbete kan förstås som en territoriell taktik, appropriation eller association som också ändrar uppfattningen om bostadsgården.

Att ha tillgång till en privat eller delad grönyta där det finns frihet att designa och nyttja som man vill har också positiva effekter på känslan av självbestäm-

mande (Weimann et al 2019:8). På en bostadsgård där de boende är ansvariga för förvaltandet blir kontrollen av bostadsgården större vilket också kan påverka huruvida den uppfattas som en angelägenhet av de boende. Castell (2010b:68) menar på att en sådan självförvaltning kan leda till ökad trivsel och trygghet. Men samtidigt så kan självförvaltning också stänga ute vissa grupper och förstärka underliggande konflikter och på så vis bidra till förtryckande social kontroll. Castell menar dock på att konflikt inte i sig behöver vara något negativt, utan i stället kan konflikter under rätt omständigheter vara ett sätt att bryta ny mark och utvecklas (Castell 2010b:68, 79ff).

En plats för barns lek och rörelsefrihet

Enligt barnkonventionen som blev svensk lag år 2020 står det i artikel 31 att konventionsstaterna ska hävda "barnets rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder" (Unicef u.å.). Minoura menar att skolgården och bostadsgården är den utemiljö som barn i den täta staden regelbundet kommer i kontakt med och som därför har en viktig uppgift att tillhandahålla utevistelse, återhämtning och lek (Minoura 2019:15). Heurlin-Norinder (2005) har undersökt hur barn rörelsefrihet ser ut i olika typer av bebyggelse och gemensamt för alla typer av bebyggelse var att barnen, som var i skolåldern, använde bostadsgården oavsett hur stor den var eller i vilken typ av bebyggelse den var. Den var också, tillsammans med parken och idrottsplatsen, en av barnens favoritplats i bostadsområdet (Heurlin-Norinder 2005:132).

Karsten (2005) har undersökt hur rörelsefriheten hos barn ändrats i Holland sedan mitten av 1900-talet. Hennes forskning visar att gatorna historiskt sätt varit en plats för barn, medan hemmet har varit en plats för vuxna. Men över tid, på grund av ökad trafik i städerna och en ökad oro för säkerhet har detta förhållande ändrats. I stället har tiden som stadsbarn leker utomhus minskat drastiskt. Detta är något som framför allt barn som lever i resurssvaga familjer förlorar på. Barn som i stället växer upp i resursstarka familjer kompenseras däremot delvis för detta då de i stället skjutsats runt till flertalet olika aktiviteter. Men även de resursstarka barnen får betala ett pris i minskade spontana möten med barn i området. Dock menar Karsten att man inte ska överromantisera det faktum att barn var ute mer, då detta inte alltid var frivilligt, utan snarare nödvändigt. Men däremot så riskerar utvecklingen att inte bara drabba barnen utan dessutom går man miste om de positiva effekterna av barns utelek, nämligen ökad integration och ökad jämlikhet mellan olika grupper. I Karstens forskning jämförs tre olika gator och det är just det området där bostadsgårdarna är rymliga och halvslutna gårdar, som rörelsefriheten ändå är som störst idag (Karsten 2005). Karstens forskning bekräftar att bostadsgården har en viktig funktion för barns rörelsefrihet och att den, då den ligger som en brygga mellan hemmet (och det trygga) och det offentliga (och i vissa ögon farliga) kan fungera som en plattform där barn kan få ett visst ansvar och egen agens, som också får följd effekter på samhället i stort.

En plats för äldre

Liksom att det finns skäl för att bejaka bostadsgården från ett barnperspektiv, finns det även skäl att betrakta dem utifrån ett äldre perspektiv. Gabauer et al. (2022) menar att flera städer har satt de äldres behov på dagordningen efter att Världshälsoorganisationen WHO lanserat sitt program för åldersvänliga städer. De ytor som ligger nära hemmet är viktiga för äldre personers hälsa och för att motverka ensamhet. Men med en minskad mobil förmåga blir behovet av de allra närmaste miljöerna allt viktigare. Bostadsgården är en av de platser som enligt studier har störst betydelse för äldre människor i deras dagliga liv. Författarna till studien menar att grannskapet där det privata och

offentliga flätas samman och där omsorg kan utbytas på flera olika nivåer är viktiga för livskvaliteten i åldrandet (Gabauer et al. 2022:173ff)

Bostadsgården från ett planeringsperspektiv

I detta avsnitt tas tre perspektiv upp där planeringen har möjlighet att påverka de sociala värdena av bostadsgårdarna: rymlighet, tillhörighet och kvalitet. Dessa perspektiv sammanfattats därefter genom en värderos och kommer användas i kommande kapitel för att analysera både historiska och nutida bostadsgårdar. Avsnittet avslutas med dagens lagstadgade regler samt ett resonemang kring normer och kvalitetskrav.

Rymlighet och användning

I sin avhandling *Rymlighetens betydelse* har Kristensson visat att bostadsgårdens storlek, eller rymlighet som är det ordet hon använder, spelar roll för hur bostadsgården värderas och används (Kristensson 2013). I tidigare avsnitt nämndes att Kristensson poängterar att bostadsgården har en dubbel funktion, för både den sociala och privata användningen. Kristensson menar även att det är just rymligheten som är avgörande för att båda dessa ska kunna samexistera på bostadsgården. Två täthetsrelaterade begrepp som Kristensson lyfter är utrymme och avstånd. Utrymme relaterar till vilka funktioner och kvaliteter som får plats, medan avstånd relaterar till att de aktiviteter som sker på gården som också kräver ett visst avstånd från andra. Hon menar också att detta visserligen kan påverkas i utformningen genom att vara yteffektiv, men att den absoluta ramen för vilka aktiviteter som kan genomföras skapas av gårdens utrymme och storlek (Kristensson 2013:449). I avhandlingen undersöker hon ett antal bostadsgårdar och delar in dem i två kategorier, miljonprogramsgårdarna som är rymligare samt de gårdar hon kallar nittiotalsgårdarna, som är mindre. På båda typerna av gårdar var det barnfamiljerna och de som hade en privat uteplats som använde gården mest. Den stora skillnaden låg i att nittiotalsgårdarna uteslutande användes av någon inom dessa kategorier, medan miljonprogramsgårdarna hade en något bredare användning. Anledningen till detta kan härröras till att det helt enkelt inte fanns någonstans att ta vägen (ibid:113, 413, 416f). Kristensson menar att betydelsen av rymligheten är kopplad till det aktiva, direkta bruket av gården och här framstod nittiotalsgårdarna som otillräckliga (ibid:419).

Även Minoura (2019:56f) har i sin forskning sett att användningen av gården är beroende av storleken. Även hon ser att det är de mer introverta aktiviteterna som syftar till att *koppla av* som riskerar att utebli om gården är för liten. På en stor gård finns det helt enkelt en större flexibilitet i att möta de olika behoven för avkoppling, då de inte ser likadana ut. Dessutom verkar möjligheten att finna lugn och ro på gården inte störas av andra användare, snarare verkar fler användare skydda mot känslan av att vara uttittad. Men Minoura menar också att det stadsbyggnadssammanhang där gårdarna finns är av stor vikt för hur gårdarna används. Finns det en brist på parker i området används de helt enkelt mer (Minoura 2019:56f). Det finns alltså ett stort stöd i forskningen för att rymligheten spelar roll för användningen av platsen. Samtidigt har just rymligheten svagt reglerat i Plan- och bygglagen vilket innebär att det ligger ett stort ansvar på planerarens axlar när det förhandlas om marken, till detta återkommer vi i slutet av kapitlet.

Att skapa tillhörighet och trygghet

Minoura har i sin forskning dessutom visat på att användningen av bostadsgården och tillhörigheten till den, är två skilda saker som också påverkas av olika faktorer. Om graden av användning påverkas av gårdens rymlighet på-

verkas tillhörighet av andra faktorer. Här är det i stället det hon kallar *gränssnitten* som spelar roll för hur gården används. Ett viktigt samband var att ju mer slutna en gård var, desto högre tillhörighet kände de boende till gården. Desto tydligare var också gränssnittet mellan bostadsgården och de kringliggande ytorna. Dessutom ökade chanserna att de boende också benämnde den friyta som hörde till fastigheten just för gård om denna var slutna. Minoura menar att det är just denna slutnahet som krävs för att skapa en gårdskänsla. Det är därför viktigt att beakta dessa aspekter i ett tidigt skede av planeringsprocessen (Minoura 2019:62). Utöver slutnahet, går det även att tala om gränssnitten. Genom att använda detta ord, i stället för ordet gränser, är att bejaka behovet av att göra båda sidor attraktiva, kort sagt och att visa tydligt vilka delar som är privata och vilka som är offentliga så att de också kan användas i det syftet (Minoura 2019:76). Exempel på gränser och gränssnitt från cykelturen i bostadsgårdens historia finns i figur 8-11.

För att ytterligare trycka på vikten av tydlighet och tillhörighet, har detta visat sig även höra ihop med trygghet. Om bostadsgårdens gränser var otydliga uppfattade de svarande i Minouras undersökning att de var otryggare på bostadsgården under vissa tider på dygnet. De var också mer obenägna att göra gården till sin genom att lämna kvar sina tillhörigheter på gården. Var gårdarna i stället slutna kunde leksaker, egna möbler, grillar och planteringskrukor få stå kvar i mycket högre utsträckning. På en öppen gård, menar Minoura, får yngre barn endast undantagsvis leka själva utan uppsikt, undantag kan dock vara de fall då det råder en hög social kontroll på bostadsgården (Minoura 2019:61,

Figur 8 och 9: Gränser i öppen bebyggelse

Exempel på hur gränserna och privatheten markerats i en öppen bebyggelse. I figur 8 är gränsen bara en gräns, men i figur 9 finns också ett gränssnitt som också bidrar till en attraktiv utsida.

Figur 10 och 11:
Gränser i slutna
bebyggelse

Exempel på
gränssnitt i
slutna kvarter

Figur 10

Figur 11

70). Minoura argumenterar för att gårdarnas slutenhet och privathet bör värnas i planering av urbana lägen. Om tätheten är hög och rymligheten saknas kommer användningen därför komma vara låg. Då det är just privatheten som gårdar kan erbjuda (Minoura 2019:63). Minoura är därför kritisk till att de stråk som idag ofta planeras in på bostadsgården, med syfte att bjuda in allmänheten och skapa fler kontaktytor, hon menar att detta bidrar till att det blir bostadsgårdar som ingen riktigt vill använda (ibid:7).

Castell (2010b) ser att förvaltning som genomförs av brukarna själva leder till ökad trygghet som springer ur en ökad social kontroll för de boende. Den sociala kontrollen beror dels på att de boende i högre grad känner varandra och litar på varandra, dels på att de boende också vistas på gården i större uträkning. Men det finns också skäl att tro att den förbättrade utemiljön som kan komma som ett resultat av självförvaltningen kan leda till ökad trygghet, i alla fall upplevd sådan (Castell 2010b:66ff).

Figur 12 - 15. Exempel på olika funktioner
Vistelseytor och lekytor är vanliga funktioner på bostadsgården. på många äldre gårdar inrymmer även en plats för att piska mattorna. Cykelparkering är också en viktig funktion på bostadsgården.

Kvalitet: Ljus, tystnad, funktion och grönska

Kvalitet är ett begrepp som ursprungligen har haft betydelsen *egenskap* men som senare mer kommit att handla om att något anses vara *bra* (Bornemark 2018:63). Kvalitet kan också ses som en motsats till ordet kvantitet, vilket i detta fall är rymligheten (Kristensson 2003:21). Kristensson menar att det finns två olika sätt att som kvalitet och kvantitet har hängt ihop historiskt. Dels har man under efterkrigstiden betraktat kvantiteten som en kvalitet i sig, medan man numera ofta menar att en god utformning kan kompensera för bristande kvantitet (ibid). Om vi nu för tydlighetens skull separerar kvaliteten från kvantiteten för att få syn på vilka redskap planeringen har för möjligheter att påverka just kvalitet, utöver kvantitet, går det att skilja ur några delar:

En första del handlar om att styra bebyggelsen så att den skapar och inte begränsar kvaliteter. **Ljus** och **ljud** påverkas i hög grad av planeringsskedet då huskropparnas volym kan påverka dessa kvaliteter. Forskning (Gidlöf-Gunnarsson och Öhrström 2010) har visat att om det finns tillgång till en tyst bostadsgård kan det delvis kompensera för buller i området, är gården dessutom av hög kvalitet kan den även i bullriga bostadsområden vara platser för vila och återhämtning. Författarna till studien menar också att det ganska enkelt går att skapa tysta miljöer genom att skärma av gårdarna från trafiken med bebyggelse (ibid). Även ljusinsläppet påverkas av en kombination av bebyggelsens höjd och bostadens storlek. Trots att skugga också är en viktig kvalitet är den enklare att åstadkomma genom exempelvis tak, träd eller andra skydd. En bostadsgård som är skuggad av bebyggelse går däremot inte att solbeblusa.

Inom planering finns det många olika begrepp för att skilja på stadens olika sorters tillgångar, resurser och nyttigheter. Ett begrepp som används är ordet

Figur 16 - 18: Dynamisk grönska

Grönska som kvalitet är dynamisk, det innebär att den både förändras över tid och behöver skötsel för att fortsatt skapa de tänkta värdena. Figur 16 visar hur grönska använts för att skapa gränser i ett miljöprogramsområde. Figur 17 visar en bostadsgård med ett häcksystem som skapar både interna och externa gränssnitt. Figur 18 visar hur äldre tallar kan skapa kvaliteter som skugga och rumslighet.

Figur 16

Figur 17

Figur 18

funktioner (Ståhle 2005:69). Vilka funktioner som har ansetts vara viktiga på en bostadsgård har varierat historiskt. Typiska funktioner som stödjer de sociala värdena kan vara lekytor, vistelseytor samt platser för avkoppling och rofylldhet. Vilka funktioner den ska ha idag är inte givet och är mycket upp till fastighetsägaren, men vissa krav kan också ställas från kommunen (se tex. fallen i kapitel 4).

Att ställa kraven på **grönska**, med hjälp av exempelvis grönytefaktorn är en förekommande metod för att säkerställa kvalitet (Falck och Delshammar 2014). Utöver att grönska kan bidra med stora hälsovinster (Stenfors 2018), innebär grönska som kvalitet också innebära att platsen blir mer dynamisk. Kvaliteten som sådan kan vara känsligare för förändringar och inte lika robust över tid (Falck och Delshammar 2014) Men gröna gårdar kan också vara mer dynamiska ur ett territoriellt perspektiv (se exempel i figur 16-18). Castell (2010a) beskriver gården som en plats som ständigt förändras och återskapas och vars mening, funktion och identitet kan omprövas. Börjar ett barn upptäcka att det går att bygga en koja, inbjuder det till samma användning för ett annat barn. Denna dynamiska utveckling kan förstärkas när gårdsmiljön är präglad av grönska då vegetationen också kan formas efter användning (Castell 2010a:23).

Lagstadgade regler, riktlinjer och normer

I all verksamhet som sker mellan människor finns det skriva och oskrivna regler. De tycks också bli fler regler ju mer komplicerade relationerna är (Johansson & Khakee 2008:71). Inom planering finns det ett antal ramar att förhålla sig till, dessa är både skriva och i vissa fall tvingande, såsom de lagstadgade reglerna, men kan också vara beslutade på kommunal nivå (ibid:71). Khakee och Johansson menar att planeraren också drivs av stadsplaneringsideal vilka också är präglade av vissa normer (ibid:71)

I Plan- och bygglagen (2010) finns det i 8 kap. 9 §, en skrivelse som rör kravet på den bostadsnära utemiljöns yta:

”Om tomten ska bebyggas med byggnadsverk som innehåller en eller flera bostäder eller lokaler för fritidshem, förskola, skola eller annan jämförlig verksamhet, ska det på tomten eller i närheten av den finnas tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse.”

Det är alltså *tillräcklig* yta som krävs för bostadsgården. Hur stor denna yta ska vara är dock fritt för tolkning, i stället får man på kommunal tolka detta krav (Kristensson 2003:52). Detta ställer höga krav på att man på kommunal nivå utreder detta behov.

Mätbarhet och kvalitetssäkring

Eftersom lagen inte anger exakta mått för hur stor bostadsgården bör vara finns det utvecklade normsystem som i viss mån upprätthåller bostadsgårdens ytmått och standard. Vilka det är har varierat över tid utifrån rådande ideal. Även idag finns det försök att utröna exakta mått på hur stor bostadsgården bör vara. De rekommendationer som Minoura (2019:111) anger är 1200 kvm eller 10-20 kvm per 100 kvm bruttoarea bostad.

Flera kommuner använder sig idag av olika verktyg för att säkerställa bostadsgårdens kvaliteter. Grönytefaktorn är ett av de mer etablerade verktygen som går ut på att i planeringsskedet säkerställa de gröna kvaliteterna. Malmö stad har beskrivit sitt arbete med Grönytefaktorn i skriften *Riktlinjer för grönytefaktor* (Malmö stad 2014). Där beskrivs att grönytefaktorn är ett sätt att skapa kvalitet genom att grönskan kvantifieras och där grönytan sätts i relation till

fastighetens yta i stort. Det grönas kapacitet att skapa ekosystemtjänster är utgångspunkten för verktyget men man menar även att även indirekta effekter såsom bättre lekmiljöer och sociala platser skapas genom verktyget (ibid:6). Falck och Delshammar (2014) har undersökt användningen av grönytefaktorn och fann att minst 14 kommuner använde eller hade använt sig av verktyget år 2014, och att flera stod i begrepp att börja använda det i närtid.

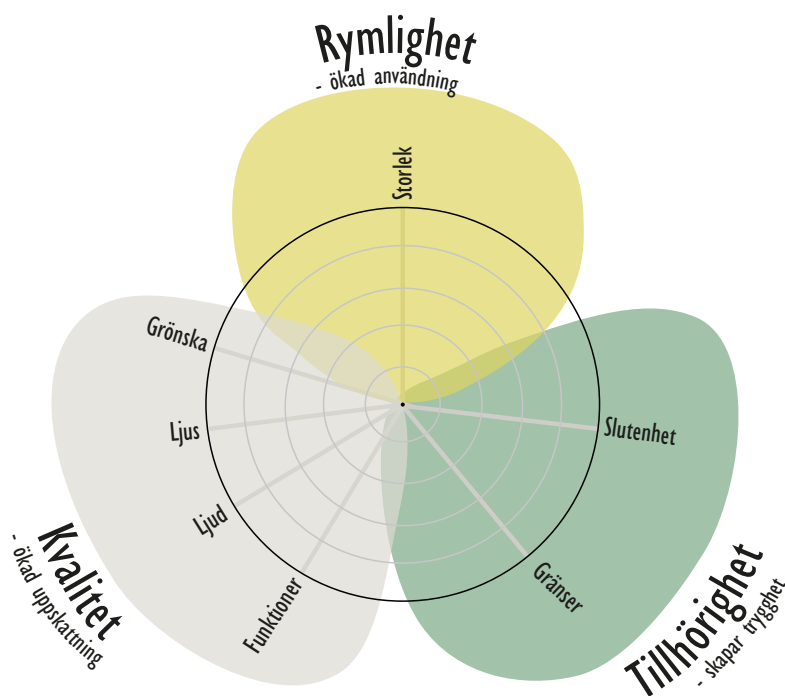
Det finns en generell kritik mot det alltmer mätbara samhället, där filosofen Jonna Bornemark varit tongivande. Bornemark hämtar främst sina exempel från verksamheter som rör omsorg och skola. Hon menar att utrymmet för att agera utifrån det egna omdömet och situationskunskap blivit allt snävare och att man i stället förlitar sig på yttre parametrar (Bornemark 2018:9). Även Delshammar (2015) har debatterat och kritiserat fenomenet att införa olika typer av system för att ersätta den värderingsstyrda avvägningen mellan olika intressen. Han ser bland annat en risk i att systemen blir viktigare än resultatet i sig och menar att det är viktigt att det också finns utrymme för att reflektera kring om systemen också skapar en bättre miljö. Bornemark är inne på samma spår och beskriver en dubbel verklighet där den ena är den administrativa kvalitetssäkrande verkligheten och den andra är den vardagliga verkligheten som finns parallellt (Bornemark 2018:52ff). I planeringens verkligheter går det att jämföra med de styrverktyg och kvalitetsmått som används parallellt med de faktiska miljöer som skapas.

Även grönytefaktorn specifikt har som metod fått viss kritik, bland annat av Falck och Delshammar (2014), som menar att den riskerar att ersätta behovet av god utformning och av tillräcklig yta för de funktioner en stad behöver. Dessutom kräver grönskan också skötsel och i de fall vegetationen varit svår att sköta eller inte ansetts viktig av de boende har den också försvunnit efter ett tag. Grönytefaktorn riskerar därför att bli ett planeringsverktyg som inte är robust över tid (Falck och Delshammar 2014:16).

Värderosen – ett verktyg för analys

Som en del i arbetet har en värderos tagits fram. Värderosen kan ses som en sammanfattning av detta avsnitt om bostadsgården ur ett planeringsperspektiv och tar fasta på planerarens verktyg för att påverka bostadsgården. Det är en analytisk uppdelning av de tre olika aspekterna av bostadsgårdens sociala värden och hur de kan nås. Boverket (2021) menar att värderosen som verktyg kan vara effektivt för att bedöma, kommunicera och illustrera olika värden, det är också användbart för att jämföra olika platser med varandra. Det finns också nackdelar som innebär att det inte är särskilt exakt verktyg samt att det endast innebär att de parametrar som valts ut, hanteras och andra riskerar att glömmas bort (Boverket 2021).

Modellen har likheter med Minouras modell för bostadsgårdar utifrån ett nyttighetsperspektiv, som presenterades i tabell 1 på sidan 17 i denna uppsats. Här representerar Minouras exkluderande/icke-exkluderade-kolumn av tillhörighetsdelen av rosen och rivaliserande/icke-rivaliserande-kolumnen av rymlighetsdelen av rosen. Dessutom har en kvalitetsdel tillförts till analysverktyget vilket också skiljer den från Minouras modell. Värderosen som verktyg ger också möjlighet att visa på en mer nyanserad skala än endast ett binärt förhållningssätt till de två polerna, som i Minouras fyrfältare. Det värde som bidrar till den sociala användningen visas i värderosens yttre kant, medan dess motpol representeras av pricken i mitten. I verkligheten överlappar också de tre aspekterna varandra, till exempel påverkar bostadsgårdens storlek också solinläppet och därmed kvaliteten på bostadsgården. Värderosen har använts löpande genom uppsatsen för att analysera de bostadsgårdar som besökts både i den historiska genomgången och används även i fallstudierna. På nästa sida specificeras hur bedömningen gjorts på bostadsgårdarna i denna uppsats på ett generellt plan, i bilaga 1 är bedömningen beskriven på ett djupare plan för respektive bostadskvarter. Med värderosen görs en bedömning av den yta som också presenteras i strukturskissen för exempelkvarteren.

Figur 19: Värderos som visar på sociala värden för bostadsgården

Värderosen har tagits fram efter litteraturstudien och är ett verktyg för att identifiera och diskutera sociala värden på bostadsgården som kan påverkas av planering.

Rymlighet

Storlek: Bostadsgårdens sammanlagda yta

Kommentar: Observera att ingen hänsyn har tagits till yta per boende.

Tillhörighet

Slutenhet: Hur stor andel av gårdens yta som ramas in av bebyggelse?

Kommentar: Uppskattningen har gjorts utifrån mätningar i Google maps.

Gränser: Hur stor del av gårdens yta är inramad av bebyggelse eller andra gränssnitt såsom murar, häckar, staket eller plank?

Kommentar: Ingen hänsyn har tagits till kvaliteten på gränssnitten utan fokuserat just på gränser. Inramningarna uppfattas olika beroende på genomsiktligheten, detta har inte heller tagits hänsyn till. I den mån bostadsgården är avgränsad sammanfaller det nästan alltid med fastighetsgränserna.

Kvalitet

Grönska: I vilken utsträckning upplevs platsen som grön? Finns det flera skikt? Har platsen stora träd?

Kommentar: Ålder på bostadsgården har stor påverkan på hur grön gården upplevs, då t.ex. stora träd ger ett lummigare intryck.

Ljud: Är ljudmiljön fri från buller eller bullrig?

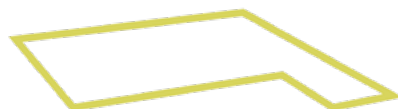
Kommentar: Påverkas av slutenheten på gården men också av områdets läge i staden.

Ljus: Hur stor del är fri från skuggning av bebyggelse?

Kommentar: Det blir en grov uppskattning då detta ändras under året. Bedömningen har gjorts under våren, mitt på dagen. Skuggning från exempelvis träd räknas inte med.

Funktioner: Hur många olika funktioner finns på platsen?

Kommentar: En oprogrammerad yta, utan planerad funktion kan också vara en funktion.

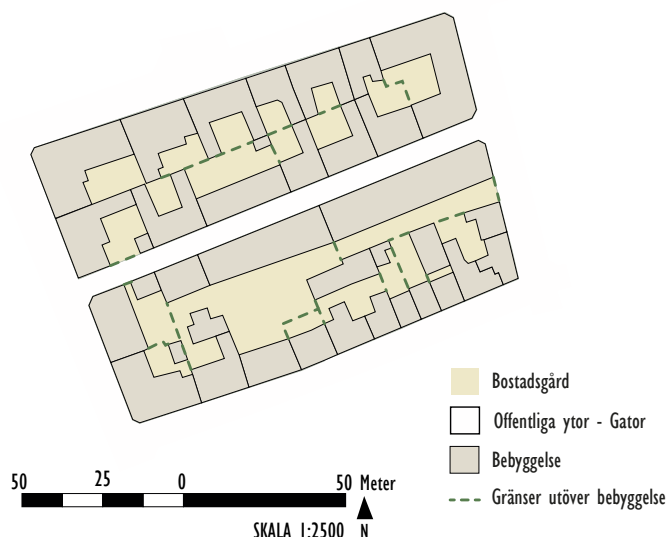
Figur 20: Principiella skisser över Rymlighet, Tillhörighet och Kvalitet.

Kapitel 3. Bostadsgårdens historiska utveckling

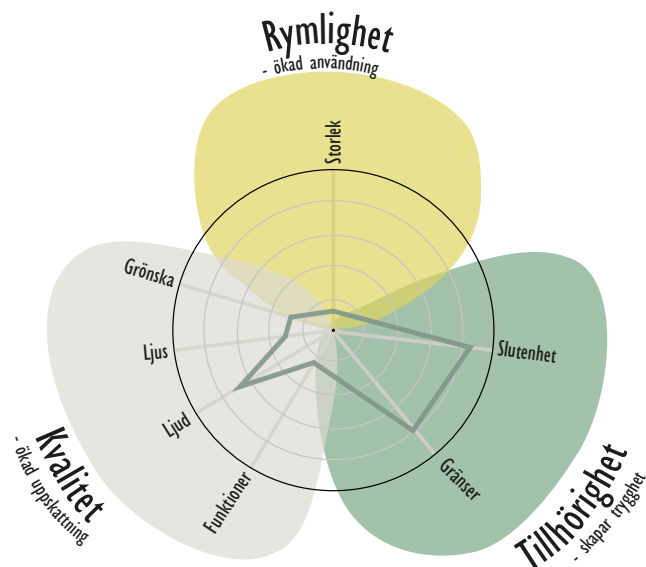
Våra städer idag är lager av olika tidsepoker som har formats och omformats utifrån praktiska och juridiska aspekter. De speglar även olika tiders livsstil och idéer om våra mänskliga behov. I detta kapitel kommer vi dyka ner i den historiska utvecklingen av svenska bostadsgårdar och med ett fokus på sociala frågor. Syftet med denna genomgång är att skapa förståelse för hur olika stadsbyggnadsideal har påverkat hur städernas bostadsgårdar ser ut. En annan av poängerna med detta kapitel är att visa att bostadsgårdens status inte är statisk, hur den har värderats hänger ihop med hur man ser på staden i stort och då har bostadsgården tillskrivits olika värden. Eftersom det är bostadsgårdar i flerbostadshus som är av intresse här så utelämnas de delar av historieskrivningen som enbart rör enbostadsområden.

Förindustriella stadens bostadsgårdar (-1850)

Innan den industriella revolutionen kom till Sverige präglades städerna i mångt och mycket av att de var handelsstäder för den omgivande landsbygden (Åström 1993:30). I de medeltida städerna var den fysiska strukturen liknande den gårdsstruktur som fanns i bondbyarna och stadsbornas liv präglades av åkerbruk och boskapsskötsel (ibid:12). Städerna under 1600-talet var influerade av att Sverige ville dominera inom handeln i norra Europa och växte upp i rutnätssystem där stadsplanerna var centralt utarbetade (Björk och Reppen 2000:16). Även under 1700-talet dominerade gårdsstrukturen städerna. Nu låg dock huvudbyggnaden längs med gatan och de aktiviteter som var förknippade med jordbruket låg längre in i gårdsstrukturen. För den växande klassen ämbetsmän som inte behövde gårdsutrymmet till sina verksamheter kunde denna istället användas som en privat trädgård. I övrigt var gårdarna uppdelade i handelsgårdar och hantverkargårdar. Här bodde och arbetade de människor som var kopplade till verksamheten och gårdsutrymmet användes för verksamhetens respektive ändamål. De fåtalet stadsbor som inte var kopplade till någon av de tre klasserna var förpassad till enkla bostäder i stadens ytterområden då de renodlade bostadsområden av den typ som finns idag, inte har någon motsvarighet i den förindustriella staden (Åström 1993:30).

Figur 21

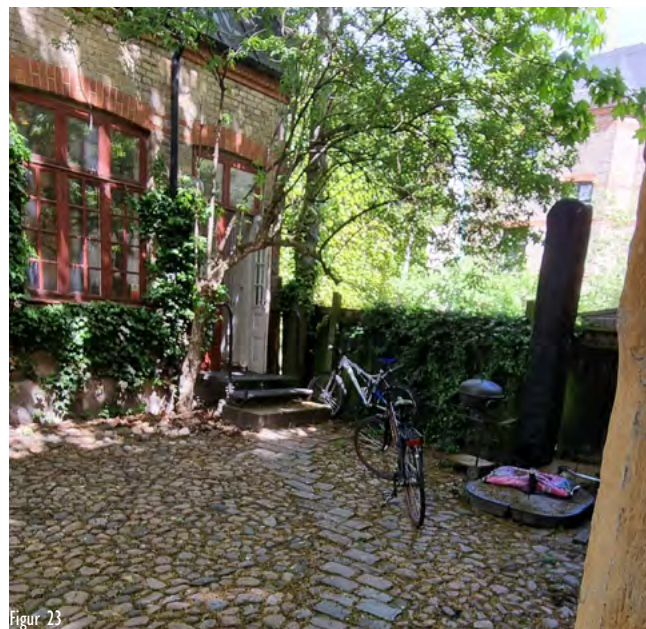
Figur 22

Figur 21 och 22: Strukturskiss och värderos över Gamla Väster

Strukturskissen och värderosen visar på små bostadsgårdar och en småskalig fastighetsindelning. Värdet av bostadsgårdarna är kopplat till tillhörigheten. I detta fall har tillgången till gårdarna varit mycket begränsad, vilket inneburit att bedömningen av gränser och kvaliteter delvis gjorts via Google Maps.

Exemplet: Gamla Väster

Gamla Väster är ett centralt beläget område i Malmö som har behållit sin medeltida gatustruktur. Fastigheternas småskalighet har medeltida anor. De minsta tomterna kan härledas till 1200- och 1300-talen men den bebyggelse som finns idag är oftast inte äldre än 1700-tal (Reisnert 2011:36). Gamla Väster präglas mycket av att vara en traditionell blandstad, och det blir tydligt att den territoriella strategin och funktionsuppdelningen ännu inte slagit igenom. I stället huserar dagens förskolor och skolor i den befintliga strukturen (se figur 24). Det innebär också att bostadsgårdarna fyller många olika funktioner och på flera ställen finns det både uteserveringar och förskolegårdar.

Figur 23

Figur 24

Figur 23 och 24: Bostadsgårdar på Gamla Väster

Många gårdar är små och mörka. Slutenheten och den lilla ytan ger ett intimt uttryck. Förskolegårdar finns på några av de större bostadsgårdarna i området. Bilderna är tagna på gamla Väster, men inte från det kvarter som visas i strukturskissen.

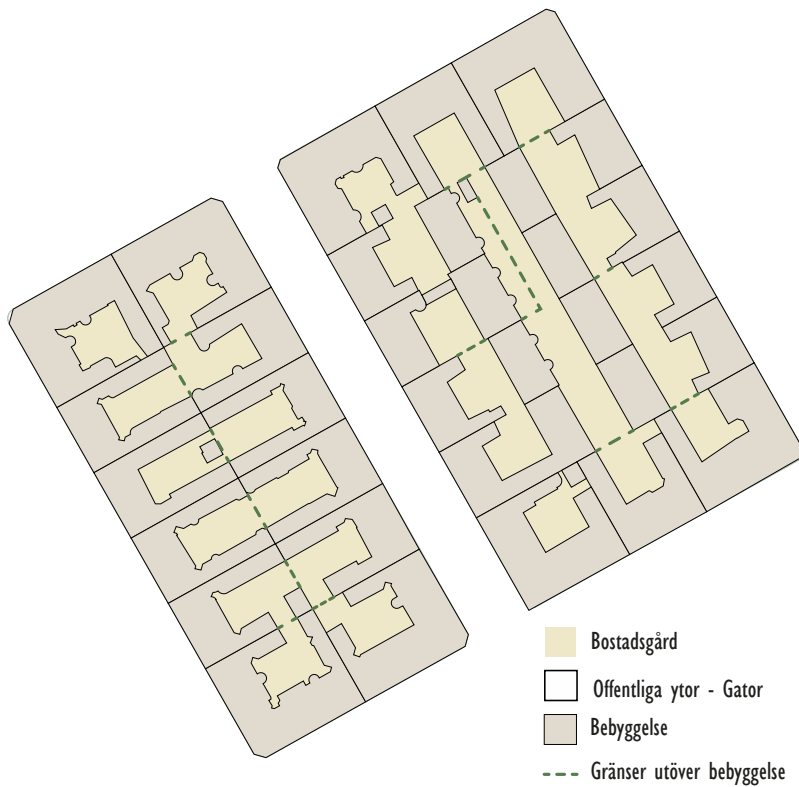
Industrialismens bostadsgårdar (ca 1850–1910)

Under den massiva inflyttning som skedde till städerna under industrialismen förändrades städerna snabbt. Men den snabba inflyttningen till städerna skapade många problem. Kåkstäder växte upp i stadens utkanter och bränder och epidemier drabbade städerna vilket väckte frågor kring hur stadens skulle vara utformad utifrån hälso- och säkerhetsaspekter (Åström 1993:31f, Johansson och Khakee 2008:85).

När jordbruket trängdes ut från städerna på grund av övergången till penninghushållning kunde de ekonomibyggnader som funnits på gården i stället hyras ut till hyresgäster. Snart därefter började de renodlade hyreshusen dyka upp. De behöll den kvadratiske gårdsstrukturens form, med högre hus mot gatan och lägre hus i två flyglar in mot gården. De högre klasserna bodde i gathuset medan de lägre var förpassade till gårdshuset (Åström 1993:32).

Kärrholm menar att det är under industrialismen som den territoriella strategin får sitt genombrott på bekostnad av andra, i vissa fall lokala, territoriella produktionsformer. Staden och det livet som levdes där delades in i olika delar där specifika aktiviteter skulle förekomma till exempel i parkerna eller biblioteken. Kontrollen av dessa territorier blev också mer opersonliga och abstrakta och kopplade i lägre grad till de specifika traditioner eller sedvänja (Kärrholm 2004:207, 223). Ett sätt att ordna upp det oordnade var genom att reglera bostadsbyggandet för att komma till bukt med stadens problem. Den första gemensamma byggnadsstadgan för Sverige var 1874 års byggnadsstadga (Boverket 2020a). Här reglerades att gårdens storlek skulle uppta minst hälften så stor yta som bebyggelsen och därmed uppta minst en tredjedel av tomtens storlek (Larsvall 1993:74, Boverket 2020a). Gårdens yta skulle dessutom vara minst 180 kvm och inte ha någon sida som var kortare än 12 meter. Detta fick stor betydelse för hur huskroppar och gårdar formades och ledde till grundare och bredare tomter. I många av de större städernas lokala byggnadsordningar tilläts dock ännu mindre gårdsrum i de centrala delarna och efter 10 år uppdaterades stadgan till att i vissa fall tillåta byggnation på gårdarna (Larsvall 1993:74ff).

Byggnadsstadgan var dock motsägelsefull när det gällde huruvida planteringar skulle uppföras på gårdarna. I en paragraf uppmuntrade man trädgårdsanläggningar på gården där det var lämpligt, men i en annan tillät man inte att trädgårdsanläggningarna räknades in som en del i gårdsrummet (Larsvall 1993:77, Boverket 2020a).

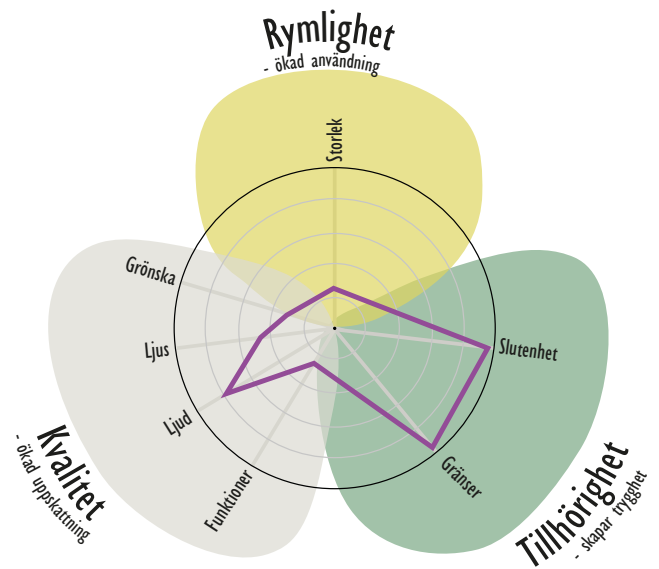
Figur 25

Figur 25 och 26: Strukturskiss och värderos för Rörstaden
 Strukturskissen och värderosen visar på relativt små bostadsgårdar och en småskalig fastighetsinledning. Värdet av bostadsgårdarna är kopplat till slutenheten och den tydliga tillhörigheten.

Exemplet: Rörstaden

Stadsplanen för Rörstaden togs fram 1872 och de bostadshus som byggdes var ett svar på den skriande bostadsbristen i Malmö. De kom att bli några av stadens då mest högexploaterade ytor. Anledningen var att fastighetsägarna ville maximera vinsten. Detta resulterade även i trånga och mörka gårdar (Tykesson et al. 2001:49). Rörstadens gårdar avgränsas inom kvarteret av murar eller bebyggelse och de har en mycket intim karaktär (se figur 28). Yngre planteringar förekommer på vissa gårdar men större träd är sällsynta (se figur 27). Det östra kvarteret består av tre parallella gårdsrum. Det innersta går att nå från de yttre genom valv i bebyggelsen, detta används mest för cykelparkering. Det finns också flera begränsningar i hur det går att röra sig inom kvarteret.

Figur 27 och 28: Bostadsgårdar i Rörstaden
 En del yngre grönska finns på vissa av gårdarna. I figur 28 ser man också hur murar avskiljer gårdsrummet.

Figur 26

Figur 27

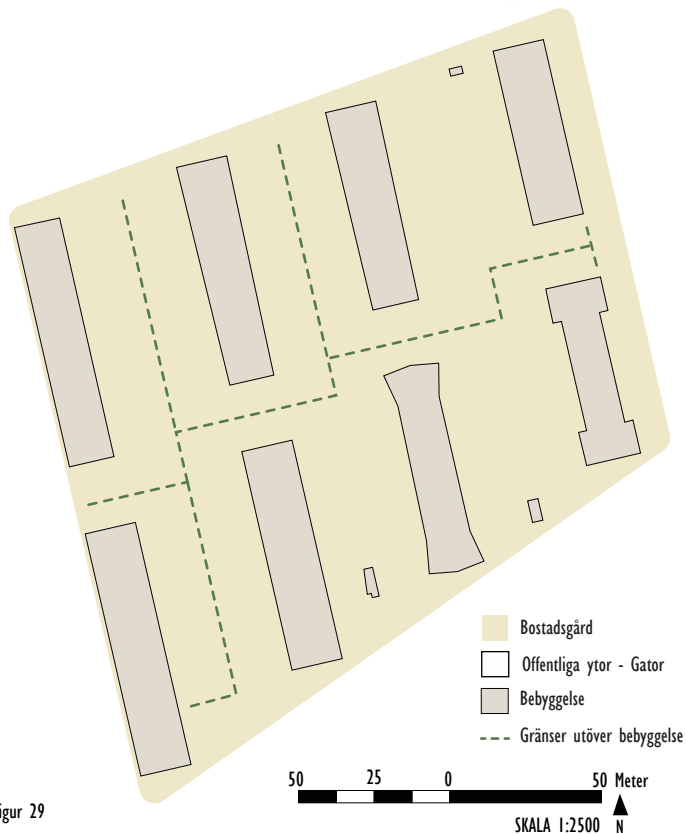
Figur 28

Bostadsgården under moderniteten (ca 1910–1960)

Under moderniteten blev sol, ljus och luft viktiga ledord i att göra staden mer hälsosam. Nyckeln blev att den slutna stenstaden skulle ersättas med de öppna kvarteren (Åström 1993:39). Utvecklingen grundades i en ambition om att skapa hygieniska miljöer för alla och byggde på en socialt inriktad stadsplanering. Bostadsfrågan blev central och denna skulle stat och kommuner ta ansvar för och detta avspeglade sig även i frågan om boendemiljön (Kristensson 2003:49). I likhet med stadens parker blir bostadsgården som koncept ett svar på de problem som skapats i staden under industrialiseringen. Kristensson (2003:48f) beskriver bostadsgården, i det utförande som den kom att få under den här tiden, som en ny typ av uterum och som en innovation som sedan kom att fortleva som idé.

Linn (1974:12) beskriver hur de första bostadsgårdarna ställs i relation till det som tidigare varit bakgården, och i stället för att betrakta gårdsutrymmet som något perifert som blivit över, ställs den i centrum och har ett egenvärde. Larsvall (1993) beskriver hur det växande intresset för gröna frågor också innebär lagförändringar och i 1931 års byggnadsstadga tillåts att den lokala byggnadsnämnden ställer krav på tomtägaren att anlägga och sköta prydliga trädgårdsanläggningarna inom kvarteren (Larsvall 1993:78). Utredningen *Praktiska och hygieniska bostäder* som utkommer år 1921 blir en sorts handbok för hur samhällen ska kunna genomföra det praktiska och hygieniska boendet. Här föreslås att exploateringsgraden hålls ner, med max 3 våningar. Även om bostäderna fortsättningsvis är små ska en stor obebyggd gård finnas tillgänglig (Eriksson 2005). Eriksson menar att många av de bostadsmiljöer som byggdes under 20-talet och som också präglades av en vardagsmiljö med hög kvalitet, alltjämt står sig som några av de trivsammaste bostadsområdena än idag (Eriksson 2005).

Landskapsarkitekterna Persson och Persson (1995) utlyser i stället perioden mellan 1930 och 1959 som den stora guldåldern för svenska bostadsgårdar. Under denna period byggdes fler lägenheter än under det kommande miljonprogrammet och kvaliteter som är karaktäristiska för bostadsgårdarna från denna tid är rumslighet, funktionsuppdelning och växtlighet (Persson och Persson 1995:18). Bostadsgårdens form och funktion skiftar dock under dessa decennier. Under 30-talet består funktionerna i huvudsak av transportplats, tork- och piskplats samt prydnadsträdgård. Under 40-talet blir grannskapet ett viktigt begrepp inom stadsplaneringen, med idén om att mindre enheter skulle skapa en känsla av tillhörighet och gemenskap (Persson och Persson 1995:28, Åström 1993:46). Den öppna bebyggelsestrukturen, som skulle möjliggöra sol, ljus och luft börjar nu också ifrågasättas och i stället placeras lamellhusen i vinkel för att skapa mer intima rum för att därefter helt byggas samman (Åström 1993:46f). I grannskapsenheten blev bostadsgården den minsta byggsten (Kristensson 2003:49) och gården skulle bidra till den ansvarskänsla och gemenskap som skulle präglade boendet (Gustavsson och Wahlström 1979, se Kristensson 2003:49). Gemensamhetstanken resulterade även i att bostadsgårdarna fick ett större fokus på de sociala funktionerna som lek, vistelse och upplevelse. Omsorgen var stor vid utformandet av de mer sociala ytorna och sittplatser fick en mer framträdande position. Lekredskap för de yngre barnen ordnades på gården som komplement till parkernas mer ambitiösa lekutrustning (Persson och Persson 1995:50). På 50-talet var det fortsatt ett stort fokus på de sociala värdena och på barnens rätt till utemiljöer, vilket innebar att gårdarna i vissa fall helt dominerades av gårdens lekplats. Funktionsuppdelningen mellan de olika ytorna blev allt skarpare vilket gjorde att gårdarna blev mer schematiska (ibid:50f).

Figur 29

Figur 29 och 30: Strukturskiss och värderos för Ribersborg

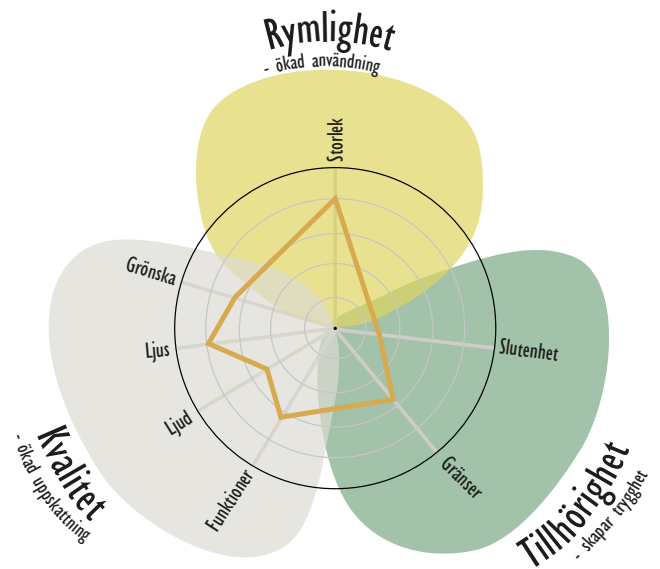
Strukturskissen och värderosen visar på rymliga gårdar med måttliga kvaliteter. Gränserna består mest staket inom kvarteret.

Exemplet: Ribersborg

Det kvarter (Ljungbyhus) som presenteras här, byggdes under en lång period från 1950–70 talen men efter den funktionalistiska stadsplanen från 1935 (Tykesson 2002a:132) Kvarteretsstrukturen är en öppen kvarterstad med ett traditionellt gatunät (ibid:126). Husen består av 7 våningar och entréerna är alla placerade mot öster, med något undantag. Ägandeförhållandena markeras ofta genom staket eller stängsel som skärmar av gårdarna från varandra och ibland även för att markera gränser mot det offentliga. Då gårdarna har underjordiska garage (se figur 32) är växtligheten begränsad till busk- och fältskikt. Undantaget är där husen och kvarteren inte följs åt utan istället skapar förgårdar, här får träden en chans att breda ut sig, vilket främst bidrar till grönska i de mer offentliga delarna. De underjordiska garagen skapar ibland även höjdskillnader som avgränsar det offentliga mot det privata.

Figur 31 och 32: Bostadsgårdar på Ribersborg

Figur 31 visar på det rum som skapas mellan de höga husen. På bilden ser man också att större träd saknas på bostadsgårdarna. Figur 32 visar på de underjordiska garagen, som både begränsar grönskan men också skapar avskärmning mot de kringliggande gatorna.

Figur 30

Figur 31

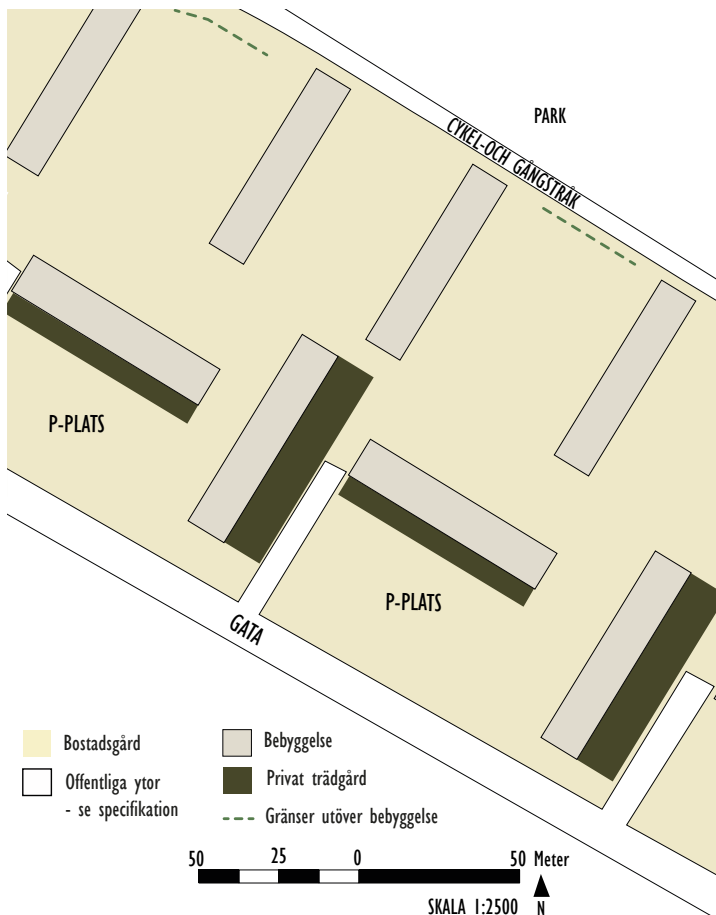
Figur 32

Bostadsgården under rekordåren (ca 1960–1980)

Under miljonprogrammets massiva bostadsproduktion var fokus på rationalitet och produktivitet. Det var de tekniska förutsättningarna, såsom kranarnas begränsade rörlighet, som satte ramarna för hur husen skulle grupperas och gårdarna formas. Det rationella genomförandet innebar även att all befintlig vegetation togs bort i byggskedet för att sedan ersättas med nytt efter att bygget var klart (Åström 1993:93).

I och med idén om trafikseparering, där biltrafiken planerades som kringliggande stråk blev gårdarna en del i en större parkliknande sammanhang där det gick att röra sig fritt emellan (Minoura 2019:45). Minoura (2019:46) menar att idén om grannskapet också blev allt storskaligare eftersom större områden planerades i ett svep. Eftersom det inte sällan var samma aktör som förvaldade de stora bostadsbestånden framstod inte detta som ett problem av dem, utan snarare såg man samordningsfördelar. Som en del i detta började gränserna mellan privat och offentligt luckrats upp. Det innebar bland annat att hus och entréer inte förhöll sig till gatan på samma sätt som de gjort tidigare och att fastighetsgränser ofta var helt osynliga (ibid).

Ståhle (2005) har sammanställt hur normer för friytor blev en del av stadsbyggnadsdebatten. Han menar att det var under folkhemsåren (som inom stadsbyggnad betraktas som åren från 1930 och avslutades med miljonprogrammet) som normer för friytor började att diskuteras, men att de under rekordåren började bli alltmer systematiska och omfattande och kom att fokusera på barns behov av ytor för lek. Han ser även att det i normsystemet fanns en gradient mellan privat och offentligt och menar att det går att avläsa att det privata och nära skulle vara mer anpassat för barn. Miljonprogrammet kom därför att domineras av utemiljöer riktade mot barn (Ståhle 2005:31ff). Normsystemet, som bland annat innebar att 100 kvm friyta per 100 kvm lägenhet skulle finnas tillgängligt inom 50 meters avstånd, fick mycket kritik av bland annat byggföretag och arkitekter för att systemet riskerade att skapa likartade miljöer där de lokala kvaliteterna skulle åsidosättas (Ståhle 2005:33).

Figur 33

Figur 33 och 34: Strukturskiss och värderos för Apelgården

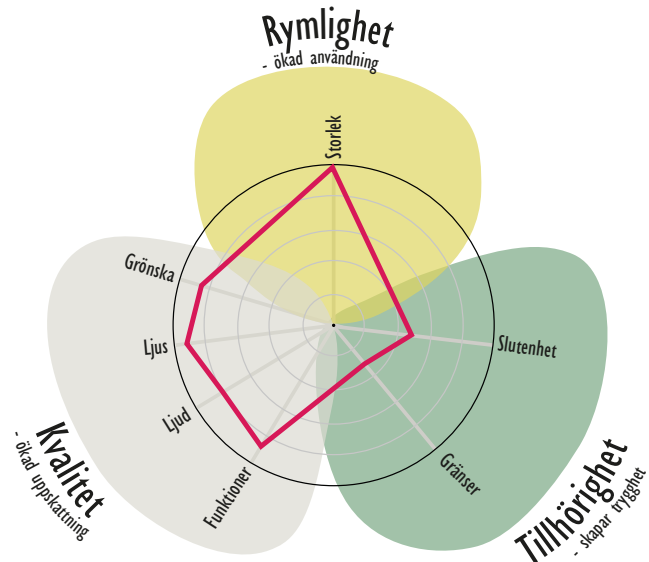
Strukturskissen och värderosen visar på rymliga gårdar som också visar på flera kvaliteter i form av grönska, ljusförhållanden och funktioner. Värdet av tillhörighet är istället mycket lågt. Skissen är beskuren.

Exemplet: Apelgården

Apelgården består av skivhus på nio våningar placerade parallellt med varandra samt lamellhus i tre våningar som är placerade i vinkel i förhållande till skivhusen. Byggandet genomfördes mellan 1968 och avslutades 1970. Planen från 1967–68 är utformad med hänsyn till de prefabricerade element som utvecklats (Tykesson 2002b:144). Husen ligger i ett parkliknande sammanhang där bostadsgård och park flyter in i varandra. Skivhusen har entréer som rikas mot varandra vilket innebär att varannan gård upplevs som entré och varannan som baksida. Entrésidorna har flera olika funktioner bland annat sittgrupper och lekutrustning (se figur 35) medan baksidorna är mer oprogrammerade och lummiga. Här finns inga klassiska kvarter, vilket har försvårat avgränsningen, i stället bör detta ses som ett utsnitt av ett större sammanhang, därför är kartbilden beskuren.

Figur 35 och 36: Bostadsgårdar i Apelgården

Figur 35 visar på ambitiösa lekytor, som en av många funktioner som finns på bostadsgårdarna. Figur 36 visar på det cykel- och gångstråk som går genom området som sluter an till de offentliga stråken.

Figur 34

Figur 35

Figur 36

Bostadsgården efter rekordåren och den nutida planeringen (ca 1980 –)

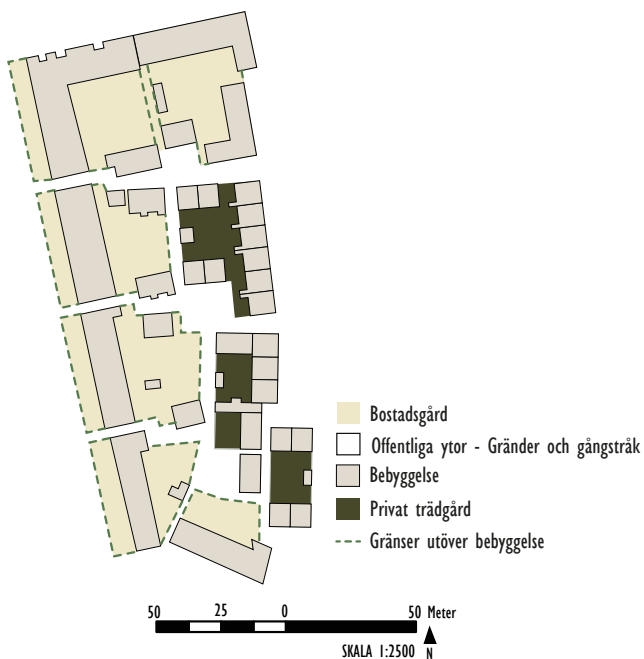
Nylander menar att det statliga engagemanget i bostadsbyggandet avslutades under 1980-talet vilket innebar att bostadsbyggandet var inte längre politiskt. Däremot avsattes det statliga medel för att genomföra förbättringar i utemiljön inom miljonprogrammets bostadsbestånd. Det efterfrågades mötesplatser som kunde skapa gemenskap mellan de boende inom trapphuset (Nylander 2013:229f). Ett annat sätt att möta behovet av gemenskap är de kollektivhus som började byggas och bland annat visas upp på 80-talets bomässor. Här var gårdarna, som i vissa fall var överglasade, sociala rum som kunde fungera som mötesplatser (ibid:251).

Det mest utmärkande för stadsplaneringen efter rekordåren har varit ombyggnad och förtätning snarare än att lägga ut helt nya områden. Staden planeras på platser som tidigare använts för andra ändamål, såsom industri- eller hamnområden. Men även den funktionsblandade staden blev ett viktigt riktmärke. (Åström 1993:111, Tunström 2009:88).

Trots kritiken mot friytenormer på 70-talet fortsätter forskare vid SLU under 80-talet formulera normsystem för hur mycket friyta som ska finnas tillgängligt på olika delar i förhållande till bostaden. Men snart uppmärksammas också friyta i förhållande till täthet och därefter Patrik Grahns forskning vid SLU som visar på olika parkkaraktärer. Med parkkaraktärerna infördes i stället ett mer kvalitativt sätt att se på friytorna som fortfarande har ett stort genomslag (Ståhle 2005:38ff). I Ståhles genomgång blir det tydligt att fokus går mer från att hantera friytor där bostadsgården är en del i ett större sammanhang till att bostadsgården försvinner ur normsystemet och fokuset i stället blir på de offentliga friytorna. Kristensson (2003:62) beskriver också att i skriften *Gröna områden i planeringen* som Boverket gav ut 1999 har det fokus som Boverket tidigare haft på hemmet och dess gröna miljö ersatts, i stället koncentrerar Boverket på grönskan i stadsbyggandet. I 1987 års plan- och bygglag angavs att den bostadsnära friytan skulle vara *tillräcklig* utan att, som tidigare, specificera hur mycket yta som krävs. På så sätt gick man från en detaljlagstiftning till en ramlagstiftning och i stället skulle detta avgöras på kommunal nivå. Vilket är ett led i den allmänna decentraliseringsvägen och den avpolitiserade bostadsbyggandet (Kristensson 2003:52, 61).

Malena Larsvall har undersökt Lunds stadsstruktur under 80- och 90-talen och beskriver en förändring där bostadsgårdarna enligt henne inte längre harmoniserar med den äldre stadens struktur. Entréerna hade förlagts till gårdarna vilket hon menar skapar stängda fasader ut mot gatan. I stället hade gångstråk som går igenom gårdarna skapats, vilket enligt henne leder till en inverterade gårdsrum (Larsvall 1993:7). Likaså noterar Minoura liknande idéer i mer samtida planering där smitvägar ritas in genom de halvöppna kvarteren. Hon menar att det tyder på en ambivalens i syftet med bostadsgårdarna (Minoura 2019:36).

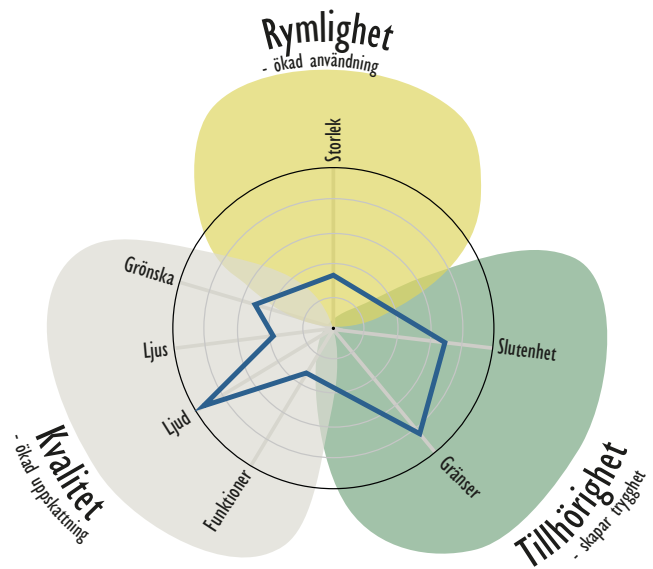
Runt millennieskiftet har begreppet *stad* fått en allt större betydelse i stadsbyggandebatten. Täthet, förtätning och stadsmässighet är ledord som följer den svenska planeringen och man tar avstånd från den moderna stadsplaneringen, i stället är det var man uppfattar som den traditionella staden som eftersträvas (Tunström 2009:155f). Tunström menar att möten och mångfald är centrala i denna ideala stad, det offentliga rummet är ett vardagsrum där vi ska möta människor vi känner och inte känner. Tunström menar att dessa möten alltid utmålas som positiva. Det är i det offentliga rummet som gemenskap och samhörighet ska skapas. Dessutom ska vi fostras till goda medborgare genom att se varandra och öka förståelsen för våra olikheter (Tunström 2009:100, 113).

Figur 37

Figur 37 och 38: Strukturskiss och värderos för Bo01

Strukturskissen och värderosen visar på en tydlig tillhörighet till de avgränsade gårdarna. Värdena är även kopplade till kvalitet genom en god ljudmiljö och relativt höga värden för grönska.

Figur 38

Exemplet: Bo01

Bo01 är bomässan i Västra Hamnen som hade stort fokus på ekologisk hållbarhet och med ett kvalitetsprogram med riktlinjer för planeringen av utemiljön och grönska, där grönytefaktorn introducerades för första gången (Tykesson et al. 2001:78f, Malmö stad 2014). Planen formades för att skapa oregelbundna kvarter, smala gränder och varierande bygghöjder (Tykesson et al. 2001:78f). Här är det de slingrande gränderna, snarare än huskropparna som skapar strukturen. I det kvarter som undersöks här ramar bostadsgårdarna in av hus på ena sidan och gränder på andra sidan. I detta exempel är också bostadsgården helt privata och skärmas av med staket eller häck (se figur 39). Området är i princip helt bilfritt.

Figur 39 och 40: Bostadsgårdar i Bo 01

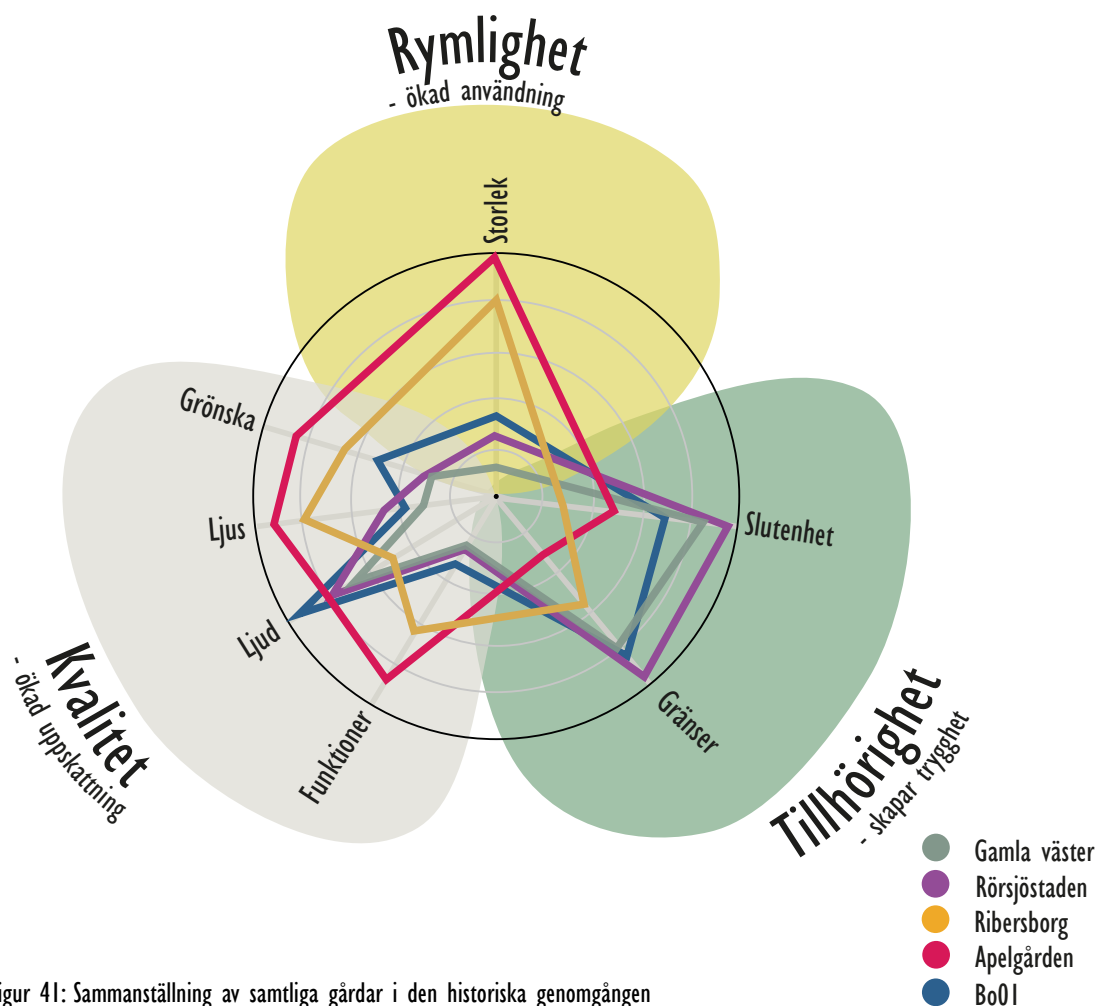
I Bo 01 är bostadsgårdarna väl avgränsade, i huvudsak med låga staket och häckar. Trots en ganska liten yta ryms ändå en del grönska i form av t.ex. träd.

Figur 40

Sammanfattning av bostadsgårdens historia

Att bostadsgården ska vara en plats för sociala värden är inte givet utan detta har just uppkommit som en idé i och med att livet i staden och samhället i stort fick nya rumsliga organiseringar. Denna genomgång visar att bostadsgården värde, funktion eller form inte är statisk utan är en konsekvens av olika normer och planeringsideal, där bostadsgården varit mer eller mindre i fokus. De ideal som präglar en tidsepok är också ofta en reaktion på tidigare idéer och kan i vissa fall ta spjörn mot något som man anser har hanterats felaktigt tidigare. När fokus sätts på en aspekt, hamnar en annan i skuggan. Detsamma har gällt bostadsgården. Från att bostadsgården haft en tydlig roll för sociala frågorna i stadsplaneringen i början på 1900-talet kommer stadsplanering mer kommit att handla om mer storskaliga grannskap och de semioffentliga ytorna nära hemmet under rekordåren, för att under de senaste decennierna ha allt större fokus på det offentliga livet som mötesplats.

Genomgången visar också att de olika gårdarna möter de sociala värdena på olika vis. De trånga gårdarna i den förmoderna staden skapar en tillhörighet med sin slutenhet och de tydliga gränserna medan den moderna i stället erbjuder en rymlighet som det inte finns motsvarighet till vare sig förr eller senare. Tillhörigheten till bostadsgården har också hängt ihop med att den användes till praktiska och nödvändiga aktiviteter i olika grad genom historien. Det som Gehl (2003:7) skulle ha kallat för nödvändiga aktiviteter har historiskt varit en viktig del av gården, för att sedan få en alltmer fokus på lek och rekreation. De senare decennierna har bostadsgårdarna fått en allt tydligare roll då de gärna betraktas som en del av stadsväven.

Figur 41: Sammanställning av samtliga gårdar i den historiska genomgången

Kapitel 4. Dagens bostadsgårdar sett genom två fallstudier

Två fall är valda för att diskutera hur dagens planering hanterar bostadsgården i planeringen och hur detta påverkar deras sociala värden. En likhet mellan de olika områdena är att de är under utbyggnad där delar är färdigbyggda men där det också finns nya utbyggnadsområden framöver. Det innebär att båda fallen är i ett läge där de kan se tillbaka på det som byggts och utvärdera detta inför det framtida planarbetet. Det innebär en chans att faktiskt få syn på utmaningarna och idéarbetet för dagens bostadsgårdar. Fallstudierna består av en studie av plandokument, intervjuer och besök av platserna. Platsbesöken har genomförts för att få en fördjupad bild av planen, och upptäcka sådant som kanske inte tydliggjorts i planeringsskedet och för att se hur planerna fallit ut i praktiken. För ett mer resonemang kring metoden och valet av fall, se rubriken metod i kapitel 1.

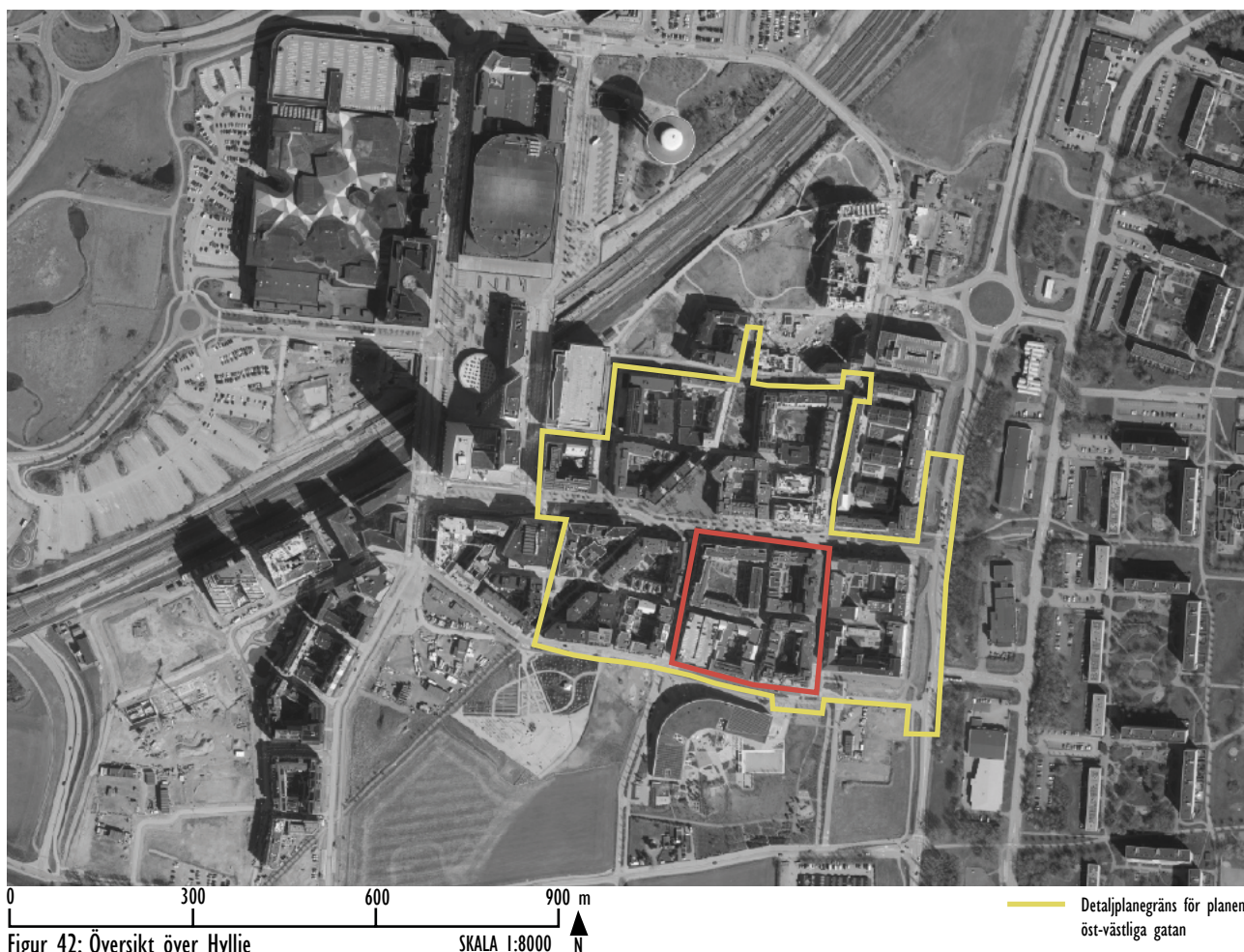
Exempelkvarter har valts ut för att visa på bostadsgårdarnas struktur i förhållande till bebyggelsen. Dessa exempelkvarter är utvalda för att de anses vara typiska för området. De fotografier som visas i genomgången är dock tagna från hela planområdet.

Introduktion till fall 1: Hyllie, Malmö

Hyllie är en stadsdel som växer fram i södra Malmö i anslutning till den nya tågstationen Hyllie som byggdes i samband med citytunneln. Stadsdelen Hyllie präglas av sin närhet till Kastrup och Köpenhamn och de stora besöksmålen Malmö arena, köpcentret Emporia, Malmömässan och Hylliebadet. Malmö stad beskriver att Hyllie ska binda ihop staden med landsbygden och att det år 2040 kommer vara en plats där 25 000 människor beräknas vara bosatta (Malmö stad u.å.).

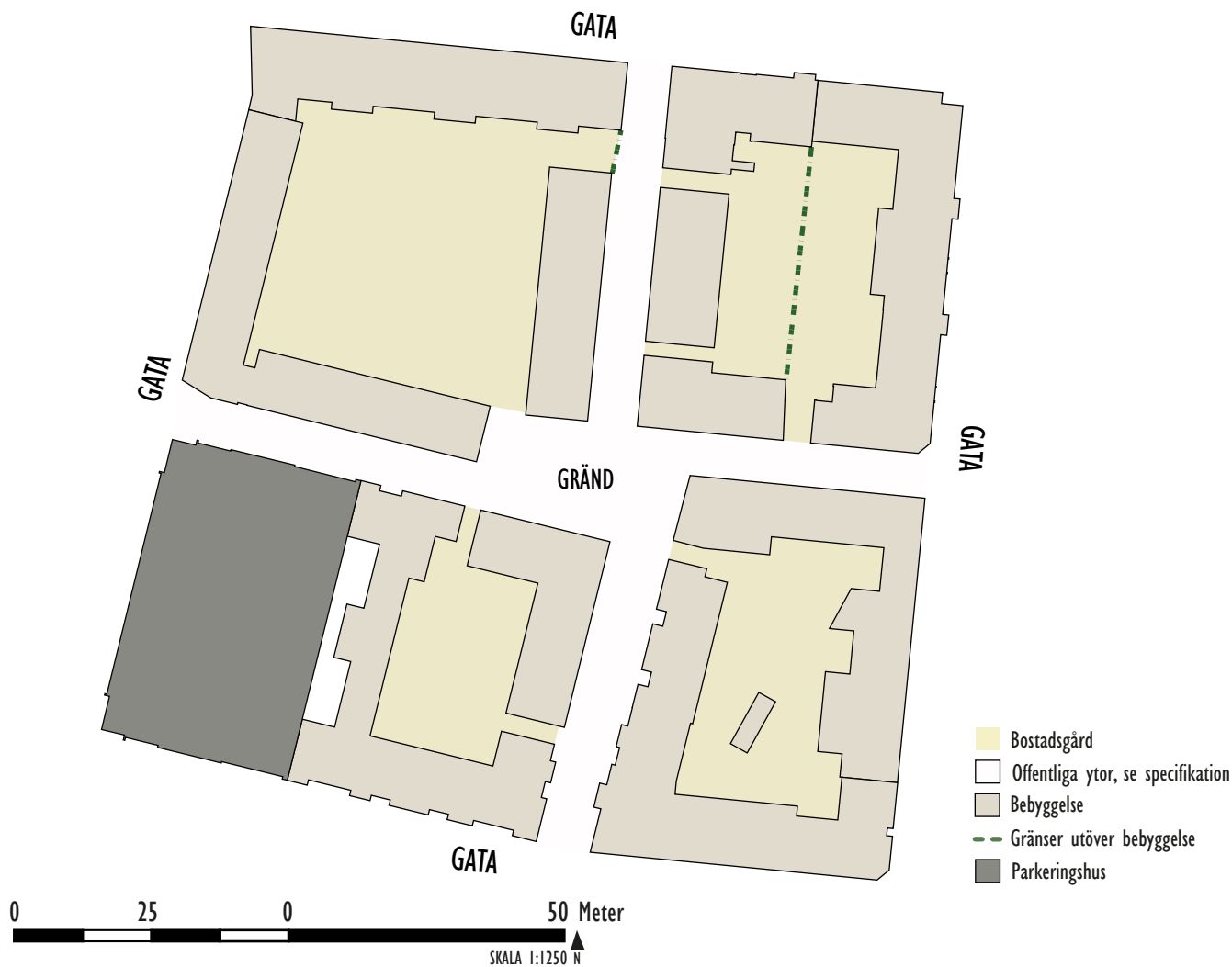
Planerna för Hyllie

Det område som studeras i detta arbete är det som omfattas av detaljplanen *Öst-västliga gatan* som vann Laga kraft 2010. För enkelhetens skull kommer denna plan dock refereras till som *Hyllie*, trots att det i verkligheten är ett större geografiskt område. Vid tidpunkten för detta arbete är nästan hela planen genomförd. Detaljplanen har förarbetats genom ett planprogram som antogs 2008 (Malmö stad 2008). Detaljplanen har möjliggjort för utbyggnad av bostadskvarter med möjlighet för verksamheter i bottenvåningar. Insprängt i strukturen finns också ett torg, en mindre park med lekplats, ett stråk och flera platsbildningar mellan bostadskvarteren (Malmö stad 2010). Bostadskvarteren är planerade enligt en princip där tre eller fyra kvarter tillsammans bildar ett storgårdskvarter, mellan kvarteren inom den större enheten går ett grändsystem av gångfartgator på allmän platsmark där det också ska finnas

Figur 42: Översikt över Hyllie

Ortofoto över området med markering som visar avgränsningen på den plan som behandlas i uppsatsen, samt vilket kvarter som valts ut som exempelkvarter i Fig. 43.

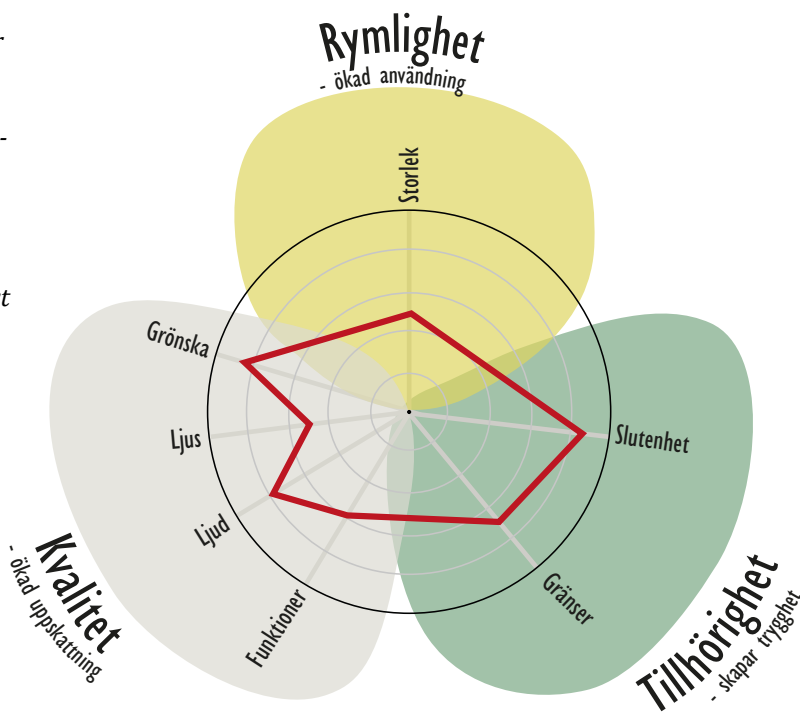

Figur 43: Strukturskiss över exempelkvarter från Hyllie

Figuren visar en strukturskiss från den sydöstra delen av planen. Bilden visar fyra olika kvarter som tillsammans bildar ett, vad planen benämner som, storgårdskvarter. De offentliga ytorna inom kvarteret består av gångfartsgränder. Utöver smitvägarna in till gårdarna som består av öppningar i bebyggelsen, tillkommer öppningar i bebyggelsens bottenplan på några ställen. I det sydvästra hörnet finns också ett parkeringshus. Gården i nordöst är avskärmad i mitten och bildar två gårdar på ungefär 600 kvm var. Gården i nordväst är den största inom planområdet och är ca 2500 kvm. Inom bostadsgårdsområdet förekommer också privata uteplatser.

Figur 44: Värderos för Hyllies exempelkvarter

I Hyllie är värdena kopplade till den höga kvaliteten på gestaltningen, där grönytefaktorn har bidragit till flera gröna miljöer. Trots att slutenheten är relativt stor bidrar smitvägarna ändå till att gränserna är relativt oklara. Mer detaljerat resonemang kring bedömningen av värerosen finns i bilaga 1.

Figur 45 och 46: Gröna kvaliteter på Hyllies bostadsgårdar

På flera ställen har grönskan fått ta plats på gårdarna i Hyllie, vilket kan antas vara ett resultat av arbetet med Grönytefaktorn.

en platsbildning med träd. Detaljplanen reglerar även att det ska vara högre bebyggelse i ytterkanterna av storgårdskvarteret och lägre inåt. Dessutom ska bostadskvarteren bindas ihop med gröna kopplingar (Malmö stad 2010). Det innebär att kvarteret trots sin slutna kvartersform har flera öppningar åt olika håll. Bostadsgårdarna blir därför enligt planen del av ett nätverk med smitvägar som fungerar parallellt med grändsystemet.

Beskrivning av bostadsgårdarna i Hyllie

Trots att kvartersstrukturen är repetitiv är det ändå relativt stor spännvidd i bostadsgårdarnas rymlighet. Några få gårdar kan upplevas något rymliga, medan de flesta upplevs små. I de fall de är små och dessutom sammanfaller med att den högre bebyggelsen är i söder, blir gårdarna också mörka. Fyra av gårdarna är också avskärmade i mitten med stängsel eller staket, vilket begränsar möjligheten att nyttja hela gården, men det begränsar också genomströmningen av människor. En av gårdarna har en förskolegård som täcker i det närmaste hela gårdsytan. Många av gårdarna har en omsorgsfull gestaltning och flera planteringar (se figur 45–46), nästan alla har någon form av lekutrustning men i de flesta fall handlar det om en sandlåda eller mindre lekredskap. På några av de rymligare gårdarna finns det gräsytor för något mer platskrävande lek. Gränserna mellan det privata och offentliga rummet skiljer sig åt. Till vissa gårdar finns en nivåskillnad som gör gränserna mellan privat och offentligt tydligare. Till vissa gårdar finns grindar som är olåsta. I entrén till en av gårdarna finns en skylt som markerar att bostadsgården är ett privat område (se figur 48), men på flera ställen är det helt öppet in till gården (se figur 47).

Figur 47

Figur 48

Figur 47 och 48: Planerade smitvägar

I Hyllie har smitvägar planerats in i strukturen, i figur 46 ser man också vägen ut från andra sidan gården, vilket särskilt bjuder in till att korsa gården. Med en postbox i enteén inbjuds också utomstående till bostadsgården. På gården på figur 47 har privatheten säkras upp med förbudskyltar.

Källor från Hyllie:

Intervju:

Kristina Nilsson är planarkitekt och arbetar med handläggning av planer och tidiga skeden. Hon är teamsamordnare för Hyllie som är ett team som består av 5 handläggare. Hon har jobbat med Hyllie i 3,5 år och var inte med i arbetet med detaljplanen som studeras i detta arbete. I löptexten refereras det till Kristina Nilsson med endast hennes förnamn.

Planer:

Detaljplan för öst-västliga gatan i Hyllie. Från 2010

Öster om stationstorget i Hyllie, Planprogram 6022, Från 2008

Introduktion till fall 2: Vallastaden, Linköping

Vallastaden är en stadsdel som är byggd med ett övergripande syfte att skapa ett attraktivt Linköping och att bidra till utvecklingen av svenskt samhällsbyggande (Linköpings kommun u.å.). Stadsdelen har byggts under en, för stadsbyggandssammanhang, kort period mellan 2011 och 2017 som avslutades i Sveriges största bo- och samhällsexpo i september 2017. Vallastaden är lokaliserad i Linköpings södra delar, i närheten av campus Linköping, och är byggd på åkermark (Linköpings kommun 2013a:30).

Planerna för Vallastaden

I detaljplanen för Vallastaden beskrivs att ambitionen är att stadsdelen ska vara en syntes av rutnätsstaden och grannskapsplaneringen och på så vis skapa både befolkade gatustråk och socialt hållbara enheter. Detta görs genom att kvarteren får en mer sluten och stadsmässig utsida och en mer brokig insida där gränder kantas av bebyggelse (Linköpings kommun 2013a:5). En annan bärande idé i planförslaget är att brokigheten ska uppnås genom att fastigheterna, eller tegarna som de kallas i förslaget, är små. Mångfalden ska också uppnås genom variation i upplåtelseformer (Linköpings kommun 2013b:5).

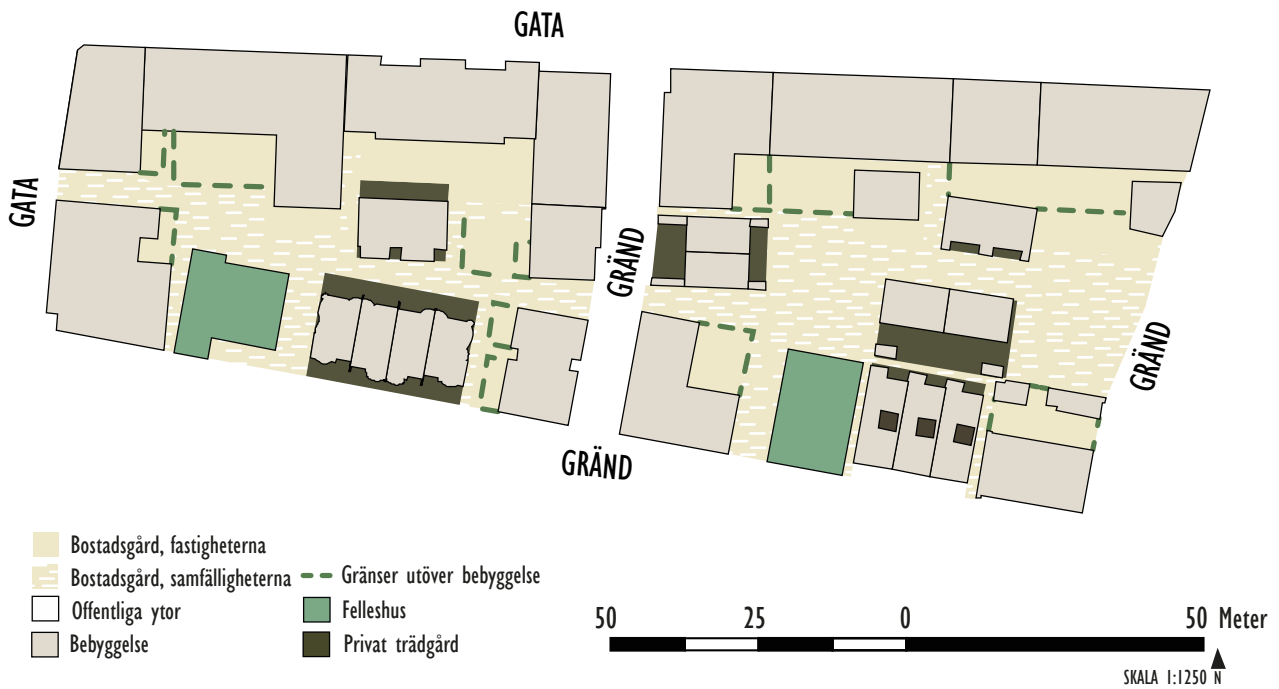
Bostadsgårdarna i Vallastaden kan förstås som två olika lager, dels en avgränsad mindre gård som hör till fastigheten, dels en gård som ligger i kvarterets mitt och som förvaltas av en samfällighetsförening. I styrelsen till samfällighetsföreningen sitter en blandning av kvarterets fastighetsägare och boende. Men på årsstämman är det bara fastighetsägare som har rösträtt (Norman 2022b). Denna gemensamma friyta som hör till samfälligheten räknas i detta fall även med som bostadsgård. Detta för att den tydligt ligger som ett gemensamt intresse för kvarteret och därför motsvarar det som många gånger är den typiska bostadsgården.

Figur 49: Översiktskarta Vallastaden

Ortofoto över området med markering som visar avgränsningen på den plan som behandlas i uppsatsen, samt vilket kvarter som valts ut som exempelkvarter i figur 50

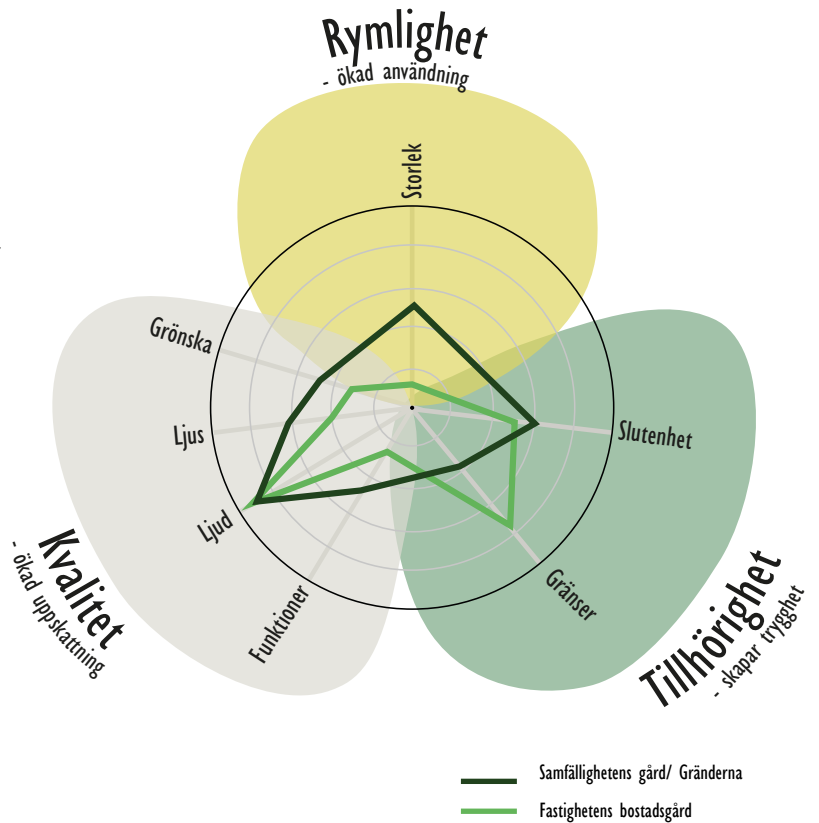
- Detaljplanegräns för planen Västra Valla för del av intellektet I m.fl.
- Exempelkvarteret som visas i figur 50

Figur 50: Strukturskiss över exempelkvarter i Vallastaden. Kartan visar två kvarter i den nordvästra delen av planen. Här har både samfällighetens gränder samt fastigheternas bostadsgård markerats som bostadsgård. På de flesta ställen avgränsar häck, plank eller mindre komplementbyggnader de olika ytorna från varandra, på andra ställen är det mer flytande. Det finns också en diskrepans mellan fastighetskartans inledning och de gränser som skapats, vilket har gett gränden mer plats än det egentligen planerats för. Det östra kvarteret har två rumsbildningar, men på den östra delen finns det enligt detaljplanen en byggrätt (Linköping 2013a). Inom bostadsgårdsområdet förekommer också privata uteplatser.

Figur 51: Värders för Vallastadens exempelkvarter

Samfälligheternas gränder och fastigheternas gårdar har värderats separat. Värdet av fastighetens gård är till största del kopplat till att den tydligt avgränsats, här brister däremot värdet av gränden. Mer detaljerat resonemang kring bedömningen av värerosen finns i bilaga 1.

Figur 52

Figur 53

Figur 52 och 53: Samfälligheternas gränder

Gränderna består av ett gångsystem, vilket syns på figur 52, på några ställen öppnas de upp och skapar platsbildningar, vilket figur 53 visar.

Figur 54

Figur 55

Figur 54 och 55: Fastigheternas bostadsgårdar

Det förekommer en stor variation i uttryck mellan de fastigheternas bostadsgårdar, men bristen på utrymme gör att cykelparkering ofta dominerar.

Generellt finns det en frihet i detaljplanen kring utformningen i stadsdelen, för att få till kreativa lösningar (Norman 2022a). Men som komplement till detaljplanen finns ett kvalitetsprogram som är ett dokument som mer i detalj ställer krav och ger rekommendationer för stadsdelens utformning. Krav som ställs på den privata fastighetens gård är att den ska ramas in med mur, plank eller häck; att där ska planteras ett fruktträd på varje gård samt att en uteplats ska ordnas, men denna kan också placeras på en takterrass. För samfällighetens gård krävs att en landskapsarkitekt ska anlitas; att sittplatser och lek ska ordnas samt att ett stort träd ska planteras (Linköpings kommun 2013b:10f.). En viktig del i planen är också att bostadsgårdarna kompletteras med gemensamhetsanläggningar. Planbeskrivningen beskriver att gårdarna ska kompletteras med ett gemensamt växthus, ett så kallat Felleshus, med tillhörande friyta. Detta ska inbjuda till att möta grannar, även under årets kalla månader (Linköpings kommun 2013a: 6)

Figur 56: Avgränsade bostadsgårdar

Ett krav i kvalitetsprogrammet är att fastighetens gård ska vara tydligt avgränsad, vilket den också är i de flesta fall. Bilden visar också exempel på hur marklägenheterna lätt dominerar fastighetens bostadsgård när den är liten.

Figur 57: Otydligare avgränsning av bostadsgård

Exempel på en otydligare avgränsning mellan gränden och fastighetens gård, här bidrar gestaltningen till att fastighetens gård upplevs vara en del av gränden.

Beskrivning av bostadsgårdarna i Vallastaden

Området består av både flerbostadshus och radhus. Denna beskrivning fokuserar dock på gårdarna i anslutning till flerbostadshusen samt de gränder som ligger inom kvarteret. Inom gränderna finns det en platsbildning (se exempel i figur 53) som ligger i anslutning till Fellehuset. Här kan finnas det ofta något mindre lekredskap, men detta kan också vara av en friare karaktär, exempelvis genom stockar, stenar eller skulpturer. Här finns också sittplatser och planteringar samt minst ett träd. Det finns en variation i uttryck men generellt är växtligheten relativt begränsad. Gränderna upplevs som en del i det övriga gångsystemet och flyter därför in i de mer offentliga gränderna. Inom gränderna finns det en hel del cykelparkeringar även om dessa i huvudsak är placerade på fastighetens privata mark. Fastighetens privata gårdar lever i regel upp till kraven om att vara avskärmade med några undantag (se figur 56 och 57) och har också i de flesta fall en mindre sittplats och ett fruktträd på tomten. I flera fall ligger hela eller delar av bostadsgården i direkt anslutning till bottenvåningens lägenheter och får därför en mer eller mindre privat karaktär (se figur 56).

Källor i Vallastaden:

Intervju:

Mikael Norman är översiktsplanerare i Linköpings kommun och arbetar som projektledare för flera olika projekt, varav ett är att ta fram ett idéprogram för Vallastadens fortsatta utveckling. Mikael har arbetat i Linköpings kommun i tre år och har inte varit med i planarbetet med den del av Vallastaden som undersöks i detta arbete. Däremot har han varit med och ritat en av Vallastadens parker som gestaltande landskapsarkitekt i en tidigare roll. I löptexten refereras det till Mikael Norman med endast hans förnamn.

Planer:

Detaljplan i Västra Valla för del av intellektet 1 m.fl. (Vallastaden, östra delen), Linköpings kommun 2013a

Kvalitetsprogram, tillhörande Detaljplan i Västra Valla för del av Intellektet 1 m.fl., Linköpings kommun 2013b

Resultat från fallstudierna

I detta avsnitt kommer resultatet från fallstudierna presenteras i några olika teman. Först i nästa kapitel kommer detta också diskuteras utifrån litteraturen som tidigare kapital behandlat.

Bostadsgårdarna i planeringen

För att ge en indikation på hur viktiga bostadsgårdarna är i planarbetet är ett första steg att se på i vilken omfattning de faktiskt nämns i planeringsdokumenten. Gemensamt för detaljplanerna för Hyllie och Vallastaden är att de är sparsamma med att använda ordet bostadsgård. I Vallastadens dokument används främst begreppen friyta, gemensam friyta och gård:

"I varje kvarter avsätts utrymme för dels en gemensam friyta [...]"
(Linköpings kommun 2013a:6).

Här förs det resonemang kring att fastigheternas friytor är små, men att detta ersätts med andra gemensamma ytor:

"Den varierade bostadsbebyggelse som planeras kommer få relativt små egna trädgårdar/gårdar. I stället ska fastigheternas behov av utemiljö kompletteras av det gemensamma växthus med tillhörande friyta som planeras i varje kvarter" (Linköpings kommun 2013a:17)

I detaljplanen för Hyllie används ordet gård vid enstaka tillfälle, i samband med att man beskriver att förskolan och bostadsgården ska samlokaliseras, i övrigt är bostadsgården oomnämd. Detaljplanen för Hyllie saknar helt ett resonemang om bostadsgården som plats, utöver att grönytefaktorn ska uppnås på kvartersmarken. Planprogrammet som förberedde för detaljplanen nämner däremot bostadsgårdens värde och innehåller, utöver ett stycke om grönytefaktorn, ett resonemang kring att kvartersstrukturen bidrar till en enkel indelning mellan det allmänna och det halvprivata (Malmö stad 2008:15) samt har ett stycke som nämner att det är viktigt med bostadsgårdar för en god boende miljö samt för stadsbilden (ibid: 22).

Bostadsgårdens roll för social hållbarhet

I både Vallastaden och i Hyllie finns det idéer om hur stadsdelens fysiska struktur ska bidra till ett grannskap och social gemenskap. I båda fallen arbetar man med lager av offentlighet och med gränder som ligger som en brygga mellan det offentliga och det privata. I Hyllie ligger dessa gränder på allmän platsmark men i Vallastaden präglas denna yta av en mer gemensam karaktär eftersom de förvaltas av samfälligheten.

I Vallastaden har den sociala funktionen varit bärande genom hela idén med planen, Mikael berättar:

"Vallastaden bygger på grannskapstanken, en social gemenskap på olika nivåer. Dels är det stadsdelen som sådan, dels är det att man ska känna gemenskap i grannskapet på kvartersnivå men också i den egna fastigheten, så det är i många olika skalor. Gården spelar en ganska stor roll. Även om fastigheterna är ganska små och smala så har man alltid en egen gård "

Mikael beskriver också att det är den sociala funktionen som är gårdens bärande funktion. Det handlar både om att den agerar fysisk mötesplats men även om hur den blir ett forum för organisering:

"Den funktion som kanske är den viktigaste med gården är den sociala funktionen, som mötesplats och som forum för integration. Det är en mötesplats både fysiskt, där man ska se och träffa sina grannar men också en mötesplats organisatorisk där man har fått en samfällighet som man måste ta hand om gemensamt."

Kristina berättar att det var mycket fokus på de sociala värdena redan i de tidiga delarna av arbetet med Hyllie:

"Redan från början av planeringen av Hyllie har de sociala aspekterna lyfts fram som viktiga. Dom som arbetade med Hyllie i början beskrev de sociala värdena i Hyllie på ett nästan poetiskt sätt."

I intervjun framgår att de sociala mötena i Hyllie främst har handlat om det folklika som sker kring bottenvåningarna och längs Tygelsjöstigen, och att dessa platser ska skapa en sorts social tillhörighet till platsen (Nilsson 2022). Plan-dokumentet bekräftar idén om att social hållbarhet ska nås genom blandstaden med olika verksamheter ska generera trygga, säkra och levande stråk (Malmö stad 2008:15). För att uppnå detta ska kvarteren vara små (ibid:16). Dessutom ska en blandning av olika upplåtelseformer bidra till en blandning av människor som ska ge spännande upplevelser och möten. Där beskrivs att genom byggherredialoger ska rika stadsmiljöer utvecklas med en mångfald av uttryck (ibid:35, 37).

Även Vallastaden präglas av idén om småskalighet och variation i bebyggelseuttryck. Här är det fastigheternas storlek som ska bidra till mångfalden:

"För att säkerställa en variation och småskalighet är fastigheterna, "tegarna", små. Det gör det lättare även för mindre aktörer att bidra till stadsdelens utveckling. Det är viktigt att få en tillräckligt stor variation av byggherrar och arkitekter så att stadsdelen ger en omväxlande upplevelse av den byggda miljön." (Linköping 2013b:5).

Bostadsgårdens gränser och tillhörighet

Strategierna för gränssnitten, det vill säga hur de gemensamma och offentliga ytorna möts, har varit väldigt olika i de två fallen. I Vallastaden har man valt en tydlig hierarki i offentlighetsgrad där den egna fastighetens gård ska vara tydligt avgränsad men där samfällighetens bostadsgård är öppen för allmänheten. I Hyllie finns det också gränder som har en offentlig funktion men här har man också valt att öppna upp för smitvägar genom kvarteren, till detta grepp är Kristina idag kritisk:

"Jag tror ju att man gick fel väg där med gårdarna, man borde ha gjort dom mer privata, det hade ökat den sociala samvaron inom kvarteret. Om gården känns öppen och halvpublik då kan jag lika gärna gå ut och sätta mig i en park eller vara på min balkong. Men är den attraktiv så blir det en social samvaro på gården på ett annat sätt."

I verkligheten har smitsystemet begränsats något av att det finns grindar uppsatta vid entréerna till gården, eller att fastighetsägarna valt att avgränsa gården vid fastighetsgränsen inom kvarteret. Kristina menar att denna avgränsning inom kvarteret är en begränsande faktor då man som boende inte har tillgång till hela det utrymme som gården utgör och hon uttrycker ett behov av att utreda detta vidare:

”Orsaken till att det ser ut så är för att vi länge har velat ha många byggaktörer i ett kvarter för att få en variation i bebyggelsen. Men jag skulle vilja undersöka om det går att göra någonting åt, teoretiskt så skulle man ju kunna göra gården till en egen fastighet som är en samfällighet.”

I Vallastaden har man i stället värnat om att alla fastigheter ska ha en egen avgränsad gård, detta står även inskrivet i kvalitetsprogrammet:

”Trädgårdar ramas in i fastighetsgräns med staket, mur, plank eller häck, men är delvis genomsiktligt och har grind eller öppning mot intilliggande gata/gränd.” – (Linköpings kommun 2013b:10)

För Vallastadens del handlar det om att skapa en mer personlig koppling till platsen trots att den är mindre, och enligt kvalitetsprogrammet ska det bidra till tillgänglighet och tillhörighet för de boende och möjlighet att uttrycka sin egen identitet. Det ska öka attraktiviteten att vistas ute och därmed bidra till möjligheten att möta grannar (Linköpings kommun 2013b:6, 10). Mikael förklarar också att den avgränsade gården bidrar till att stärka grannskapstanken på fastighetsnivå (Norman 2022a). I praktiken så är det dock några fall där dessa bostadsgårdar tagits till anspråk för helt privata uteplatser till marklägenheterna, i andra fall har marklägenheterna en egen utgång mot gården (se figur 56).

Att man kan promenera genom det gemensamma grändsystemet är den stora behållningen med Vallastaden enligt Mikael. Men Kristina ser problem med att de öppna bostadsgårdarna i Hyllie vaskar ut det folkliv som man vill ha till de publika stråken och på så vis blir de även kontraproduktiva utifrån idén att skapa myllrande och folkrika stråk, hon säger:

”Vill man att gatorna ska bli ha ett visst folkliv, så har vi inte råd att sprida ut människorna på stråken genom gårdarna, utan då måste man samla dom i de publika stråken.”

Sambandet mellan rymlighet och kvalitet

I intervjuerna blir resonemangen om rymlighet och kvalitet sammanlänkade på flera sätt. I båda intervjuerna menar informanterna att gårdarna i respektive projekt är små. Men de resonerar olika i problemen och möjligheterna med detta. I Hyllie har man bedömt att de gårdar som byggts inom den undersökta planen är för små och har nu valt att planera för större kvarter i de kommande delarna av Hyllie, Kristina säger:

”I Hyllie allé blir småkvarteren runt 50 gånger 50 meter eller något sådant. Då blir ju gården där inne för liten. Nu har vi börjat göra lite större kvarter i stället.”

Kristina ifrågasätter också att man kan ersätta kvantitet med kvalitet och jämför med hur man såg på förskolegårdarna för några år sedan:

”För tio-tolv år sedan så pratade vi ganska ofta om att man kunde ersätta kvantitet med kvalitet vid förskolegårdar i den täta staden. Tanken var att om vi gör riktigt spännande miljöer för barnen så kanske det är okej om man har en väldigt liten gård. Men då insåg vi att det fanns forskning som visade att det inte är så, barnen behöver också viss sammanhängande yta. Barnen är inte förtjänta av kvalitet framför kvantitet. Så det är väl någonstans dit vi vill med bostadsgårdarna också, att nej, men det räcker inte med hög kvalitet, det krävs kvantitet också.”

I Vallastaden menar Mikael i stället att de små gårdarna tillför ett värde:

”Värdet av att ha de här små gårdarna, med mänsklig skala och nära till sina grannar överväger nackdelarna med att man inte har tillräckligt många kvadratmeter.”

Ändå menar han att det från ett boendehåll kan finnas önskemål om att gårdarna hade innehållit fler funktioner, bristen kopplar han till att det inte finns tillräckligt med yta:

”Lyssnar till vad de boende själva beskriver om sin miljö så finns ganska många röster om att man saknar grönska på gårdarna, jämfört med vad man hade velat ha eller haft en förhoppning om. Den lekfunktion som man ska ha på varje gård har inte blivit helt hundra. Som det ofta blir när det är för liten yta.”

Även om informanterna har olika uppfattning om en uppdelning av gården efter fastighetsgränserna inom kvarteret är eftersträvansvärt, ser de samma problem med vad denna uppdelning kan innebära. Det handlar helt enkelt om att det är svårt att få till ytor som kan rymma mer än det allra mest nödvändiga som cykelparkeringar och miljöhus. Mikael säger:

”I de här kvarteren så är gårdarna ganska små och det kan vara svårt att lösa alla funktioner på en liten yta och när grannen måste lösa ungefär samma grejer så kan det finnas en samordningsvinst där. Man kan samlokalisera sin cykelparkering för att få ut mer grönska någon annanstans i stället för att det blir plottrigt.”

Kristina menar:

”När gårdarna redan är små så upptar cykelparkeringen väldigt stor yta. Den som är under tak kan vi ju styra över någorlunda i detaljplan, men cykelparkering på mark kan vi inte styra över huvud taget.”

I Hyllie är Grönnytefaktorn den tydligaste verktyget för att skapa kvalitet. Grönska är också den kvalitet som Kristina nämner som den viktigaste att uppnå på bostadsgårdarna i Hyllie:

”Även om man bor nära parken och har grönskan där så är det viktigt att grönskan får komma in på gården också, det tycker jag nog är den allra viktigaste kvaliteten på gården.”

För att säkra kvaliteterna på bostadsgården i Vallastaden har man, som nämnts innan, satt upp vissa kvalitetskrav i kvalitetsprogrammet på bostadsgårdarnas innehåll. Mikael menar att det inte heller nödvändigtvis behöver vara en motsättning mellan kvalitet och en mindre gård:

”Man förlitar sig väldigt mycket på att det går att lösa väldigt vackra gårdar också även på en liten yta.”

I både Vallastaden och i Hyllie ser informanterna att den mer vidlyfta leken eller de platskrävande aktiviteterna är saker som inte får plats på gårdarna (Norman 2022a, Nilsson 2022)

Synen på riktlinjer och kvalitetskrav

Varken Malmö stad eller Linköpings kommun har i dagsläget några generella riktlinjer för bostadsgårdarna i staden. Mikael berättar:

”Vi har inga riktlinjer för bostadsgårdar, men vi har pratat om det i olika sammanhang, det kanske hade varit skönt att ha det tydligt med funktion och innehåll.”

I Malmö har dock ett sådant arbete nyligen startat. Kristina berättar:

”Vi har märkt att bostadsgårdarna blivit allt mindre och mindre i storlek och mindre och mindre prioriterade och då insåg vi att vi nog behöver lite mer kunskap. Vi hoppas det kommer bli några slags riktlinjer som vi kan använda oss av för vi behöver kunskapen, men vi behöver också någonting att luta oss mot när byggherrarna vill exploatera marken väldigt hårt.”

I Vallastaden är det kvalitetsprogrammet som har varit vägledande för utformandet av bostadsgårdarna. Mikael menar att kvalitetsprogrammet innebar en lite mer omständlig intern process än det brukar vara i vanliga fall, han menar också det fyllt sitt syfte. Men han lyfter också avvägningen kring hur stor vikt man bör lägga vid ett enskilt dokument:

”Man kan alltid diskutera om det är det rätt syfte och rätt mål vi når med ett kvalitetsprogram. Man kan man ju utforma det på många olika sätt och det finns en liten fara i det, hur mycket tillit ska man lägga i ett styrdokument som man har tagit fram? Hur bra och genomtänkt är det? Just det här kvalitetsprogrammet har det funnits en hel del tankar bakom naturligtvis men det finns ju andra tankar också.”

Kring Grönytefaktorn som är det främsta verktyget i Hyllie menar Kristina att den stora fördelen är att den är så pass etablerad att ingen ifrågasätter den. Men hon ser också att grönytefaktorn inte kan lösa alla frågor. Till exempel löser den inte problemet med att cykelparkeringar eller avfallshantering tar upp hela bostadsgården då dessa ytor inte behöver stå i konflikt med grönytefaktorn (Nilsson 2022).

Att kompensera bostadsgården

I Malmö stad har man tidigare argumenterat för att man inte behöver bygga större bostadsgårdar för att de som flyttar in där ändå har möjlighet att välja var de vill bo, Kristina berättar:

”Vi har haft något slags argument när vi bygger i nybyggnadsområdet, som både Hyllie och Västra hamnen, att dom som bor där har möjlighet att ta sig ut i naturen eller kanske har en sommarstuga. Närheten till parker har också varit ett argument och där är det lika för alla. Men det tycker jag inte är ett argument som håller. Staden vi bygger nu ska förhoppningsvis vara kvar i hundra år och vi vet inte hur det kommer se ut där socioekonomiskt om 50 år.”

I Vallastaden finns en tydlig idé om att omfördela de bostadsnära ytorna till andra platser såsom Felleshusen eller takträdgårdarna. Men även i planeringen av Vallastaden tror Mikael att det förekommer en idé inom projektet om att man kompenserar för de små gårdarna någon annanstans:

"Att man tog till parkyta var nog ett resultat av att man byggde tätt och med små gårdar, då fanns det en tanke om att man skulle kunna ge lite mer utrymme för vidlyftiga aktiviteter och allt sådant."

Om bostadsgården i framtiden

Båda informanterna ser att bostadsgården kan behöva uppmärksammas mer i framtida planering men ser också att man kommer behöva samutnyttja den. Kristina menar att det finns en poäng med att samutnyttja gården för förskoleverksamhet, men att denna inte bör ta upp hela gårdsutrymmet. Det måste också finnas plats för de som är lediga dagtid, menar hon. Hon framhåller också att det kan vara till fördel för de barn som bor på gården, att det finns ordentlig lekutrustning på förskolegården (Nilsson 2022). Även Mikael ser att samutnyttjandet kan vara en väg att gå för att nå kvalitet ur flera aspekter. Men han menar också att det finns flera risker och svårigheter i det och att hybridvarianter i värsta fall inte kan leva upp till att varken den ena eller andra kvaliteten uppnås (Norman 2022a).

Båda är dock ense om att bostadsgården kan komma att få en större betydelse i framtiden. Kristina menar att bostadsgårdarna behöver vara med från början:

"Bostadsgårdarna behöver vara med från början och inte bli det som blir över. På samma sätt som vi nu ofta börjar med att utgå från vilken allmän platsmark och stråk vi behöver när vi tittar på större områden, behöver vi fundera över gårdarna. Gården kanske till och med får lov att styra bebyggelsen lite."

Mikael tror också att bostadsgårdarna kommer tillskrivas en tydligare och viktigare funktion i framtidens städer.

"Vi behöver få till tätare städer men jag tror att vi börjar inse att vi står inför en folkhälsoproblematik som jag tror kommer bli mer och mer alarmerande. Där tror jag bostadsgårdarna är viktiga och jag tror att man kommer se ett större värde i bostadsgårdarna och tillskriva dem en tydligare och viktigare funktion."

Kapitel 5: Diskussion

I det här kapitlet kommer fallen Hyllie och Vallastaden diskuteras utifrån den teori som presenterats i de tidigare kapitlen, samt sätts i relation till de historiska bostadsgårdarna. Syftet med att lyfta de fenomen och praktiker som förekommer i fallen är att synliggöra utmaningar och möjligheter med planeringen av dagens bostadsgården som kan appliceras på andra fall i en liknande kontext.

För att återkoppla till resonemanget om fallens karaktär som inleddes i metodavsnittet går det att vidhålla att Vallastaden är av mer extrem karaktär och ett mer visionärt förhållningssätt till bostadsgården. I detta stadsutvecklingsprojekt har man inte väjt för att testa nya och innovativa grepp och för bostadsgårdens del innebär det att ytan är extremt liten, men att denna kompenseras med andra ytor, i Fellehusen, takterrasser, samfällighetsytan och de offentliga platserna. För Hyllie är ambivalensen i vem gården är till för central, något som är typiskt för dagens planering (jmf. Minoura 2019). I båda fallen blir förhållandet till rymlighet och kvalitet en viktig fråga, något som på många sätt också kan anses vara typiskt för samtida planering (jmf. Kristensson 2003:21) där utmaningarna i stor uträkning kan kopplas till täthetsnormen.

Tillräcklig friyta?

I båda plandokumenterna har bostadsgården fått en relativt perifer roll, ett tecken på detta är i vilken utsträckning den nämns, samt det sätt den benämns på. I Vallastaden hänvisas den främst till som "friyta", något som speglar Plan- och bygglagens hantering av bostadsgården, där den också endast omnämns som just "tillräckligt stor friyta" (PBL 2010, 8 kap. 9 §). Ingen av planerna redovisar dock att friytan är just tillräcklig, snarare bedöms den i Vallastaden i det närmaste vara otillräcklig, eftersom det också nämns att andra ytor som kompenserar för den (Linköpings kommun 2013a). Ett sätt att visa på tillräcklighet skulle till exempel kunna göras genom att märka ut olika funktioner i illustrationsplanen. I Vallastadens fall kan ordvalet friyta säkert hänga ihop med att det inte heller är en bostadsgård i en traditionell bemärkelse, utan består av flera lager. I Hyllies fall nämns bostadsgården i detaljplanen främst när den ska samverka med andra funktioner, att fylla funktionen som bostadsgård verkar inte tillräckligt för att den ska benämnas. Här finns det dock ännu större skäl att i detaljplanearbetet undersöka och utreda hur bostadsgården, trots samutnyttjandet, kan anses vara tillräcklig.

Kvalitet ersätter rymlighet

I båda fallen finns det en tendens till en förskjutning mot att garantera den sociala användbarheten i senare skeden av processen. I stället för att bostadsgården är rymlig har man bedömt att hög kvalitet kan ersätta rymligheten.

Små bostadsgårdar med endast det nödvändiga

Det är vanskligt att sinsemellan jämföra storleken på de olika bostadsgårdarna då antalet bostäder och antal boende som delar på gården, inte har utretts i detta arbete. Storleken på fastighetens bostadsgård i Vallastaden kan ändå konstateras vara extremt liten, det är den minsta som anträffats i absoluta tal under den här studien. Enligt Mikael är det också mycket som de boende saknar på denna yta, något som skildrar diskrepansen mellan de dubbla verktygen som finns mellan kvalitetsprogrammet och den faktiska upplevda kvaliteten (jmf. Bornemark 2018). I båda fallen verkar de funktioner som stödjer de nödvändiga aktiviteterna (jmf. Gehl 2003) vara de som dominerar på bostadsgårdarna, i båda fallen är det cykelparkering och i Hyllie ser man också

en utmaning med miljöhus (i Vallastaden sköts sophanteringen i Felleshusen). Dessa aktiviteter kommer att ta plats på bostadsgården ändå (Gehl 2003), men frågan är om miljöer som domineras av denna typ av aktiviteter också kan göras tillräckligt attraktiva för att även bidra till att de valfria aktiviteterna och i förlängningen sociala aktiverarna tar plats.

Problemen med kvalitetssäkring

I Vallastaden är delar av utformningen på bostadsgården styrd med olika kvalitetskrav. Vid platsbesöket blir det dock tydligt att måluppfyllelse av kvalitetskraven kan te sig mycket olika och att det i mångt och mycket är upp till gestaltningsskedet om den reella kvaliteten säkerställs (se figur 58 och 59). I Hyllie har grönytefaktorn bidragit till gröna miljöer men dess värden ur ett socialt perspektiv skiljer sig mycket åt (se figur 60 och 61). Bostadsgårdar som helt domineras av planteringar bidrar visserligen till estetiska värden och kan skapa en rofylld miljö. Men användbarheten kan också påverkas negativt av att allt för stora ytor inte går att beträda för att de upptas av planteringsbäddar. Detta går i linje med den kritik som tidigare har riktats mot grönytefaktorn som verktyg (se tex. Falck och Delshammar 2014).

Här framstår det som att kvalitet kanske snarare handlar om den äldre betydelsen av ordet kvalitet, nämligen *egenskap* (jmf. Bornemark 2018). I Vallastadens fall uppfylls till exempel kraven på att det finns sittplatser och fruktträd, men det är tveksamt om det betyder att platsen automatiskt också lever upp till det mer nutida betydelsen av kvalitet, i bemärkelsen *bra* (jmf Bornemark 2018). Frågan är också hur man bör följa upp ett kvalitetsprogram, är det på hur väl den uppnått de uppsatta kraven eller ifall den bidrar till något som i allmänhet upplevs vara *bra*? Precis som Delshammar (2015) påpekar kan det finnas en risk i att denna typ av kvalitetssäkring blir för upptagen av sitt eget system och att det sätts för hög tilltro till det, i stället för att gestaltaren gör värderingsstyrda avvägningar. Denna typ av kvalitetssäkring som innebär en checklista för olika egenskaper eller funktioner bör i stället betraktas som något som faktiskt endast säkerställer det angivna egenskapen. Vad som allmänheten kommer betraktas som en kvalitet kommer också vara beroende av rådande normer och förväntningar. Det kvalitetskrav som troligen bäst kan möta behovet av kvalitet, i betydelsen *bra* är att en landskapsarkitekt ska anlitas för samfällighetens gränder i Vallastaden. Det ger en frihet till utformningen som också kan möta de behov som finns på den specifika platsen. Den bidrar inte heller till att gestaltungsarbetet kvantifieras utan förlitar sig på att platsspecifika lösningar kan göras. Men det innebär också att kvalitetsarbetet främst blir en gestaltungsfråga.

Eftersom gröna miljöer är mer dynamiska innebär det att de gröna kvaliteterna både kan förbättras och försämrats över tid (Falck och Delshammar 2014). Att miljöerna är beroende av skötsel och ett förvaltande med de tänkta kvaliteterna i fokus innebär att grönska inte är en garant för kvalitet om det inte heller förvaltas. Detta gör att det är problematiskt att ersätta kvantiteten (rymligheten) med kvalitet när det gäller gröna miljöer. Detta är extra problematiskt då det handlar om kvartersmark, mark som kommunerna inte har någon makt över, till skillnad från parkmark där kommunen kan säkerställa kvaliteten i det långa loppet.

Informanterna är i dessa fall också mycket väl medvetna om det problematiska med kvalitetssäkring och de utmaningar det kommer med, men det är tydligt att det också är de verktyg de har för att hävda värdet av bostadsgården inför andra parter för att undvika att det snålas in på bostadsgården i ett senare skede. Man sätter helt enkelt hårda mätbara kvalitetsmått för att det är det

som går att göra i planeringskedet, medan de mjukare, omätbara kvaliteter inte kan säkerställas på samma sätt (jmf Colantonio och Dixon 2011:35, Bornemark 2018).

Sammantaget kan man konstatera att trots att insatser gjorts i planeringskedet verkar kvalitetskrav vara ett trubbigt verktyg för att säkerställa kvalitet i betydelsen av att det är *bra* eller, i detta fall, god utformning. Problemet är kanske inte att man ändå försöker säkerställa att vissa funktioner eller egenskaper, utan problemet uppstår om man lägger allt för stor tillit till att man endast med hjälp av vissa krav på gestaltningen kan säkerställa de sociala värdena. Samt om den goda kvaliteten förväntas ersätta rymlighet. I stället är

Figur 58 och 59: Kvalitetskrav i Vallastaden

Två olika exempel på när kvalitetskrav på bostadsgården uppnåtts: Ett fruktträd och en sittplats. Bilderna visar att det finns en stor variation i hur kvalitativa bostadsgårdarna upplevs vara.

Figur 60 och 61: Resultat av Grönytefaktorn i Hyllie

Två gårdar i Hyllie där grönytefaktorn bidragit till olika uttryck och olika grad av användarvänlighet. I Figur 60 är lektytor integrerade i grönskan. Figur 61 visar på en bostadsgård där grönskan i huvudsak består av planteringsbäddar som inte ska beträdas.

det viktigt att bli medveten om att användandet faktiskt minskar när rymligheten minskar (Kristensson 2003). Men det är också problematiskt att hänga upp kvalitetsarbetet på enskilda dokument, som är formulerade vid en viss tid, för att ersätta kvantiteter som kommer finnas för en lång tid framöver. Flexibiliteten över tid går förlorad och det blir svårare att anpassa efter nya behov. Historien har visat att våra behov förändras över tid som till exempel i Gamla väster i Malmö där förskolegårdarna nu får sprängas in i befintliga systemet. För att kunna möta nya behov i stadsstrukturen kan ett visst mått av flexibilitet behövas. Utan en inbyggd flexibilitet kan det komma att bli problem i dessa stadsdelar i framtiden, vilka vet vi inte nu.

Brist på avstånd

För att relatera till Kristenssons (2003) begrepp *avstånd* och *utrymme* finns det på fastighetens gård i Vallastadens fall inte en möjlighet att uppnå ett avstånd mellan olika aktiviteter. Speciellt där bottenvåningarna har egna utgångar mot bostadsgårdarna finns det risk att bostadsgårdarna helt associeras eller approprieras till marklägenheternas fördel, vilket är territoriella produktionsformer som förändrar uppfattningen och användningen av bostadsgården (jmf. Kärrholm 2004). Om man däremot inkluderar samfälligheternas gränser kan däremot ett visst avstånd skapas då gårdsutrymmet brer ut sig som ett stråk, däremot så saknas utrymme för att kunna använda gården på fler ställen än just kring Fellehuset och på fastigheternas gårdar. Gränden som idé hade tjänat på att också ha flera rumsbildningar, för att också skapa både avstånd och utrymme. I Hyllie finns det några enstaka exempel på gårdar där både utrymme och avstånd kan ges. Men på de flesta är det dock svårt att få plats med fler aktiviteter som kan pågå parallellt. Att avstånd saknas bidrar till att bostadsgården minskar i användbarhet och då minskar också de sociala värden.

Att kompensera för bristande rymlighet

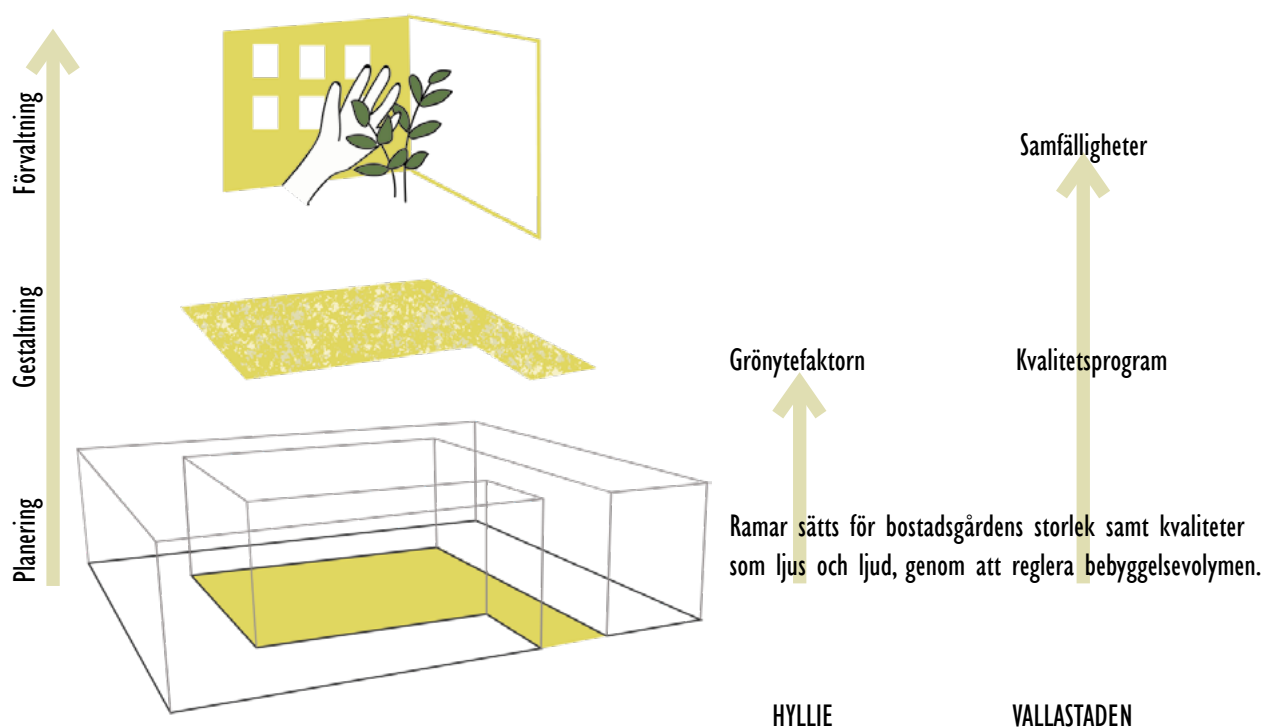
Båda fallen visar på att det finns en idé om att bristande rymlighet på bostadsgården i någon mån kan kompenseras med andra platser eller ytor. I Hylliefallet och i Malmö stad i stort verkar det ha handlat om att ha tillgång till en privat sfär någon annanstans eller genom tillgång till offentliga parker, även om detta nu ifrågasätts. I Vallastaden kompenseras bostadsgården med andra gemensamma platser inom kvarteret, genom Fellehusen som man ser på som en sorts förlängning av bostadsgården fast inomhus. Även om forskning visar på att gårdens användning är beroende av sammanhanget (Minoura 2019:56f), det vill säga hur mycket grönyta som finns i omgivningarna visar den också tydligt att det är aktiviteter kopplade till återhämtning som inte kommer utföras på bostadsgården (ibid). Frågan är om dessa aktiviteter gärna flyttas till andra platser, och vad som händer ut ett folkhälsoperspektiv ifall de inte gör det.

Brist på en rymlig bostadsgård innebär en avsaknad av den robusta strukturen som kan verka för utjämnande av resurser, oavsett boendesituation och oavsett tillgång till andra privata sfärer, som till exempel en sommarstuga. Det minskar också möjligheterna för en tillgänglig utevistelse för de som har minst rörelseförmåga eller rörelsefrihet, såsom äldre och barn. För att få reda på om sociala funktioner kan kompenseras, på andra privata eller mer offentliga platser utifrån ett brukarperspektiv hade andra typer av utvärderande analyser krävts. När det gäller barns rörelsefrihet pekade Karstens (2005) forskning på att det endast är vissa barn, uppvuxna i resursstarka familjer som kompenseras för en utebliven rörelsefrihet. Troligtvis kommer kompensation slå olika för olika grupper och olika beroende på avståndet till den plats dit viss aktivi-

tet i stället planeras. Det innebär också att dessa funktioner kommer vara mindre tillgängliga och troligtvis påverka med vilken regelbundenhet de kommer nyttjas vilket kan få konsekvenser för folkhälsan. Men troligtvis minskar också möjligheterna till att bostadsgården blir en social arena, då möten faktiskt är beroende av att de finns människor som uppehåller sig på platsen (Jmf. Gehl 2003).

Förskjutning av ansvar till senare skeden

Ett sätt att förstå planerna för Vallastaden och Hyllie är att de båda förskjuter ansvaret för bostadsgårdens sociala värden till senare skeden. I Hyllie har man i planeringen av bostadsgården främst lagt fokus på grönytefaktorn som verktyg för att reglera gestaltningsskedet och på så sätt uppnå kvaliteten. I Vallastaden har man också reglerat gestaltningsskedet i kvalitetsprogrammet men, i och med samfälligheterna, även organiserat en struktur för gemensam drift. Detta visar på att planeringsskedet har en stor påverkan på hur grunden för det fortsatta arbetet genomförs och att detta kan lägga en viktig struktur för framtida gestaltningsskedet och förvaltningskedet. Figur 62 visar på hur planeringen i fallen Vallastaden och Hyllie lägger grunden för de sociala aspekterna genom att reglera hur framtida skeden ska hantera dessa. Att planera för kommande skeden är absolut en viktig möjlighet som bör tas till vara, men det

Figur 62: Principiell bild över hur planeringsskedet också reglerar senare skeden

I Vallastaden reglerade man både förvaltningsbiten och till viss del gestaltningen i plan-skedet. I Hyllie fokuserar man på att reglera gestaltningen.

bygger på att man upprättar någon form av plan för hur det ska implementeras. Det kan också finnas risker när säkerställandet av gårdens sociala värden skjuts på framtida lösningar. Detta hänger också tätt samman med strategin att kvalitet ersätter rymlighet.

Att planera för tillhörighet

I det förra avsnittet blev det tydligt att de offentliga och de gemensamma gränserna överlappas på olika sätt genom att man väljer att kompensera små bostadsgårdar med andra ytor, som i vissa fall är offentliga. På samma sätt utmanas bostadsgårdens gränser och privathet genom att bostadsgården också planeras för att vara en del av stadens stråk och andra samutnyttjande funktioner.

Publikisering av bostadsgården

När Kärrholm (2004) använder territorialitetsbegreppet publikisering gör han det för att diskutera hur redan publika platser kan bli ännu mer publika. Men begreppet kan vara användbart även för att förstå planerarnas ambitioner för bostadsgården. Genom att introducera territoriella strategier såsom smitvägar eller nya funktioner på bostadsgårdarna verkar man anta att en territoriell samverkan ska uppnås, det vill säga att dessa publika funktioner ska kunna pågå samtidigt som livet på bostadsgården (jmf Kärrholm 2004). Det kan delvis handla om att publika funktioner finns på gårdarna i någon form av samutnyttjande men det kan också handla om en avsaknad av gränssnitt mellan det offentliga och gemensamma rummet. I både Hyllies och Vallastadens fall kan man se spår av båda typerna. Frågan är dock om publikiseringen bidrar med något positivt för bostadsgården, såsom Kärrholm (2004) menar att det gör med de offentliga ytorna.

För att inleda med att diskutera gränssnitten i de två fallen så saknas tydliga gränssnitt i Vallastaden mellan grändsystemet och det offentliga rummet och samma gäller för ett antal av gårdarna i Hyllie. I Vallastaden har detta varit en medveten strategi och även i Hyllie har det funnits en ambition i att koppla på smitvägar till de offentliga gränderna, även om denna ambition är mer vagt formulerad. De smitvägar som planerats in i Hyllie verkar också ha fått konsekvenser för hur platsen upplevs. Ett tecken på detta är behovet att markera tillhörigheten genom skyltar, vilket riskerar att skapa förvirring och konflikt (Stähle 2005:81).

Båda informanterna talar om samutnyttjandet av bostadsgården som möjliga vägar för bostadsgårdens framtid. Att tilldela bostadsgården fler funktioner och uppgifter verkar vara ett sätt att stärka bostadsgården och legitimera dess existens och utbredning, men med risk för att detta också kommer med fler potentiella konflikter. Samutnyttjande kan handla om tekniska frågor, som till exempel dagvattenhantering, som inte ökar den publika användningen nämnvärt. Men det kan också handla om att tillföra funktioner som ökar den publika användning och även i hög grad den territoriella komplexiteten på platsen, vilket just förskolegårdar är ett exempel på. Ett sådant samutnyttjande kommer med många utmaningar då användningen av en plats också kan begränsas av att de förknippas med olika typer av aktiviteter eller personer (Kärrholm 2004, Kristensson 2003).

Riskerna med publikisering som sker genom planering är dock att tillhörigheten till bostadsgårdarna utmanas, då det innebär en förlorad kontroll över bostadsgården som också innebär att man är mindre benägen att göra platsen till sin (jmf Minoura 2019). All publikisering av gården behöver för den sakens skull inte nödvändigtvis vara fel. Att de boende själva öppnar

upp gården för olika evenemang är till exempel en form av publikisering där de också bibehåller kontrollen. Det är alltså skillnad på om publikiseringen sker genom en territoriell strategi, planerad på avstånd av någon planerare eller genom någon form av personlig kontroll från de boende (jmf Kärrholm 2004). För att sociala aktiviteter ska kunna samverka på bostadsgården kan det finnas behov av olika givna, men begränsade, tidsramar för de publika funktionerna som innebär att brukarna har kontroll över när bostadsgården används av andra.

Behovet att samutnyttja springer ur behovet av förtätning och anledningen till att man väljer att öppna upp gårdarna för smitvägar kan säkert också i vissa fall bero på att man också vill kompensera för brist på allmänna ytor, detta har dock inte utretts i denna uppsats. Man kan också tänka sig att en stängd grind eller låst port upplevs som än mer provocerande om det inte heller finns offentliga platser att ta vägen. Dock finns det anledning att vara på sin vakt för inte falla i fällan att kompensera åt båda hållen.

Kvarteren som gränssnitt

Små kvarteret som en tydlig gränssättare mellan det privata och offentliga rummet var en del i den tidiga planeringen för Hyllie, dessa visioner rimmar väl med Jane Jacobs ideal om stadsliv och mötesplatser i det offentliga rummet (jmf Jacobs 2005). Idéen om att olika människor ska mötas i det offentliga rummet behöver i sig inte stå i konflikt med att också planera för bostadsgården. Men när det kommer till synen på hur detta ska uppnås genom kvarterets storlek uppstår det dock motsättningar. De små kvarteren som Jacobs förordar, och som också finns i Hyllie, blir i många fall små och mörka. Skulle kvarteren i stället göras större hade den finmaskighet som eftersträvas försvunnit. Det finns helt enkelt en konflikt i hur mycket yta som planeras som bostadsgård, respektive offentliga ytor (som mest består av gator och gränder). Nu börjar dock de små kvarteren ifrågasättas då man i Hyllie idag planerar för större kvarter för att få plats med större bostadsgårdar (Nilsson 2022).

Idén om att låta kvarteret utgöra ett gränssnitt mellan de privata och offentliga ytorna blir däremot urholkad när smitvägar planeras in i strukturen, såsom det gjorts i både Hyllie och i Vallastaden. Inte heller i exemplet Bo01 fungerar kvarteret som gränssättare då de publika gränderna ligger inom kvartersstrukturen. Då spelar kvartersstorleken mindre roll för den totala ytan bostadsgård. Vallastadens struktur är på många sätt mycket lik den i Bo01, den stora skillnaden är dock att fastighetens bostadsgård getts mindre plats i Vallastadens fall, till förmån för samfällighetens öppna gränder. Konsekvenserna av detta blir inte bara en publikisering av bostadsgården utan man riskerar också att motverka det folkliv man vill åt på de publika stråken, genom att sprida ut dem på bostadsgårdarnas gränder och smitvägar (Nilsson 2022).

Två olika sätt att planera för social sammanhållning

Precis som nämnts tidigare i denna uppsats har idéerna om social sammanhållning och grannskap eftersträvats på olika sätt historiskt. Dels finns idén om att mötas kring gemensamma intressen, dels en idé om att konfronteras med varandras olikheter (Urban 2018:39). I de studerade fallen kan vi se drag av båda delarna.

Vallastadens idé om grannskap vilar på idén om att enas kring de gemensamma intressena (Norman 2022a, jmf Urban 2018). Det konkreta verktyget för detta är samfälligheterna som skapats för förvaltningen av gränderna. Dessa kan i någon mån betraktas som en sorts allmänning, då fokus ligger kring den

gemensamhetspraktik som är förknippad med allmänningar, och att det finns spår av delat ansvar och demokratisk organisation på ett sätt som hör till idéerna om allmänningar (jmf Trogal 2017). I detta fall är dock organiseringen begränsad till de boende och fastighetsägare i kvarteret, men det pekar ändå på en potential i att utveckla bostadsgårdarna till en plats för organisering, omsorgspraktiker och gemensamma intressen. Om de boende även tilldelas en aktiv roll i en samfällighet finns det en stor potential i att stärka tillhörigheten genom att respondera på de boendes behov och önskemål, och det ger också de boende makt att forma gården efter dessa. Om det faktiskt fungerar så, har inte utretts i denna uppsats, men ambitionen har funnits med i planeringen. Mikaelss syn på hur grannskapet skapar sammanhang rimmar också väldigt väl med Castells (2010b) syn på social kontroll och den gemenskap men också konflikt som grannskapet kan ge upphov till, men att konflikt inte nödvändigtvis behöver vara av ondo.

I både Vallastaden och i Hyllie finns också en idé om att social hållbarhet ska uppnås genom att mötas konfronteras med varandras olikheter i det offentliga rummet, idéer som är mer kopplade till "rätten till staden" och staden som mötesplats (jmf Tunström 2009, Urban 2018). När det kommer till dessa idéer har bostadsgården inte samma uttalade roll, snarare tilldelas de offentliga platserna och stråken huvudrollen i en sådan idé.

Mångfaldsidealets påverkan på bostadsgården

Genom historien har det varierat i vilken mån bostadsgården varit en del av idéerna om den goda staden. Oavsett har ändå stadsbyggnadsidealerna påverkat bostadsgårdarnas sociala värden. Liksom de förra avsnitten behandlat påverkas dagens förtätningsideal i första hand bostadsgårdens storlek. Detta medför också att gränserna mellan det privata och det offentliga utmanas allt mer. Utöver förtätningsidealet präglas också båda planerna av idén om att en mångfald och variation i bebyggelsen också ska bidra till en social hållbarhet och mångfald i stadsdelens befolkning (Norman 2022a, Malmö stad 2008). En annan konsekvens av mångfaldsidealet blir också att bostadsgårdens enheter blir mindre och fragmentiserade. Detta bli en konsekvens i de fall fastigheterna

Figur 63 och 64: Fragmentisering av bostadsgården

Idén om mångfald i bebyggelseuttryck har bidragit till fragmentiseringen av gårdarna då bostadsgårdarna avgränsas i fastighetsgränsen. Detta begränsar bostadsgårdarnas användbarhet, samt möjligheten att nyttja alla dess kvaliteter. I figur 61 avgränsas fastigheterna från varandra med ett plank och i figur 62 skrev avgränsningen genom en häck.

avgränsas vid dess gränser. I Vallastaden är detta medvetet, men i Hyllie tycks detta vara ett oplanerat utfall av den variation som skapas. Moa Tunström menar att mångfald är ett begrepp med flera olika betydelser och innehåll, och det går inte ta det positiva med mångfald för givet. En viss sorts mångfald behöver inte gynna en annan sort (Tunström 2009:117). Mångfalden i bebyggelseuttryck också kommer med ett pris för bostadsgårdens rymlighet och användbarhet. Även om den antalet kvadratmeter per person inte nödvändigtvis förändras, är det svårare för brukaren att nyttja gårdens samtliga kvaliteter, såsom sol och funktioner, när de avgränsas längs fastighetsgränsen. Det är också svårare att skapa ett avstånd till andra aktiviteter (jmf Kristensson 2003).

Mångfaldsambitionen i Hyllie handlade bland annat om att skapa möten mellan olika människor som bor i olika upplåtelseformer (Malmö stad 2008:35). På vissa platser i Hyllie innebär det dock i praktiken att gården som social arena begränsas till att möten mellan de människor som bor i den egna fastigheten. Det innebär att möten mellan människor i olika fastigheter som kanske har andra upplåtelseform förpassas till möten i det offentliga rummet. I detta fall innebär det att denna mångfaldsambition också sätter krokben för sig själv, i alla fall går man miste om en möjlighet att skapa de möten man vill åt. I Vallastaden kommer man runt detta då samfällighetens gård blir en mötesplats för alla inom kvarteret oavsett upplåtelseform. Eftersom mångfaldsidealet på många sätt påminner om hur staden såg ut innan moderniteten bidrog till funktionsuppdelningen innebär det att det också finns likheter med de historiska bostadsgårdarna. Tittar vi på de historiska exemplen som redovisats tidigare lider alla utom Apelgården av en fragmentisering av gårdarna, som gör dem mindre än vad de egentligen hade behövt vara. Likväl finns det skäl att uppmärksamma hur detta riskerar att bli ett mer extremt uttryck när variationen så tydligt eftersträvas. Man missar också möjligheten till att utveckla bostadsgården till en plats för de gemensamma intressena inom kvarteret. Ett sätt att motarbeta det skulle kunna vara att man i planeringsskedet tydliggör vilken yta som ska betraktas som bostadsgård och vilka bostäder som kopplas till den samt ta fram en strategi kring hur detta också kan implementeras i gestaltningen och förvaltningen. Ett sätt kan ju vara att genomföra detta genom samfälligheter, såsom man valt i Vallastadens fall.

Kapitel 6: Slutsatser

I detta kapitel besvaras de frågeställningar som ställdes i uppsatsens första kapitel. Frågeställningarna kommer upprepas för att därefter, besvaras var för sig. Uppsatsens tyngdpunkt har legat på den senare frågeställningen, varför den också kommer ta störst plats här.

Hur kan planeringen stödja bostadsgårdens sociala värden?

Planeringskedet har ett viktigt jobb att göra för att stödja de sociala värdena. Rymlighet, tillhörighet och kvalitet är tre olika typer av värden som planeraren har rådighet över. Rymlighet som värde har planeraren ett stort ansvar för att bevaka, och det är också avgörande för att bidra till en hög och diversifierad användning av bostadsgården. Även tillhörighet som värde är viktigt för att skapa kontroll över bostadsgården och därmed också en trygghet. Tillhörigheten kan skapas genom slutenhet och gränssnitt. Kvalitet som värde är både svårare att mäta och dessutom svårare att garantera i det långa loppet, men likväl ett verktyg som planeraren har. Ljus och ljud är mer robusta värden som planeraren kan påverka, men det är även förkommande att i planeringskedet säkerställa grönska och funktioner.

Planeringskedet bör beaktas som ett viktigt skede för bostadsgårdens sociala värden. I planeringsfasen har kommunen dessutom möjlighet att applicera ett rättviseperspektiv på bostadsgården.

Hur har bostadsgårdens sociala värden hanterats historiskt i planeringen?

Bostadsgårdens värde, funktion eller form har inte varit statiskt utan har påverkats av olika planeringsideal. Bostadsgården har inte alltid varit en plats med medvetet socialt syfte, utan detta uppkom som idé i början av 1900-talet. Innan dess var bostadsgården en bakgård för olika nödvändiga bestyr. Dessa tidiga slutna bebyggelse typer är sällan rymliga men med dagens syn på bostadsgården innebär den i stället en tydlig tillhörighet, på grund av sluten bebyggelse och tydliga gränser. Under moderniteten blev bostadsgården en byggsten i den grannskapsidé som präglade denna period, då upprättas också normsystem för att bostadsgården ska vara tillräckligt stor. Det är också rymlighet och funktionsmedvetenhet som präglar bostadsområdena under dessa årtionden. Under de senaste decennierna har social hållbarhet kopplats till mötesplatser på de mer offentliga ytorna och bostadsgården har inte varit en lika tydlig del i hur detta ska uppnås.

Hur påverkas de sociala värdena på nutida bostadsgårdar av dagens planering, med utgångspunkt i fallen Hyllie och Vallastaden?

Fokus på kvalitet i stället för rymlighet

Om bebyggelsen från förra sekelskiftet och tidigare erbjuder tillhörighet, den moderna bebyggelsen rymlighet, så präglas planeringen av Hyllie och Vallastaden av ambitionen att säkerställa kvalitet. Att arbeta med kvalitet i planeringskedet bygger i hög grad på att förskjuta säkerställandet av bostadsgårdens sociala värden till senare skeden, genom olika typer av kvalitetskrav. Denna typ av kvalitetskrav verkar i hög grad utgå från ordets kvalitets äldre betydelse, *egenskap*, snarare än vara en garant för den mer moderna betydelsen *bra*. Det som går förlorat när rymligheten försvinner är det avstånd som krävs för att olika aktiviteter ska kunna samexistera. I Vallastaden hade till exempel gränden tjänat på fler rumsbildningar för att på så sätt också skapa avstånd. Att rymligheten försvinner får sannolikt också påverkan på den sociala hållbarheten i staden i stort och för de personer som är beroende av de miljöer

nära hemmet, till exempel barns och äldre. Bostadsgården som en utjämnare av resurser går också förlorad.

I båda fallen finns det problem med att bostadsgårdarna är så små att endast de nödvändiga funktionerna får plats. Ingen av planerna har heller redovisat att friytan, som bostadsgården utgör är tillräcklig, trots att det är det enda kravet som Plan- och bygglagen ställer på bostadsgården, i stället har man bedömt man att bristen på rymlighet kan kompenseras med andra ytor. När bostadsgården dessutom ska samutnyttjas bör det finnas ännu större incitament till att utreda om utrymmet för detta är just tillräckligt.

Tillhörigheten utmanas genom publikisering

Begreppet *publikisering* är användbart för att förstå planernas ambitioner för bostadsgårdarna. I båda fallen utmanas bostadsgårdarnas tillhörighet, trots att de är relativt slutna, genom brist på gränssnitt i mötet med det offentliga rummet eller genom introducerande av publika samutnyttjande funktioner. En del i detta är att man löst upp kvarteret som gränssättare mellan de privata och de offentliga rummen. Problemet med publikisering som initierats i planeringen är att de boendes kontroll över platsen minskar. Detta påverkar tryggheten negativt och även i vilken utsträckning brukaren är benägen att göra platsen till sin. För att kombinera flera sociala aktiviteter på samma plats kan det behövas en avgränsning i tid för de olika aktiviteterna för att brukaren också ska ha kontroll över rummet.

Förvaltning som gemensamhetspraktik

Båda planerna är präglade av att det är de offentliga ytorna som ska bidra till en stad med grannskap och social sammanhållning. Vallastaden har dessutom en ambition i att skapa en mer lokal gemenskap som bygger på en idé om att samlas och mötas kring gemensamma intressen. Detta gör man genom de samfälligheter som förvaltar de gemensamma ytorna och gränderna inom kvarteret. Det visar på att planeringsskedet också har möjlighet att ha med ett förvaltarperspektiv som gynnar en gemensamhetspraktik.

Mångfaldsidealet riskerar att fragmentisera bostadsgården

Utöver förtätningssidealet finns det också ett mångfaldsideal som påverkat bostadsgården och gjort den alltmer fragmentiserad. I Vallastaden är detta ett medvetet val, medan det i Hyllie är mer en följd av att sträva efter olika byggherrar. Fragmentiseringen är inte en ny företeelse utan förekommer i många av de historiska exemplen, men likväl innebär den begränsningar i hur olika kvaliteter kan nyttjas av de boende. Det minskar också möjligheterna att också skapa avstånd mellan olika aktiviteter, eller möta andra boende inom kvarteret, vilket blir kontraproduktivt i förhållande till mångfaldsidealet. I planeringsskedet bör man därför ha en strategi som tydliggör de olika bostadsgårdarnas gränser och tillhörighet.

Kapitel 7: Avslutande reflektioner

Detta avslutande kapitel syftar till att både reflektera kring hur de metoder som valts i uppsatsen påverkat resultatet, främst i relation till mätande och mätbarhet. Dessutom syftar det till att titta framåt, för att presenteras förslag på vidare forskning i ämnet, frågor som denna process inte haft möjlighet att gå in på.

Att mäta eller inte mäta

Ett viktigt resonemang i uppsatsen har handlat om hur olika kvaliteter kan kvantifieras till mätbara mått eller krav. Vad gäller uppsatsens egna mätinstrument, värderosen finns det några saker att kommentera. Även denna värderos kommer bidra till att en dubbel verklighet målas upp (jmf. Bornemark 2018). Parallellt med hur bostadsgården analyseras genom värderosen finns det en reell verklighet som handlar om hur bostadsgården ter sig i det verkliga livet och som har att göra med samtliga territoriella praktiker (jmf Kärrholm 2004). Bristerna i modellen visar sig exempelvis genom att det är de mer hårda kriterierna som finns med, medan de mjuka, som till exempel den tillhörighet till bostadsgården som uppkommer av exempelvis omsorg, gemenskap eller förvaltande är svårare att kvantifiera. Värderosen har också använts som verktyg för att diskutera de historiska gårdarna, men här kommer den inte helt till sin rätt vad gäller vissa kvalitetsaspekter såsom grönska. Grönskan på en plats är väldigt beroende av skötsel och tid, att ställa olika tidsepoker mot varandra är därför inte helt rättvist. Precis som alla andra modeller och metoder som tas fram för att förstå verkligheten sker också vissa förenklingar av sanningen. Återigen blir det tydligt att det finns en komplexitet i att mäta eller inte mäta när det gäller sociala värden. Även om det finns ett behov av att kvantifiera värdena för att ställa dem mot andra intressen, krävs det också en medvetenhet kring att många aspekter inte fångas in.

Samtidigt som mätningen bidrar till en förenkling av verkligheten kan jag också se fördelar med att ha gjort ännu mer detaljerade studier till exempel exploateringsnivå. Det hade gett mer exakta siffror kring bostadsgårdarnas faktiska ytor i förhållande till användare. Det hade också kunnat ge skarpare resultat i frågor som gäller rymligheten på dagens bostadsgårdar.

Vidare forskning

Denna uppsats har fokuserat på Vallastaden och Hyllies bostadsgårdar ur ett planeringsperspektiv och därför har inte hänsyn tagits till hur de faktiskt upplevs av de boende. Att få insyn i detta hade ytterligare ökat förståelsen om dessa platser. Mer forskning behövs också för att undersöka vilka konsekvenser det får att kompensera för bostadsgårdens ytor, antingen till andra gemensamma ytor, som i Vallastadens fall, eller till kringliggande parker. Vilka funktioner går det att flytta och vilka är viktiga att bevara? En viktig fråga är också hur olika användargrupper påverkas och vilka som förlorar, respektive gynnas av kompensation. Det skulle också vara värdefullt att ta reda på om de offentliga stråk som planeras på gårdar idag springer ur en brist på publika platser, samt att undersöka om det finns gestaltungs lösningar för hur privata/gemensamma och publika platser kan samexistera. Det finns också anledning att undersöka hur parker, som gjorts större just på grund av att de kompenseras för små gårdar, bör gestaltas för att på bästa sätt kompensera för de värden som går förlorade på bostadsgården.

Källförteckning

Björk, C. och Reppen, L (2000). *Så byggdes staden*. Stockholm: Svensk byggtjänst

Bornemark, J. (2018). *Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas världsherravälde*. Stockholm: Volante

Boverket (2016a). *Rätt tätt. En idéskrift om förtätning av städer och orter*. <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2016/ratt-tatt-en-ideskraft-om-fortatning-av-stader-orter.pdf> [2022-08-30]

Boverket (2016b). *Trångboddhet i storstadsregionerna*. <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/publicerat-av-boverket/publikationer/2016/trangboddheten-i-storstadsregionerna/> [2022-08-30]

Boverket (2020a). *Äldre lagar om planering och byggande*. <https://www.boverket.se/sv/lag--ratt/aldre-lagar-regler--handbocker/aldre-lagar-om-planering-och-byggande/> [2022-09-06]

Boverket (2020b). *Tillgängliga och robusta livsmiljöer*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/argument-nyttor/samhallsutmaningar/tillgangliga-och-robusta-livsmiljoer/> [2022-08-31]

Boverket (2021). *Värderos*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/ekosystemtjanster/verktyg/varderos/> [2022-09-12]

Boverket (2022a). *Användning av kvartersmark*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/planbestammelser/anvandning-av-kvartersmark/> [2022-06-15]

Boverket (2022b). *Utrymme för lek och rörelse för god hälsa*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/halsa-forst/lek-och-rorelse/> [2022-08-31]

Bradley, K (2012). *Livet i miljonprogrammet – hållbarare än man kan tro*. I: Johansson, B (red.) *Miljonprogrammet – utveckla eller avveckla?* Stockholm: Formas. 101-111

Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Femte upplagan. Oxford: Oxford University press

Castell, P. (2010a). *Urban territoriality and the residential yard*. I: Castell (2010) *Managing yard and togetherness: living conditions and social robustness through tenant involvement*. Diss. Göteborg: Chalmers tekniska högskola

Castell, P. (2010b). *Managing yard and togetherness: living conditions and social robustness through tenant involvement*. Diss. Göteborg: Chalmers tekniska högskola

Colantonio, A. och Dixon, T. (2011). *Urban regeneration & Social sustainability. Best practice from European cities*. West Sussex: Wiley-Blackwell

Delshammar, T. (2015). *Räknar vi bort en bra utemiljö?* *Arkitekten* 2015-05-27 <https://arkitekten.se/debatt/raknar-vi-bort-en-bra-utemiljo/> [2022-09-02]

Delshammar, T. och Fors, H. (2010). *Gröna och blå strukturer för en hållbar stadsutveckling* (Landskap trädgård jordbruk Rapport 2010:16) Alnarp: Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap. <https://pub.epsilon.slu.se/4959/>

- Diedrich, L. och Lee, G. (2018). Transareal excursions into landscapes of fragility and endurance: a contemporary interpretation of Alexander von Humboldt's mobile science. I: Braae, E, Steiner, H. (eds) *Routledge Companion for Research in Landscape Architecture* London: Routledge 90-102
- Eriksson, E. (2005). Den nya staden växer fram. *Byggnadskultur* 3/2005 https://web.archive.org/web/20100813083612/http://www.byggnadsvard.se/index.php?option=com_content&view=article&id=483%3Aden-nya-staden-vaexer-fram&catid=3%3Abegyggelse-historia&Itemid=63 [31 aug 2022]
- Falck, M. och Delshammar, T. (2014). *Grönytefaktorn i Sverige* (Landskapsarkitektur trädgård Växproduktionsvetenskap Rapport 2014:21) Alnarp: Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap. https://pub.epsilon.slu.se/11705/7/delshammar_t_falck_m_141216.pdf
- Fainstein, S. (2010). *The Just City*. Ithaca och London: Cornell University Press
- Flyvbjerg, B. (2006) Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry* Volume 12. 219-245
- Folkhälsomyndigheten (2022). *Vad är folkhälsa, jämlik hälsa och folkhälsoarbete?* <https://www.folkhalsomyndigheten.se/en-god-och-jamlik-halsa-pa-alla-nivaer/tema-folkhalsa/vad-ar-folkhalsa/folkhalsa-och-jamlik-halsa/> [2022-08-30]
- Gabauer, A., Glaser, M., Christensen, M., Lehner, J. M., Jing, J., och Lundberg, S. (2022) Hidden Dimensions of Care in Stockholm, Vienna, and Zurich. I Gabauer, A., Knierbein, S., Cohen, N., Leuhn, H., Trogal, K., Viderman, T., och Haas, T. (red.) *Care in the city, encounters with Urban studies*. New York, London: Routledge. 171-182. <https://doi.org/10.4324/9781003031536>
- Gehl, J. (2003). *Livet mellem husene, udeaktiviteter og udemiljøer*. Köpenhamn: Arkitektens förlag
- Gidlöf-Gunnarsson, A. och Öhrström, E. (2010) Attractive "Quiet" Courtyards: A Potential Modifier of Urban Residents' Responses to Road Traffic Noise? *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2010, 7(9), 3359-3375; <https://doi.org/10.3390/ijerph7093359>
- Heurlin-Norinder, M.(2005). *Platser för lek, upplevelser och möten*. Diss. Stockholm: Lärarhögskolan
- Karsten, L. (2005). It all used to be better? Different generations on continuity and change in urban children's daily use of space. *Children's Geographies* Vol. 3 No 3, 275-290
- Jacobs, J. (2005). *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. Göteborg: Daidalos
- Jensen, T. och Sandström, J. (2016). *Fallstudier*. Lund: Studentlitteratur
- Johannsson, M. och Khakee, A.(2008) *Etik i stadsplanering*. Lund: Studentlitteratur
- Reisnert, A. (2011). Det medeltida Malmö. I Johannsson, R (red.) 2011 *Gå till historien Tolv vandringar för dig som vill uppleva Malmö*. Malmö: Mezzo Media AB, s. 17-42
- Kristensson, E. (2003). *Rymlighetens Betydelse: En undersökning av rymlighet i bostadsgårdens kontext*. Diss, Lunds Tekniska Högskola.
- Kristensson, E. (2007). *Bostadsgården: Vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt*. Stockholm: Formas

- Kärrholm, M. (2004). *Arkitekturens Territorialitet: Till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum*. Diss. Lund: Lunds Tekniska Högskola.
- Larsvall, M. (1993). *Gård i stad: gårdens delar: samband och förändringar: med exempel från Lund*. Diss Lunds universitet. Stockholm: Byggeforskningsrådet
- Linn, B. (1974). *Storgårdskvarteret: ett bebyggelsemönsters bakgrund och karaktär*. Stockholm: Statens institut för byggnadsforskning
- Listerborn, C. (2002). *Trygg stad: diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik*. Diss. Göteborg: Chalmers tekniska högskola
- Madanipour, A. (2003). *Public and Private Spaces of the City*. London: Routledge
- Minoura, E. (2015). *Uncommon ground: Urban Form and Social Territory*. Diss. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan
- Minoura, E. (2019). *Bostadsgården – Territoriell arkitektur*. Lund: Studentlitteratur
- Nylander, O. (2013). *Svensk bostad 1850-2000*. Lund: Studentlitteratur,
- Persson, B., Persson, A. (1995). *Svenska bostadsgårdar 1930-59*. Stockholm: Byggeforskningsrådet
- SAOL (2015a). *Fastighet*. <https://svenska.se/tre/?sok=fastighet&pz=1> [2022-09-02]
- SAOL (2015b). *Samfällighet* <https://svenska.se/tre/?sok=samf%C3%A4llighet&pz=1> [2022-09-02]
- SO (2021). *Friyta*. <https://svenska.se/tre/?sok=friyta&pz=1> [2022-09-02]
- Stenfors, C. U. D. (2018). *Naturliga vägar till mänsklig, social och ekologisk hållbarhet*. Socialmedicinsk tidskrift 2/2018 141-149
- Stähle, A. (2005). *Mer park i tätare stad*. Lic. Kungliga tekniska högskolan, Stockholm
- Space scape (2006). *Mäta stad En guide till forskningsdriven stadsbyggnad*. Stockholm. https://www.spacescape.se/wp-content/uploads/2016/11/mata_stad_20161117.pdf [2022-08-31]
- Tunström, M. (2009) *På spaning efter den goda staden: Om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*. Diss. Örebro: Örebro universitet
- Tunström, M., Gunnarsson-Östlig, U., Bradley K. (2015). *Socioekologisk stadsutveckling Begrepp och lokal praktik*. Stockholm: Arkitektur text.
- Tykesson, T., Magnusson Staaf, B., Hansson, C., Brunnberg, K., Reisnert, A., (2001). *Guide till Malmös arkitektur*. Arkitektur Förlag AB
- Tykesson, T. (2002a). *Bostadsmiljöer i Malmö Inventering. Del 1:1945-1955*. Länsstyrelsen Skåne Län och Malmö Kulturmiljö
- Tykesson, T. (2002b). *Bostadsmiljöer i Malmö Inventering. Del 2:1955-1965*. Länsstyrelsen Skåne Län och Malmö Kulturmiljö

Trogal, K. (2017). Caring: making commons, making connections. I: D. Petrescu, K. Trogal (red.), *The social (Re) production of architecture. Politics, values and actions in contemporary practice*. New York: Routledge. 159-174.

Unicef (u.å.) *Barnkonventionen*. <https://unicef.se/barnkonventionen/las-texten#hela-texten>
[2022-09-02]

Urban, S. (2018). *Integration och grannskap*. Lund: Studentlitteratur

Vogel, N. (2017) *Synergies through entanglement: Commoning entering the urban governance realm*. *The Public Sector*, Vol. 43:1. 7-18

Åström, K. (1993) *Stadsplanering i Sverige*. Stockholm: Byggeförlaget

Dokument från Malmö stad:

Malmö stad (u.å.) *Hyllie*. <https://malmo.se/Stadsutveckling/Stadsutvecklingsomraden/Hyllie.html>
[2022-09-01]

Malmö stad (2010) *Detaljplan för öst-västliga gatan i Hyllie*. Malmö stads stadsbyggandskonator. Tillgängligt på: <https://malmo.se/Bo-och-leva/Bygga-och-bo/Detailplaner/Pagaende-planarbeten-och-antagna-detailplaner.html>

Malmö stad (2008) *Öster om stationstorget i Hyllie, Planprogram 6022*. Malmö stads stadsbyggnadskonator. Tillgängligt på: <https://malmo.se/Bo-och-leva/Bygga-och-bo/Detailplaner/Planprogram/Pp-6022-Hyllie-ostra-stationstorg.html>

Malmö stad (2014). *Riktlinjer för grönytefaktor*. Stadsbyggnadskonator. Godkänd av Stadsbyggnadsnämnden 11 december 2014

Dokument från Linköpings kommun:

Linköpings kommun (u.å.). *För att utveckla svensk samhällsbyggnad*. <https://www.vallastaden2017.se/kunskap/> [2022-09-01]

Linköpings kommun (2010) *Översiktsplan för staden Linköping*. Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen. Tillgänglig via: <https://www.linkoping.se/stadsplanering-och-trafik/oversiktsplanering/> [2022-09-01]

Linköpings kommun (2013a) *Detaljplan i Västra Valla för del av intellektet 1 m.fl. (Vallastaden, östra delen)*. Tillgänglig via: <https://www.linkoping.se/stadsplanering-och-trafik/detailplanering/> [2022-09-01]

Linköpings kommun (2013b) *Kvalitetsprogram, tillhörande Detaljplan i Västra Valla för del av Intellektet 1 m.fl.* Tillgänglig via: <https://www.linkoping.se/stadsplanering-och-trafik/detailplanering/> [2022-09-01]

Personlig kommunikation:

Intervjuer:

Nilsson, K (2022) plansamordnare Malmö stad. Muntlig intervju via Teams den 18 mars 2022

Norman, M (2022a) Översiktsplanerare, Linköpings kommun. Muntlig intervju via Google Meet den 29 april 2022

Mailkontakt:

Norman, M (2022b) Förtydligande mailkonversation angående samfälligheter

Tabeller och figurer:

Tabell 1:

Baseras på modell publicerad i :

Minoura, E. (2019). *Bostadsgården – Territoriell arkitektur*. Lund: Studentlitteratur. s 72.

Modellen har modifierats något för att också inkludera beskrivningarna av respektive nyttighet. Detta baseras på samma källa, s.71-75.

Tabell 2:

Hämtad från:

Kärrholm, M. (2004). *Arkitekturens Territorialitet: Till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum*. Diss. Lund: Lunds Tekniska Högskola. s. 82

Figurer:

Samtliga figurer är producerade av författaren.

Figur 21, 25, 29, 33, 37, 43 och 50 har baseras Fastighetskartan Bebyggelse 2022, © Lantmäteriet.

Figur 1, 42 och 49 använder ett ortofoto från Lantmäteriets karttjänst min karta <https://minkarta.lantmateriet.se/>

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

	Historiska gårdar	Gamla Väster	Rörsjöstaden	Ribersborg	Apelgården	Bo01
Rymlighet	Stor yta – liten yta	De flesta gårdar är mycket små. I de fall de är större har de oftast även en annan funktion. Den största bostadsgården är ca 600 kvm, den minsta ca 30 kvm men medelvärdet ligger runt 100 kvm.	Små gårdar som skärmas av genom murar. Medelvärdet på storleken ligger runt 300 kvm.	Mycket upplevd rymd då det är långt mellan husen. I realiteten är storleken mindre än vad de verkar vid första anblicken, då stängsel begränsar tillgängligheten. Den totala ytan är också spridd runt byggnaden. Medelvärdet ligger kring 3000 kvm och då delar vissa byggnader gård.	Mycket rymlig och bostadsgårdarna flyter in i varandra. Gårdsrummet i respektive gruppering ligger runt 4500 kvm. Då gränserna är oklare blir det upplevda rummet större.	Gårdarna 430 – ca 1170 kvm. Medel är ca 800 kvm.
	Sluten bebyggelse – Öppen bebyggelse	I princip helt sluten bebyggelse mot de offentliga ytorna, men öppet mot andra gårdar inom kvarteret.	Helt sluten bebyggelse mot de offentliga ytorna, öppet mot andra gårdar inom kvarteret.	Öppen bebyggelse. För en enskild gård är det ca 70 % som inte gränsar mot bebyggelse.	Halvöppen bebyggelse med öppna hörn.	Bebyggelsen är sluten om man ser utifrån hela kvarteret som ett kvarter men öppen mot grändsystemet som går genom kvarteret.
Tillhörighet	Tydliga gränser – Otydliga gränser	Det finns mycket tydliga gränser. Dock finns det flera överlagringar i funktioner som skapar en territoriell komplexitet.	Mycket tydliga yttre gränser. Dock är det inte i "dubbelkvarter" helt tydligt vilken gård "hör till" en viss gård.	Gatustrukturen och bebyggelsens placering har satt en ganska flytande stomme för gränserna. De underjordiska garagen bidrar till gränser genom höjdskillnader. Inom kvarteret är det stängsel som markerar fastighetsgränserna.	Gränserna är otydliga och gårdarna befinner sig i ett parkliknande sammanhang. Det stråk som går genom bebyggelsen kopplar också an till det offentliga gång- och cykelstråket. I norr har gränser skapats genom vegetationsvallar på vissa gårdar	Gränserna har tydligt markerats genom häckar och grindar mot de offentliga ytorna.

Historiska gårdar	Gamla Väster	Rörsjöstaden	Ribersborg	Apelgården	Bo01
Grön – Grå	Grönskan består i huvudsak av träd, som i denna äldre bebyggelse i vissa fall har fått en betydande storlek.	Grönskan består av planteringar och yngre träd. I vissa fall förekommer mindre gräsmattor. Stor variation i hur gröna de är, vissa gårdar saknar grönska helt.	Stora delar av gården är gräsmatta med inslag av prydnadsplanteringar och buskage. Stora träd finns endast vid förgårdsmarkerna på grund av underjordiska parkeringar.	Stora öppna gräsytor och flertalet högvuxna träd finns. Även planteringsytor förekommer samt vallar med planteringar som gränsbildare.	Häckar, yngre träd och planteringar, viss gräsmatta förekommer.
Fri från buller – Bullrig	Bostadsgårdarna är i huvudsak fria från buller.	Bostadsgårdarna är relativt tysta med tanke på att de ligger nära stora vägar.	Visst buller från omgivande trafik förekommer, dock är området relativt lugnt från tung biltrafik	Ganska fri från buller, antagligen på grund av trafiksepareringen och att det är en bit till större vägar.	Området är fritt från buller men området är också bilfritt.
Ljus – Skuggig	På de riktigt små gårdarna förekommer knappt något soljus, de lite större får lite mer, tack vare att låg bebyggelse dominerar	Bebyggelsen är ca 4 vån och gårdarna små vilket innebär att ungefär halva gården är skuggig mitt på dagen.	Mitt på dagen är nästan hela bostadgården solupplyst	Mycket ljus. Lägre bebyggelse är placerad i söder så ljusinsläppet blir mycket stort.	Den högre bebyggelsen är placerad i väster vilket bidrar till skuggigare eftermiddagar men mitt på dagen är ca 30 % i skugga.
Många funktioner – Få funktioner	Är i mångt och mycket multifunktionella, mycket som inte får plats i den täta staden får ta plats här, t.ex. bilar, förskolegårdar, uteserveringar. De privata och sociala funktionerna begränsas till enstaka sittplatser och cykelställ.	Cykelparkering från flera gårdar verkar ha samlokaliseras för att få ut mer programmerad yta. Funktioner består av: cykelparkering, sittplats, grönska, gångar.	Mycket programmerad yta i form av gräsmattor förekommer. Det finns även sittplatser för både stora och små sällskap samt lekutrustning finns på många gårdar.	Många funktioner. De flesta funktioner (lek, flertalet sittplatser, tak, prydnad) har placerats åt entréhället. Den andra sidan är oftast programmerad.	Sittplatser, cykelparkering, planteringar, vissa gårdar har viss programmerad grönska

	Bostadsgårdar i fallstudierna	Fall 1 – Hyllie, Exempelkvarter	Fall 2 - Vallastaden – fastighetens gård, exempelkvarteren	Fall 2 Vallastaden – samfälligheten/gränden, exempelkvarteren
Rymlighet	Stor yta – liten yta	Varierar mellan 560 kvm till hela 2450 kvm. Medelvärdet är ca 1110 kvm. Med bebyggelse som är mellan 3 och 5 våningar kan det i vissa fall ändå upplevas vara trångt. Inom Exempelkvarteret finns också den största av gårdarna för detaljplanen, varför denna siffra kan vara något högre än området i stort.	Varierar mellan ca 30 till 120 kvm. Medelvärdet ligger kring 60 kvm.	En av gränderna består av 740 sammanhängande kvadratmeter, medan en den andre, som också har en outnyttjad byggrätt består av 1522 kvm. Medelvärdet blir 1131 kvm.
Tillhörighet	Sluten bebyggelse – Öppen bebyggelse Tydliga gränser – Otydliga gränser	Bebyggelsen är i huvudsak sluten men med öppna smitvägar. Det varierar. Trots att det är bebyggelsen är sluten har de öppna smitvägarna stor påverkan på hur man uppfattar gränserna. I vissa fall har de ändå gjorts tydligare med nivåskillnader eller grindar.	I det här sammanhanget är bebyggelsen öppen mot grändsystemet. På de allra flesta gårdarna har gränserna markerats ut i enlighet med kvalitetsprogrammet med häck eller genomsjälpligt staket. På många kan man ändå gå in.	Gården gränsar i huvudsak till de privata gårdarna som i sin tur gränsar till bebyggelsen. Känslan av slutenhet finns ändå där, pga. den täta bebyggelsen och små fasthetsgårdarna. Samfällighetens gård upplevs som en offentlig gård och slingrar sig som ett gångstråk genom området. Gränser mot de mer offentliga ytorna finns ej, men däremot mot fastighetens gård. Detta blir därför något svårbedömt, men fokus i bedömningen har legat på hur de förhåller sig mot de offentliga ytorna.

Bostadsgårdar i fallstudierna	Fall 1 – Hyllie, Exempelkvarter	Fall 2 - Vallastaden – fastighetens gård, exempelkvarteren	Fall 2 Vallastaden – samfälligheten/gränden, exempelkvarteren
Grön – Grå	Grönskan består av planteringar med fält- och buskskikt, många gårdar har också flera träd. Gräsytor finns på de större gårdarna	Varierar mellan allt från det obligatoriska fruktträdet, till något mer lummiga miljöer. Det mesta ligger dock någonstans mitt emellan, med mindre ytor för gräs och häck.	Kvalitetsprogrammets krav på större träd har uppnåtts och visst buskage och planteringsyta finns. Mycket av underlaget består av plattor och grus.
Fri från buller - Bullrig	Området är i huvudsak fritt från buller.	Området är tyst då det inte genomkorsas av trafik.	Området är tyst då det inte genomkorsas av trafik.
Ljus - Skuggig	Varierar från mörka till vissa ganska ljusa. Beror mycket på storleken men också på hur gården står i förhållande till var i storkvarteret det befinner sig då den högre bebyggelsen är koncentrerad till storgårdskvarterets ytterkant.	Vissa gårdar är helt skuggiga, och andra helt solbelysta, gården är mycket utlämnad till i vilket väderstreck den relaterar till bebyggelsen.	Solförhållandena är relativt goda då det är de privata gårdarna närmast husen som skuggas. Den högre bebyggelsen är koncentrerad till de norra delarna av gårdarna, vilket innebär att soljuset prioriteras på bostadsgården.
Många funktioner – Få funktioner	Flera av gårdarna är utrustade med lekfunktioner, många sittplatser, vissa har odlingsmöjligheter. Antal funktioner och om även oprogrammerade ytor får plats hänger ihop med storleken på gården.	De flesta gårdarna når upp till funktionerna med ett fruktträd och en sittplats. Mycket mer än så får inte plats bortsett från cykelparkering och eventuella privata uteplatser.	Funktionerna består av enstaka lekutrustning och enstaka sittplatser samt en del öppen oprogrammerad yta.
Kvalitet			

Intervjuguide Hyllie – Kristina Nilsson

Tack för att du kan ta dig tid till en intervju

Jag tänkte börja med att berätta lite om vad jag arbetar med, så får du berätta lite om ditt uppdrag och sen har jag en del frågor.

Jag har intresserat mig för bostadsgårdarnas plats i staden. Mest utifrån ett socialt perspektiv och hur man ser på den i ett planeringsperspektiv. Och inledningsvis har jag tittat på bostadsgårdarnas roll historiskt, och helt enkelt vilka värden man har tillskrivit dem, och hur man historiskt sett dem som lösningar på olika problem, med något slags fokus på idén om grannskap och att det ska vara sociala platser.

Och nu försöker jag då förstå lite vilken status dem har idag, alltså hur bostadsgårdar hanteras i stadsbyggnadsprojekt som då kan representera någon slags samtid. Vilka sociala värden tillskrivs dem, hur tar det sig uttryck i planeringen, Vem riktar de sig till, vilka problem ska det lösa och hur ser man på dem i relation till andra friytor i staden är några slags övergripande frågeställningar jag har.

Du är den första jag pratar med men tanken är att också intervjua representanter för andra aktuella stadsbyggnadsprojekt för att se om det finns gemensamma synsätt, lösningar och problem och även var det skiljer sig.

Inledning

Berätta lite om ditt uppdrag du fått av stadsbyggnadsnämnden om bostadsgårdars utformning och funktion! Samt vilken roll du har i Hyllie-projektet

Vilka geografiska begrepp Gamla/Nya Hyllie. Definitioner? FöP Södra hyllie – Vad kallas det som redan är byggt?

Riktlinjer/Policys:

Finns det några riktlinjer i Malmö stad för hur stor en bostadsgård bör vara, eller vilka funktioner den bör ha? (PBL kräver ju bara att den ska vara "tillräcklig" – hur tolkar malmö stad det?) Eller gällande andra kvaliteter? Te.x. grönytefaktor..

Finns det motsvarande riktlinjer inom Hyllie-projektet?

Aktuell DP anger endast 40% av markytan får hårdgöras (Är detta en siffra som är unik i Malmö/Sverige?)

Hur ser du på riktlinjerna, är de funktionella eller finns det kvaliteter eller värden som inte fångas upp genom dem och som måste bevakas på andra sätt?

Är de verktyg ni har för att uppnå önskade kvaliteter robusta över tid? Vad är det isåfall som /inte/ får dem att vara det

Bostadsgårdar i Hyllie; funktioner, kvaliteter och gränser:

Vilka funktioner och kvaliteter anser ni vara viktiga på bostadsgårdarna i Hyllie?

Finns det funktioner eller kvaliteter ni har "prioriterat bort" och som man istället får ta del av på andra delar av staden?

Finns det några utmaningar eller intressekonflikter i att nå de funktioner/kvalitet som ni önskar?

Bilaga 2.

Hur ser ni på att gränser mellan det privata och det offentliga och var på skalan bostadsgården ska vara? Behandlas det i planarbetet eller gestaltningen? I detaljplanen ute på granskning står det att de ska vara tydliga. Vad innebär det konkret?

Har synen på bostadsgårdens förändrats under Hyllies framväxt? Hur ser ni på det som byggdes i början i Hyllie, som är klart nu? (Storlek, kvaliteter, funktioner)

I de planer jag läst för Hyllie är det mycket fokus på stadsliv och stadsmässighet. Men det står även att den fysiska miljön ska motverka ensamhet och segregation. Och i den detaljplan som nu är ute på granskning står det också väldigt mycket om social sammanhållning och att bostadsgårdarna ska bidra till detta, hur uppnår man det? Finns det några hinder/svårigheter?

Hur resonerar ni kring Multifunktionella gårdar, te.x. Förskolegårdar på bostadsgårdar. Vad innebär det för det risker eller möjligheter?

Avslutande frågor:

Har du något tips eller tanke kring något som är extra viktigt att tänka på, om du tänker att du skulle prata med någon som precis skulle börja jobba med det du gör?

Något annat att tillägga som inte kommit fram i intervjun?

Finns det någon annan person inom Hyllie-projektet jag borde prata med?

-

-

Intervjuguide Vallastaden — Mikael Norman

Tack för att du kan ta dig tid till en intervju.

Jag tänkte börja med att berätta lite om vad jag arbetar med, så får du berätta lite om ditt uppdrag och sen har jag en del frågor.

Jag har intresserat mig för bostadsgårdarnas plats i staden utifrån ett planeringsperspektiv. Och inledningsvis har jag tittat på bostadsgårdarnas roll historiskt, vilka värden man har tillskrivit dom, och hur man historiskt sett dom som lösningar på olika problem, med något slags fokus på idén om grannskap och att det ska vara sociala platser.

Och nu försöker jag då förstå lite vilken status dom har idag, alltså hur bostadsgårdar hanteras i stadsbyggnadsprojekt som då kan representera någon slags samtid. Vilka sociala värden tillskrivs dom, hur tar det sig uttryck i planeringen, då ingår frågor som Vem riktar de sig till, vilka problem ska det lösa och hur ser man på dom i relation till andra friytor i staden som kanske är mer offentliga.

Tanken är att ha några olika case och Vallastaden är en av dom, där jag tittar på planer och intervjuar representanter för aktuella stadsbyggnadsprojekt för att se om det finns gemensamma synsätt, lösningar och problem och även var det skiljer sig.

Inledning

Berätta lite om din roll i Vallastadsprojektet

Berätta lite om Vallastaden. Hur är status på det projektet nu? Är allt genomfört eller kommer Vallastaden bli större?

Riktlinjer/Policy:

Finns det några riktlinjer i Linköpings kommun generellt för hur stor en bostadsgård bör vara, eller vilka funktioner den bör ha? (PBL kräver ju bara att den ska vara "tillräcklig" – hur tolkar Linköpings kommun det?) Eller jobbar ni med att säkerställa kvaliteten på något annat sätt i planeringsskedet? Te.x. grönytefaktor.

Finns det motsvarande riktlinjer inom Vallastadsprojektet?

Hur ser du på riktlinjerna, är de funktionella eller finns det kvaliteter eller värden som inte fångas upp genom dem och som måste bevakas på andra sätt?

Är de verktyg ni har för att uppnå önskade kvaliteter robusta över tid? Vad är det isåfall som /inte/ får dem att vara det

Bostadsgårdar i Vallastaden; funktioner, kvaliteter och gränser:

I alla projekt så har man ju olika saker man vill uppnå och som är extra viktiga. Vad skulle du säga att bostadsgårdarna har haft för tyngd i planerandet av Vallastaden?

Vilka intressen är det som ev. har varit i konflikt med att satsa på bostadsgårdarna?

Vilka funktioner och kvaliteter anser ni har varit viktiga på bostadsgårdarna i Vallastaden?

Finns det funktioner eller kvaliteter ni har "prioriterat bort" och som man i stället får ta del av på andra delar av staden?

Finns det några utmaningar eller intressekonflikter i att nå de funktioner/kvalitet som ni önskar?

Bilaga 2.

Hur har man säkerställt att dessa kvaliteter uppnås i genomförandeskedet?

Hur ser ni på att gränser mellan det privata och det offentliga och var på skalan bostadsgården ska vara? Behandlas det i planarbetet eller gestaltningen? I detaljplanen för vallastaden stod det att de ska vara tydliga, hur har det uppnåtts?

Har synen på bostadsgårdens förändrats under Vallastadens framväxt? (Storlek, kvaliteter, funktioner)

I de planer jag läst för Vallastaden är det mycket fokus på grannskap och socialt hållbara enheter. Hur ska detta uppnås? Finns det några hinder/svårigheter?

I Vallastaden har man ju valt den här lösningen med fellehus. Berätta om den idén, vad är det den syftar till och vad finns det för möjligheter/risker?

Som jag förstår det har ni en Samfällighetsförening för gårdarna/Fellehusen. Vad var syftet med detta och hur funkar detta?

Hur resonerar ni kring Multifunktionella gårdar, te.x. Förskolegårdar på bostadsgårdar. Vad innebär det för det risker eller möjligheter?

Avslutande frågor:

Har du något tips eller tanke kring något som är extra viktigt att tänka på, om du tänker att du skulle prata med någon som precis skulle börja jobba med det du gör?

Något annat att tillägga som inte kommit fram i intervjun?

Har du tips på något annat aktuellt stadsbyggnadsprojekt där bostadsgårdarna har fått en annan intressant, eller betydande roll, eller tvärtom, där den negligerats?

Finns det någon annan person inom Vallastadsprojektet jag borde prata med?